

STUDIJE PRI UNIVERZITETU U BEOGRADU
TERORIZAM, ORGANIZOVANI KRIMINAL I BEZBEDNOST

**Terorističke organizacije u Rusiji u XIX
veku**

- Master rad -

Mentor:

Prof. dr Dragan Simeunović

Student:

Boris Bursać

Br. indeksa: 98/2013

Beograd, 2015

Terorističke organizacije u Rusiji u XIX veku

Sažetak: Intelektualno traganje za slobodom kao jedan od najvažnijih oblika konekcije ljudi u društvenoj zajednici, negacija političke moći, autoriteta, države, nametnutih normi i običaja samo su neke od osobina političkih teorija većine terorističkih organizacija. U ovom radu su upravo ti fenomeni, te grupe i terorističke organizacije koji su delovali na teritoriji Rusije u XIX. veku konkretno analizirane. Terorizam je uslovljen postojanjem terorističke organizacije, kao kolektiviteta, zatim čoveka kao pojedinca i neposrednih aktera terorizma. Obim nasilja nije ono što najviše razlikuje terorističke organizacije od ostalih grupa, kao što su borci za slobodu ili gerilci, već odabir ciljeva ili način na koji ostvaruju svoje aktivnosti. Ono po čemu se terorističke grupe ili organizacije najviše razlikuju od ostalih na primer oslobodilačkih pokreta je ishod, odnosno koja će frakcija uspeti ili doživeti neuspeh u političkoj borbi za vlast. Hoću da kažem da su teroristi ti koji su spremni da upotrebe nasilje i protiv nenaoružanih civila, iako možda imaju izuzetno dobre ciljeve ali se bore surovim metodama koje te ciljeve koliko god oni časni bili unize. Cilj ovog master rada je ideja da se pruže potrebna znanja proistekla iz opsežne analize, pre svega ideoloških, politikoloških, socioloških gledišta odnosno stanovišta terorističkih organizacija sa prostora Rusije i da se na najbolji način u pravom smislu omogući razumevanje njihovih delatnosti i njihovog velikog uticaja na razvoj terorizma u celini. Dokaz njihovog fascinantnog uticaja je i eskalacija terorizma poslednjih godina, odnosno veliki broja nevinih žrtava, razaranja a posledice koje terorizam izaziva u međunarodnom odnosima je postao impozantan i sve više postaje predmet interesovanja naučnika i stručnjaka iz ove oblasti koji nastoje da definišu ovaj fenomen. Stoga znam da možda neverovatno zvuči, ali su ondašnji pa i današnji teroristi izuzetno inteligentni i promišljeni ljudi samo što biraju terorizam kao njima racionalni izbor za ostvarivanje njihovih političkih ciljeva. Oni su odabrali put krvoločnog razaranja, put širenja straha i panike širom sveta. Zato svaka zemlja ima obavezu prema svom narodu da se bori protiv ovog velikog zla današnjice i već jednom pokuša da mu se odupre.

Ključne reči: terorizam, terorističke organizacije, reforme, nihilizam, zemlja i volja, čigirinška zavera, jakobinizam, dekabristi, severna unija ruskih radnika, anarhizam, boljševizam, narodna volja.

Summary: Intellectual quest for freedom as one of the most important forms of connection of people in the community, the negation of political power, authority, state, imposed norms and customs are just some of the features of the political theory of most terrorist organizations. In this work, it is these phenomena, as well as groups and terrorist organizations which operate on the territory of Russia in 19th century specifically analyzed. Terrorism is caused by the existence of a terrorist organization, as a collective, then the person as an individual and direct actors terrorism. The extent of violence is not what most distinguishes a terrorist organization by the other groups, such as freedom fighters or guerrillas, but the selection of targets or the way in which exercise their activities. What makes a terrorist group or organization differ from most other movements, for example the liberation movement- is in fact the outcome, or will that faction succeed or fail in the political struggle for power. I want to say that the terrorists are the ones who are willing to use violence against unarmed civilians, although they might have a very good goals, but they are fighting with cruel methods and goals so that no matter how honorable they debase. The aim of this master thesis is the idea to provide the necessary knowledge stemmed from an extensive analysis, primarily ideological, political, sociological point of view or the point of view of terrorist organizations from the region of Russia and that the best way to enable true sense of understanding of their business and their great influence on the development of terrorism in general. Evidence of their impact is fascinating and the escalation of terrorism in recent years, and a large number of innocent victims, the destruction and the consequences that causes terrorism in international relations has become an imposing and is increasingly becoming a subject of interest of scientists and experts in this field who are seeking to define this phenomenon. So I know it may sound unbelievable, but then so are today's terrorists are extremely intelligent and thoughtful people only what they choose terrorism as a rational choice to exercise their political goals. They have chosen the way of murderous destruction, the way of spreading fear and panic throughout the world. Therefore, every country has an obligation to its people to fight against this great evil of today and once tried to resist him.

Keywords: Terrorism, Terrorist Organization, Reform, Nihilism, Earth and will, Chigirin conspiracy, Jacobinism, Decembrist revolt, Northern Union of Russian Workers, Anarchism, Bolshevism, Popular Will.

SADRŽAJ

1	Uvod.....	- 1 -
2	Kratak osvrt na istoriju	- 5 -
2.1	Doba Aleksandra II Romanova	- 6 -
2.2	Velike i korenite reforme	- 6 -
2.3	Proizvod reformi	- 8 -
3	Nihilizam	- 10 -
4	Zemlja i volja	- 13 -
4.1	Organizacija društva.....	- 20 -
4.2	Čigirinška zavera (Chigirin Conspiracy).....	- 24 -
4.3	Dezorganizovanost u svojim redovima	- 26 -
4.4	Nacionalni sport	- 28 -
4.5	Frakcione podele i prestanak rada organizacije	- 31 -
5	Jakobinizam.....	- 35 -
5.1	Dekabristi	- 35 -
5.2	Grupe ruskih Jakobinaca	- 37 -
6	Anarhizam.....	- 38 -
6.1	Najstarije preteče anarhizma	- 39 -
7	Škole anarhizma	- 42 -
7.1	Mutualizam.....	- 42 -
7.2	Individualistički anarhizam	- 43 -
7.3	Socijalni anarhizam	- 44 -
7.3.1	Kolektivistički anarhizam	- 44 -
7.3.2	Anarhistički komunizam.....	- 45 -
7.3.3	Anarho sindikalizam	- 46 -
7.3.4	Anarho-kapitalizam	- 47 -
7.3.5	Anarho-feminizam	- 48 -
7.3.6	Zeleni anarhizam	- 48 -

8	Anarhizam u Rusiji u XIX veku	- 49 -
8.1	Utemeljivači ruskog anarhizma.....	- 53 -
8.2	Konflikti anarhista i boljševika	- 61 -
8.3	Otac modernog anarhizma	- 65 -
9	Jedina i prava	- 72 -
9.1	Izvršni komitet.....	- 72 -
9.2	Program izvršnog komiteta	- 73 -
9.3	Delatnost partije	- 74 -
9.4	Statut društva i organizacija	- 76 -
9.5	Pripremni rad partije: njeni ciljevi, ideje i interesi.....	- 78 -
9.6	Ubistvo Aleksandra II Romanova	- 80 -
10	Zaključak	- 83 -
11	LITERATURA	- 85 -

1 Uvod

Sa apsolutnim pravom mozemo reći da ne postoji ni jedna zemlja, ni jedna naseljena teritorija na kugli zemaljskoj koja je imuna na terorizam. Iako koreni terorizma sežu daleko u prošlost, terorizam je proizvod modernog doba, a njegovi uzroci i motivi su različiti. Terorizam je danas jedan svetski problem s obzirom da se kao pojavni oblik u jednoj sredini nikad ne izoluje, već se kao šumski požar širi na druge prostore i veoma ga je teško zaustaviti. Svi se koriste pojmom terorizam a da li ga iko razume? Šta je konkretno terorizam, šta ga uzrokuje, mora li terorizam biti politički motivisan ili ga možemo okarakterisati kao slučajan napad pun mržnje, koliko je za pojam terorizma bitno da se oformi psihološko stanje straha, šta to znači biti nevin žrtva, ko je nevin a ko kriv, je li terorizam napad isključivo na vojne mete ili uključuje napade na civile i neborce. Kako to da u eri informacionog savršenstva pojam terorizam postaje sve manje jasan što se više upotrebljava, šta je to “cyber terorizam“, “bioterorizam“ i “agroterorizam“. Ja kao ekonomista po vokaciji ne mogu a da se ne osvrnem na ekonomski aspekt odnosno na konkretno pitanje da li se terorizmom ranjavaju samo ljudi ili postoji i terorizam koji utiče na ekonomski poredak, da li je istina da postoji paralelni ekonomski sistem kojim se finansira terorizam, šta je to terorizam pod patronatom neke države, da li su česti uzroci pojave terorizma nezaposlenost, inflacija, masovno otpuštanje radnika, anarhičnost obrazovnog sistema, opšta socijalna nesigurnost, da li je moguće privatizovati¹ terorizam. Da li je onda opravdano govoriti o ljudskom terorizmu koji konstantno napada i ugrožava biljni i životinjski svet? Na sva ova pitanja odgovor je izuzetno teško dati samim tim što je terorizam² vrlo složen pojam a i veoma subjektivan, krajnje opterećen, emocionalno i politički nabijen izraz čije značenje zavisi pre svega od političke ideologije i programa pa čak i kulture kojoj osoba pripada. Nedavna istraživanja definicija terorizma koje su sprovedeli vodeći naučnici pokazalo je da postoji neverovatnih 109 definicija terorizma³. Definicije terorizma predstavljaju problem oko kog se još nije postigao konsenzus, problem se javlja prvenstveno kada pojedinac, kojeg jedan deo društva naziva teroristom, postaje simbol borca za slobodu drugom delu tog društva i samim tim taj problem ostavlja otvorenim.

¹ IRA je kontrolisala privatni sistem prevoza putnika, tako da je svaki put kad bi neko seo u taksi u Belfatu zapravo finansirao IRA a da toga nije bio ni svestan.

² Steven Best and Anthony J. Nocella II, New York, Lantern Books, A Division of Booklight Inc Defining Terrorism, Terrorist or Freedom Fighters?: Reflection on the Liberation of Animals, 2004, str 361-377

³ S.Jongman et al. Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature, 1988

Sa druge strane imamo konstantne političke prepirke, situacije u kojima ni Opšta skupština ujedinjenih naroda ni kasnije Evropska unija sve do 1985. godine nije bila sposobna oblikovati adekvatnu definiciju terorizma koje je prihvatljiva svim državama članicama. Svakako moramo naglasiti još jedan primer pojmovne neodređenosti koje leži u činjenici da čak američko Ministarstvo spoljnih poslova, Minsitarstvo odbrane i FBI koriste totalno različite definicije pojma terorizam. Dakle sa pravom možemo zaključiti da terorizam očigledno nije samo prosta reč već oružje. Očito su definicije politički motivisane tako je bilo, jeste i biće iz prostog razloga što se ljudi kao predatori njima služe kako bi određene pojedince i grupe obeležili i njima naudili. Najčešće ljudi svoje protivnike nazivaju teroristima kako bi ih demonizovali i samim tim osujetili njihove ciljeve a svoje ciljeve i sredstva koja koriste kako bi te ciljeve sproveli u delo opravdavaju. Ja se apsolutno moram složiti sa čuvenim filozofom Ludvigom Vitgeštajnom (Ludwig Josef Johann Wittgenstein) koji tvrdi da se ne može uvek precizno odrediti koliko je elementa potrebno za neku definiciju, niti koji su to elementi, no može se ponuditi skup povezanih koncepata. Dakle ne postoji univerzalna definicija terorizma i sumnjam da će ikad i postojati ali koncenzus se mora postići bar oko glavnih odrednica odnosno aspekata terorizma kao što su: politički ili ideološki motivi, nasilje, strah, napad na neborce, pretnja, zastrašivanje, način borbe, strategija, taktika itd. Ali kao što piše čuveni stručnjak za terorizam Valter Laker (Walter Ze'ev Laqueur) . "Čak i da postoji objektivna, nevrednosna definicija terorizma koja bi pokrila sve njegove važne aspekte i osobine, neki bi je još uvek odbacivali iz ideoloških razloga".

Značajan broj autora smatra da za pravilno shvatanje pojma terorizma treba usmeriti pažnju na osnovne elemente koje smo gore napomenuli, tako da imamo definiciju Vilijema O ' Brajana (William O 'Brien) koja kaže da terorizam može biti i dopunska strategija u okviru rata ali je jedinstven po upotrebi oružane sile i ciljeva: "Cilj mu je da se stvori atmosfera straha i zaplašenosti i da se izazove gubitak poverenja u postojeće sisteme bezbednosti, da se time oni oslabe i lakše dovedu do raspada". Jednu celovitu definiciju terorizma dao je prof.dr. Dragan Simeunović. Po njemu, "savremeni terorizam, kao višedimenzionalni politički fenomen može se odrediti kao složeni oblik organizovanog, individualnog i ređe institucionalizovanog političkog nasilja, obeležen zastrašujućim brutalno-fizičkim i psihološkim metodama političke borbe kojima se obično u vreme političkih i ekonomskih kriza, a ređe u uslovima ekonomske i političke stabilnosti jednog društva, sistematski pokušavaju ostvariti "veliki ciljevi" na način potpuno neprimeren datim uslovima".

Američka naučnica Sindi Kombs definiše terorizam kao "sintezu rata i pozorišta, dramtizaciju najzabranjenijih vrsta nasilja, izvršenih na nevine žrtve i pred očima javnosti, u nadi da će one izazvati raspoloženje straha, za političke svrhe". Zadatak oblikovanja⁴ tačne definicije danas je svakako od ogromne važnosti, na kocki je dakle samo demokratija i pravo na drugačije mišljenje, ništa više. Nejasne definicije terorizma daju veću slobodu za progon onih koji im se suprotstavljaju. Terorizam je tu praktično od kada civilizacija pamti početak društvenopolitičkih uredjenja, pa do danas. Terorizam praktično neraskidivo vezan za politiku pa možemo reći da je i star koliko i politika. Prvim poznatim teroristima smatraju se Asirci koji su otrovom mazali zidove neprijateljskih utvrđenja, poznati teroristi bili su i vladari Rimskog carstva; u srednjem veku znamo za Robespierrovu 'vladavinu terora' po kojoj je terorizam i dobio ime⁵. Terorizmom kao činom nepravedne i nedopuštene agresije služio se velik broj vladara kroz istoriju kako bi došli na vlast ili se na njoj zadržali. Veliko širenje terorizma dogodilo se već u 19. veku kad su se terorizmom počeli služiti pristalice anarhizma u zapadnoj Evropi, Rusiji i Americi, nastojeći da atentatom ukloni osobe na vodećim pozicijama u upravljanju državom⁶.

Upravo će terorizam i terorističke organizacije u Rusiji u 19.veku biti predmet daljeg istraživanja ovog master rada. Nemoguće je govoriti o terorizmu a ne dotaći se istorijskog konteksta koji je jako bitan za ovu tematiku, moderni terorizam možda počinje od Francuske revolucije (1789-1795) ali je neosporna činjenica da je terorizam rođen kao dete ekstremne leve⁷ to jest nesporna je njegova idejna veza sa levim krilom te revolucije. Svakako znamo da je sledeća velika revolucija koja se odigrala 1848. godine nosila obeležje levičarskih ideja ali, ono što je suštinski bitno jeste da je neuspeh ove revolucije proizveo prve bombaške napade i atentate. Apsolutno se moramo osvrnuti i na anarhizam u daljem radu jer je anarhizam prvo ideološko tle terorizma a teorijske temelje ruskog anarhizma možemo tražiti samo među najstarijim filozofijama i teorijama i naravno u masama jer se prema mišljenju Petra Kropotkina čuvenog ruskog anarhiste anarhistička misao uglavnom razvijala u masama odnosno narodnom pokretu.

⁴S. Best and A. J. Nocella II, New York, Lantern Books, A Division of Booklight Inc Defining Terrorism, Terrorist or Freedom Fighters?: Reflection on the Liberation of Animals, 2004, str 361-377

⁵ Terorizam, Drvo znanja, 48. (2001.), str. 37

⁶ D.Vejnović, M.Šikman, S.Radulj, Društveni aspekti terorizma, Banja Luka, 2006

⁷ D.Simeunović, Terorizam, Beograd, 2009, str 109

Dakle potrudimo se da na najbolji mogući način prikažem osvrt na jedan period u kom je terorizam počeo da se radja, u kome se javljaju prve i prave terorističke organizacije kakva je *Narodna Volja*, period u kome je Rusija počela da se budi iz svog zimskog sna, period vladavine najprogresivnijeg ruskog cara Aleksandra II Romanova, i pre svega period u kome je sloboda govora otvorila pandorinu kutiju i oslobodila jedan vid ekstremnog delovanja koje i dan danas "drma"svetom.

2 Kratak osvrt na istoriju

Rusija je zahvaljujući pobjedi koju je ostvarila uz pomoć svojih saveznika protiv Napoleona uspjela da igra ključnu ulogu u politici 19. veka, to se ogledalo pre svega u tome što je Aleksandar I Romanov proglašen za spasioca Evrope, što mu je docnije otvorilo mogućnost da bude krojač evropske sudbine predsjedavajući na Bečkom kongresu (1814-1815). I ako je Ruska Imperija po svemu sudeći igrala ključnu ulogu u politici 19. veka zadržavanje kmetstva je apsolutno usporilo njen dalji ekonomski razvoj, dok sa druge strane imamo zemlje zapadne Evrope koje su ekonomski jačale inicirane pre svega industrijskom revolucijom započetom još u 18. veku. Status Rusije kao velike sile dodatno je osporavala neuspješnost vlade, izolacija ruskog naroda i svakako malopre pomenuto ekonomsko nazadovanje.

Nakon službenog stava tadašnje ruske vlade da je car Aleksandar I Romanov iznenada umro 1825. godine u svojoj 48-oj godini u malenom gradiću kraj Azovskog mora, javlja se stav britanskog ambasadora da je Aleksandar I potpisao abdikaciju pošto ga je navodno video kako se ukrcava kao običan mornar na brod, ta i mnoge priče o carevoj tajanstvenoj smrti stvorile su mit koji je kasnije naterao ruske naučnike da mu stanu na put, ali na opšte iznenađenje svih kovčeg u kome je navodno sahranjen Aleksandar I bio je prazan. Nasuprot svemu tada na vlast dolazi daleko manje liberalan vladar Nikolaj I koji je dodatno ojačao apsolutizam i od Rusije napravio policijsku državu. Na samom početku svoje vladavine susreo se sa ustankom, a pozadina ovog ustanka ležala je u Napoleonskim ratovima kada je dobar broj oficira učestvovao u vojnim kampanjama u Evropi i samim tim isti ti oficiri bili su izloženi liberalističkim idejama zapadne Evrope. Rezultat svega je bio ustanak poznat pod nazivom ustanak dekabrista⁸ (decembar 1825. god) koji je krvavo slomljen. Car Nikolaj I Romanov je bio poznat po tome što je strahovao od svakog revolucionarnog pokreta i to ne samo u Rusiji već i šire, dokaz tome je ključna pomoć koju je pružio Austriji tokom mađarske revolucije 1849. godine. Sa druge strane vodio je izuzetno antitursku politiku, ali je njegova politika naišla na otpor velikih sila i pretrpeo je poraz u Krimskom ratu (1853-1856). Rat je završen Pariskim mirom 1956. godine kojim Rusija gubi deo Besarabije, gubi pravo držanja flote u Crnom moru i pravo zaštite svih hrišćana u osmanskom carstvu.

⁸ Ime dobili po mesecu decembru kada je ustanak i podignut.

Dakle ovim porazom možemo očigledno zaključiti da Rusija polako gubi na uticaju i postaje drugorazredna evropska sila. Naslednik Nikolaja I Romanova je Aleksandar II Romanov najprogresivniji ruski car koji je 1861. godine ukinuo pravo feudalaca da poseduju kmetove dakle, delimično ukidanje feudalizma i upravo ćemo se bazirati na ovaj period jer je to period budjenja ekstremnog delovanja na ruskoj teritoriji.

2.1 Doba Aleksandra II Romanova

Možemo zaključiti iz gore navedenog teksta da je Aleksandar II nasledio breme teškog Krimskog rata. Car Aleksandar II na vlast je došao u 37. godini, možemo slobodno reći da je već bio oformljen čovek, njegovi stavovi i načela su stvarani pod dvostrukim uplivom ideja i stavova: njegovog oca i visokog dvorskog i vojnog društva koje je obožavalo cara Nikolaja I sa jedne strane i veoma humanih i liberalnih vaspitača, Merdera, pesnika Žukovskog i profesora ekonomije Arsenjeva, koji je ranije kao profesor petrogradskog univerziteta, zbog liberalnih stavova bio i gonjen⁹. Na osnovu stečenih stavova, Car Aleksandar II je bio spreman da brani samodržavnu vladavinu i interese njenog glavnog oslonca, dakle plemstva ali je i istovremeno bio prožet sažaljenjem za narodne mase i nadasve svestan da bez temeljnih promena i reformi Ruska Carevina neće dugo opstati.

2.2 Velike i korenite reforme

Dakle Krimska katastrofa ubedila je mnoge pa i samog cara da su potrebne reforme, u prvom redu se misli na pitanje seljaštva. Kako navodi dalje Aleksej Jelačić u svom delu *Istorija Rusije*, Rusija je ekonomski, politički i čisto psihološki izašla iz onog stanja u kom bi se kmetska zavisnot seljaka mogla bar donekle održavati i pravdati. Oslobodjenje seljaka bila je hitna i bezuslovna nužda. U martu 1856. godine car je oprezno govorio: „Šire se glasovi da ja hoću proglasiti oslobodjenje seljaka, ovo nije tako ... ali ja neću da kažem ni da sam protiv oslobodjenja: mi živimo u takvo jedno dobada se ovo mora desiti kasnije ili pre. Ja mislim da ste vi moga mišljenja. Dakle, mnogo je bolje da ovo dodje odozgo nego odozdo¹⁰. Nakon ovog carevog stava situacija u plemstvu se dodatno zakuvala, litvanski gubernatori podneli su molbu generalu namesniku Nazimovu, da se dozvoli pretres pitanja o oslobodjenju seljaka, bez ustupanja zemlje.

⁹ A. Jelačić, *Istorija Rusije: Doba Aleksandra II*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

¹⁰ A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

U tom momentu izlazi carevo ručno pismo, tačnije 20. novembra 1857. godine, kojim je plemstvo ovlašćeno da se bavi seljačkim pitanjem, i to da plemićko pravo na zemlju ostane neokrnjeno, ali da seljak ipak dobije kuću sa baštom i to uz oštetu spahiji. U toku trajanja tih prepiski, konstanto su trajale i uporne borbe između različitih struja u birokratiji i plemstvu koje su tražile na svakojake načine da razreše seljačko pitanje. Zvanično je 19. februara 1861. godine car Aleksandar II potpisao znamenti proglas o narodnom oslobodjenju a 5. marta je proglas bio objavljen narodu, ali je pre toga car ubacio jedan paragraf prema kome su seljaci, sprazumno sa spahijama mogli da dobiju takozvani “ prosjački deo” i da se time, dobivši četvrtinu zemlje koje su ranije imali, reše odmah svih obaveza koje su imali prema svojim bivšim gospodarima. Možemo zaključiti da je ova mera znatno smanjila ionako malu površinu seljačke zemlje i postala jedan od glavnih uzroka docnijeg agrarnog problema, uspravajući tako dalji ekonomski progres.

U Rusiji u ovom period je bilo veliki broj spahijjskih kmetova, 21.000.000 kmetova zemljoradnika, 1.500.000 “dvorovih” to jest kućnih slugu plemstva, 4.700.000 kmetova carske kuće i 20.000.000 državnih kmetova. Suština reforme je bila sledeća¹¹:

1. Sluge (“dvorovi”), su dobijali prosto slobodu uz obavezu da dodatno služe još dve godine, ali je njihov ekonomski položaj nakon reforme bi katasrofalan jer nisu imali ni kuću, ni zemljište niti su bili vični nekom zanatu.
2. Zemljoradnici su takodje dobijali slobodu, uz obavezno produženje boravka kod plemića još dve godine.
3. Kuća i bašta seljaka sa sporednim zgradama predavale su im se uz izvestan danak, ali i to je moglo da im se pretvori u vlasništvo uz pomoć ugovora između plemića i seljaka.
4. Seoske opštine tako zvani “mirovi”(uglavnom u velikoruskim gubernijama) i porodice(uglavnom u maloruskim i beloruskim gubernijama) dobijale su uz izvestan danak zemlju koju su do tada obradjivale ali su mogli i da je otkupe uz pomoć države.
5. Odnosi između plemstva i spahiluka bili su uredjeni dobrovoljnim sporazumom uz posredstvo specijalnog vladinog pouzdanika, ali kasnije je bila sprovedena prinudna likvidacija seljačko-plemićkih odnosa gde god nisu bili uredjeni na dobrovoljnoj bazi.

¹¹ A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

6. Seljaci su sačuvali svoje običajno pravo, staleške samouprave zavedene u opštine, opštine zavedene u veće oblasti tako zvane “volosti”, sa izbornim starešinom, i sudom koji rešava seljačke civilne parnice i manje krivične stvari.
7. U opštinama pre svega velikoruskim, zemlja oranica i livade nisu bile u privatnom vlasništvu pojedinca nego “mira” , ali to nije bio kolektivizam eksploatacije nego samo vlasništva, sa više ili manje čestom promenom delova zajedničkog zemljišta koja su se nalazila u obradi i uživanju pojedinaca.

Reforma je kako se može zaključiti iz priloženog dosta surova i radikalna, pa ipak ni izdaleka nije zadovoljila seljake, čak šta više probudila je nekim svojim odredbama nezadovoljstvo kod seljaka. Nakon ove reforme je kao što sledi otvoren prolaz i dat vetar u ledja za dalja i dublja reformisanja. Na red je došla reforma sudstva, zato što su sudovi u Rusiji bili izuzetno glomazni i staleški, sudije loše plaćene samim tim i podmitljive, sudski postupak veoma zastareo i osnovan samo na čisto pismenoj proceduri. Reformom cara Aleksandra II, tako zvana “ Sudbeni Ustav” od 20. novembra 1864. godine, uvedena je porota u svim važnijim krivičnim postupcima i uvedena je “mirovna pravda” to jest niži sudovi za rešavanje manjih krivičnih parnica. 1863. godine su delimično ukinute telesne kazne koje su do tad tištile i onako napaćen ruski radni narod, možda delimično smanjene telesne kazne su se zadržale sve do vladavine Cara Nikolaja II koji ih je ukinuo. Nakon ove reforme na tapeti je bila štampa. 1865. godine donesen je zakon o štampi koji je očuvao cenzuru ali je dobila više olakšica i mogla se na dalje razvijati. 1874. godine došla je na red reforma vojske koju je sproveo Ministar vojni, general Dimitrije Miljutin, izveo je temeljnu, demokratski i pre svega naprednu reformu. Organizacija vojske i samog vaspitanja oficira i vojnika bila je izuzetno poboljšana, stalni vojni rok smanjen a obaveza učešća u ličnoj odbrani otadžbine proširena na sve.

2.3 Proizvod reformi

Reforma sama po sebi ima jednu hamletovsku suštinu koje se ogleda u pitanju menjati se ili propadati. I ako ona po definiciji predstavlja pre svega promenu zakonodavstva ili načina rada društvene uprave, ima za težnju da poboljša opšte stanje u nekom društvu ili državi nekad ipak uspe da u ozbiljnoj meri uzdrma temelje nekog društvenog, političkog i ekonomskog poretka.

Reforme koje je sproveo car Aleksandar II su u znatnoj meri pomogle Rusiji, ali i proizvele nove društvene grupe kao što su gradjanstvo, inteligencija, slobodno seljaštvo. Formirana su dva tabora “slavjanofili” i “zapadnjaci”, koji su se razlikovali po tome što su zapadnjaci, bar njihova većina zalagali da Rusija ide stopama Zapadne Evrope, zapadne zakone, ustanove uređenja smatrali su uzorom na koji Rusija treba da se ugleda, dok su slavjanofili sumnjali u istinitost zapadnih prosvetnih načela, u valjanost morala i društva i u primenljivost ustanova zapadnih zemalja na Rusiju. Oni su svoju nauku scrpeli iz uspomena na Rusiju pre Petra Velikog, deleći svoje simpatije izmedju drevne Moskve i Kijeva. Rusija je bila prihvatila hrišćanstvo u obliku vaseljenskog pravoslavlja, i ostala je uvek pod skutom Vaseljenske Crkve, pa je i klasičnu prosvetu dobila zahvaljujući Crkvi. U doba prvih godina “*velikih reformi*”, sledbenici slavjanofila i zapadnjaka išla su u tri politička pravca: konzervativni, liberalni i socijalistički, ovaj poslednji uz znatno učećće ponekih zapadnjaka a u velikoj meri Hercena, koji zauzima u ruskom ideološkom razvitku vrlo ugledno mesto. U godinama reformi stvara se u Rusiji prvo javno mnjenje, delimična sloboda štampe a samim tim i grupe ljudi koji žive od pera, onda se javlja zadrugarstvo, advokatura, lokalna samouprava koja otvara vrata velikom broju intelektualaca što je dozvolilo stupanju u javni život inteligenciju poznatu kao inteligencija “raznog zvanja” koji nisu ni plave krvi, ni seljaci, ni sveštenici, ni trgovci, ali su pobornici socijalističke misli. Seljaštvo je u celini mirno ali u duši nezadovoljno, oni sa pravom smatraju da im je nametnut teret u korist plemstva i da je podela zemljišta ispala na njihovu štetu i da oni ne bi trebali da plaćaju ništa jer su oni pravi vlasnici zemlje a postojanje spahiluka velika nepravda. Ipak i pored svega oni su monarhisti do srži, u njima živi ideal velikog, pravoslavnog samodržavnog cara, i smatraju da je car-baćuška prevaren i zarobljen od strane plemstva¹².

Medju inteligencijom su se najviše isticali revolucionarnim duhom književnici, visokoškolci kojih je bilo na hiljade, u pozadini pokreta je bilo ljudi liberalnih profesija, i većinom nižih činovnika i oficira. Mnogi profesori visokih škola i birokrate na višim položajima isticali su se kao pokretači i glasonoše liberalizma koji su za razliku od inteligencije “raznog zvanja” i omladine naglašavali potrebu liberalnijeg kursa koji se ogledao pre svega u jačanju sudstva, stvaranja narodnog predstavništva, i proklamaciji građanskih prava i političkih sloboda.

¹² A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

Revolucionari nisu mnogo marili za reforme, njihove idejne vodje su bili kritičari i publicist Nikolaj Dobroljubov i Dimitrij Pisarev koji su uneli revolucionarne ideje i čisto utilitarističko shvatanje čak i u estetsku kritiku odbacujući Aleksandra Puškina kao pesnika bez ikakve vrednosti. Pored njih moramo obavezno pomenuti i Nikolaja Čarniševskog koji se uz temeljno poznavanje političke ekonomije i zapadnih socijalnih doktrina zalagao za ruske metode i puteve koji će dovesti do opštečovečanske sreće. I on je dakle po svemu sudeći bio “narodnjak” pa ni njemu onda nije bio tuđ ruski mesijanizam, samo što ga je on uobličio u čisto materijalističko i atesističko shvatanje. Nakon toga izlazi čuveni roman Ivana Turgenjeva “Očevi i deca”, tačnije 1862. godine u kome po prvi put upotrebljen izraz “nihilizam”(od latinske reči “nihil” što znači ništa), krakterizujući njime životni stav i poglede svog junaka Jevgenija Bazarova, koja u to vreme postaje glavna karakterna crta inteligencije.

3 Nihilizam

Nihilizam kao filozofsko stanovište predstavlja u stvari jedan pogled na svet, a pogotovo ljudsku egzistenciju, bez ikakve svrhe, značenja, ili razumljive istine. To je teorija koja promovise stanje u kojem se ne veruje ni u šta, ili u kome ne postoje ciljevi. Nihilizam priznaje samo jedan autoritet a to je razum, a odriče se predrasuda, navika, običaja i svega onoga što razum kao vrhovni autoritet ne može objasniti. Destruktivan, revolucionaran, aktivan pa i kreativan su reči koje donekle opisuju politički nihilizam ali u suštini nihilizam nije ništa drugo do potpuna destrukcija filozofije i negacija idealizma. Mi se ne možemo ozbiljno baviti tematikom nihilizma a da se ne dodaknemo Ničea, odnosno njegovog poznatog dela „*Volja za moć*“ u kome je on uspeo do tačine da objasni ovaj pojam. Dakle Niče smatra da nam je Nihilizam pred vratima: otkuda nam dolazi taj najstrašniji od svih gostiju — Pre svega *zabluda* je ukazivati na „društvena zla“, ili na „*fiziološku degeneraciju*“ ili čak i korupciju kao na *uzrok* nihilizma. Ovo je vreme najčasnije i najbolećivije. Zlo, bilo duhovno, fizičko ili intelektualno, po sebi nije sposobno da izazove nihilizam (to jest, potpuno odbacivanje vrednosti, smisla, željivosti). Oba se zla mogu još na sasvim drugi način protumačiti.

Ali u *jednom sasvim određenom tumačenju*, hrišćansko-moralnom, duboko je usađen nihilizam. Sumnja u moral je odlučujući faktor. Propast moralnog tumačenja sveta, koji više nema *autoriteta*, pošto je već pokušao da se sakrije u transcendentalnom svetu završava se nihilizmom. „Ništa više nema smisla“ (neizvodljivost jednoga tumačenja sveta, kome su ljudi posvetili ogromne energije — pobuđuje sumnju da nisu možda sva tumačenja lažna). Budistička crta: čežnja za *nebićem*. (Indijski budizam nema za sobom neki bitno moralni razvitak; zbog toga u njegovom slučaju nihilizam znači nesavladani moral: život kao kazna, život shvaćen kao zabluda; zabluda dakle kao kazna — što je moralna ocena.) Filozofski pokušaji da se prevaziđe »moralni Bog« (Hegel, panteizam); pobeda narodnih ideala: mudrac; svetitelj, pesnik. Sukob između „istinitog“, i „lepog“, i „dobrog“¹³. Ono što je jako bitno kod nihilizma jeste da se često povezuje sa ekstremnim pesimizmom i radikalnim skepticizmom koji osudjuju postojanje, ali pravi nihilista se razlikuje od ovih dvoje po tome što ne veruje ni u šta, ne veruje u lojalnost i poseduje impuls koji vodi uništavanju. Izuzetno malo filozofa je tvrdilo da su nihilisti, zato se ovo filozofsko stanovište najčešće povezuje sa Ničeom kojeg smo već pominjali.

Od Ničeove ubedljive kritike, Nihilizmu - epistemološka insuficijencija, uništavanje vrednosti, i kosmička besmislenost, bile su inicijalna kapisla za umetnike, društvene kritičare, i filozofe. Uvereni da je Ničeova analiza tačna, na primer, Osvald Špengler (Oswald Arnold Gottfried Spengler) u *Propasti Zapada* (1926) analizirao nekoliko kultura da potvrdi da su obrasci nihilizma zaista upadljivo karakteristika urušavanja civilizacija. U svakom od propalih kultura u svom istraživanju, Špengler je primetio da su vekovima verske, umetničke, i političke tradicije oslabile i konačno srušile od podmuklih akcija nekoliko različitih nihilista: Faustianski nihilista "razbija" ideale; Apolonski nihilista "gleda kako ih ruši pred njegovim očima"; i indijski nihilista "povlači se iz njihovog prisustva u sebe". To povlačenje se često poistovećuje sa negacijama stvarnosti koje istočne religije zagovaraju, dok je na zapadu aktuelno epikurejstvo i stoicizam. Špengler je na osnovu svoje opsežne analize došao do zaključka koji se poistovećuje sa Ničevim koji kaže da je zapadna civilizacija u već poodmakloj fazi raspadanja i da sva tri oblika nihilizma koji smo gore naveli rade sve da podriju autoritet epistemološkim temeljima. Možemo slobodno reći da se u Rusiji nihilizam identifikovao sa veoma labavom revolucionarnom strukturom koja je odabrala autoritet države, crkve i porodice.

¹³ F. Niče, Volja za moć, Evropski nihilizam, Dereta, 2012

Činjenica je da počeci ruskog nihilizma nailaze na probleme iz prostog razloga što je proces razumevanja ovog filozofskog stanovišta tek započet. Ovo je izuzetno težak početak, kao i svaki drugi jer ako postoji još jedan pravac koji ima opterećenije i negativnije konotacije od anarhizma jeste svakako nihilizam. Ovo je posebno zbog toga što osnovno sredstvo našeg modernog shvatanja nihilizma deluje kroz fikciju Turgenjeva i Dostojevskog, iako nijedan od ovih autora nije simpatizao nihilizam. Verziju nihilizma koju ovi autori nude je snimak popularne kulture u kojoj je stolovao nihilizam, ali ovaj put u ruskoj istoriji je deo priče nihilizam mitološkog Verkovenskog, Bazarova, i Raskoljnikova sa jedne strane i ličnosti poput Černiševskog, Pisarova i donekle Nečajeva. U suštini ruski nihilizam nije bio ništa drugo do omladinski pokret koji je prirodnom evolucijom dosao do stepena filozofskih tendencija koje će se kasnije obrazovati u jedan izuzetno jak revolucionarni impuls. Nihilizam na ruskom tlu je u globalu bio valorizacija prirodnih nauka sa jedne strane i specifičan stil i moda sa druge strane. On predstavlja novi pristup pre svega estetici, kritici i etici, ali je u isto vreme kontradikcija materijalizma i želje za uništenjem društvenog poretka. Ruski nihilizam je svakako odgovor na uslove u carskoj Rusiji, na carske reforme i na represivne mere koje država sprovodi prema neistomišljenicima. Nihilizam nikad nije imao dovoljno jak zamah, dovoljno vremena, ili prave uslove da postane zrela filozofija. Jake pozicije će uzeti, zajedno nekoliko teorijskih linija ali ni one nisu uspele da stvore tu generacijsku funkciju, koja će doprineti istorijskom značaju. Zato je nihilizam u Rusiji posle velikih turbulencija pripojen anarhizmu i kroz istoriju anarhizma, modernog terorizma i kroz razne filozofske trendove i dan danas deluje ali na egzistencijalnom nivou. Kako Aleksej Jelačić navodi u svom delu *Istorija Rusije*, 1861. godine buknuili su neredi na univerzitetima: veći broj djaka izgubio je stipendije, mnogi su otpušteni i proterani u pokrajine. Ovo takozvano raseljavanje *inteligentnih bundžija* po celoj Rusiji, bilo je inicijalna kapisla za jačanje nezadovoljstva u samom narodu, uzbudjenje, strah, osećaj nesigurnosti jačali su iz dana u dan. Došlo je do pojave neobjašnjenih požara po čitavoj Rusiji, pojave letaka kao što je bila čitava jedna serija pod nazivom „*Velikoros*“ ili posebni letak „*Spahijskim seljacima*“, u vezi zbog kojih je zatvoren i osuđen na dugogodišnju robiju Nikolaj Černiševski. Kao rezultat nereda car je izdao tako zvanu „*Zlatnu gramotu*“ odnosno svojevrsnu carsku povelju kojom je seljacima darivao puno vlasništvo na zemlju, ukidao porez na glavu i otkupninu na zemlju, isto kao i regrutovanje, s pozivom seljacima na bunu protiv spahija i vlasti ako se ovi odupru „carskoj“ povelji, dakle sve su to bili znaci snažnog pokreta. Tako da je već 1863. godine stvorena tajna prevratna organizacija, sa poznatom i znamenitom lozinkom „*Zemlja i volja*“, kao svojevrsan odgovor na pitanje šta treba narodu.

4 Zemlja i volja

Tih godina kako navodi Aleksej Jelačić u svom delu, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija dolazi do velikih problema sa Poljacima, jer je Aleksandar II prilikom posete Varšavi jasno naveo da Poljaci moraju istog momenta napustiti svoja maštanja, mada su Poljaci i nakon te izjave gajili simpatije prema caru, smatrajući da će ipak nešto uraditi u njihovu korist. Amnestija bivšim revolucionarima kao i pojedini ustupci pružili su nadu Poljacima. U delu se jasno navodi sledeće "Vlada je dozvolila osnivanje *Poljoprivrednog Društva*, kome je malo falilo da postane središte političke akcije. Član pokrajinske uprave bio je markiz Veljopoljski, koji se svojski trudio da udari čvrste temelje autonomiji kraljevine Poljske¹⁴, i da sprovede *seljačku reformu* oslanjajući se na carsku Rusiju i napuštajući misao o *Velikoj Poljskoj*".¹⁵ Naravno do sukoba je kad tad moralo da dodje, vlada je morala brže bolje da raspusti formirano *Poljoprivredno društvo*, što će kasnije dovesti do masovnih demonstracija koje su kao i svake druge u ovom periodu carske Rusije bile krvavo slomljene. Ovaj incident nije bio ništa drugo do početak dugo očekivane revolucije, koja će stvoriti put formiranju dveju tajnih organizacija, koje su po svom delovanju slobodno možemo reći forimarne u dve grupe jedna je umerenijih tendencija i nazivala se *Direkcija belih* a druga je bila izuzetno revolucionarnija i nosila je ime *Tajni komitet crvenih*. Svaka ideja vlasti da umiri besene revolucionare naravno nije uspeła što dovodi do sledeće situacije da "1862. godine revolucionarna organizacija proglasi ustanak i sebe revolucionarnom vladom"¹⁶. I ovaj ustanak iako je buknuo brzo kako kakav požar još brže je ugašen i to na veoma krvav način. Pomoć koju su pružile zapadne sile Poljskoj, adekvatno su odbačene od strane Rusije. Cela ova buna dovela je do najrepresivnijih mera koje je poljski narod pretrpeo dok je bila pod jarmom carske Rusije. Pod ovim represivnim merama podrazumevamo da je celokupna samoproklamovana revolucionarna vlada uhapšena i osuđena na smrtnu kaznu, možda su seljaci i dobili nekakve beneficije, ali ono što se nosilo pod palaštom tih beneficija je mnogo gore a odnosi se na razne torture, progone, zabrane

¹⁴Kongresna Poljska je bila država koja je od 1814. do 1815. godine bila u personalnoj uniji s Rusijom . Stvorena je na Bečkom kongresu 1815. i tada se nazivala Kongresna Poljska. Imala je vlastitu vojsku, ustav, novac, zakone i carinu do 1831., kada je i formalno anektirana Carskoj Rusiji.

¹⁵ A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

¹⁶ A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

počev od "progona poljskih manjina, katolika, zabrana ukrajinskog i malo ruskog jezika, dakle sprovedjena je jedna izrazito jaka rusifikatorska politika"¹⁷.

Plan jedne opšte bune, 1863. godine, bio je upravo kombinovan sa poljskim usankom i mogao je da bude veoma opasan da nije na vreme otkriven i osujećen. Ali već godine 1865. javlja se takozvana *Organizacija* sa sledećim programom¹⁸:

- Propaganda među seljacima za nacionalizaciju zemlje.
- Buna seljaka protiv posednika, protiv plemstva, i protiv vlasti.
- Osnivanje škola, društava (zadruga), radionica (knjigoveznica, šivaćih radnja, i slično), kao sredstvo da se stupi u bliži dodir sa narodom.
- Osnivanje čitaonica i besplatnih škola, organizacija društava (pododbora) u pokrajinama, na osnovu načela komunizma.
- Socijalistička propaganda u narodu, s pomoću učitelja i đaka bogoslovije

Car Aleksandar II smatrali mi ga mi radikalnim ili ne, nije se slagao sa mnogim promenama koje su se deševale za vreme njegove vladavine. Ali nije bilo načina da reši nastale probleme u zemlji i povrh svega ispuni sebi zacrtan cilja a to je obnova Ruske imperije. Moramo napomenuti da je taj period od 1856-1861, bio period glasnogovorništva , znači jedan period nacionalnog previranja, žestokih debata kao svojevrsan odgovor sredstvima i tempu obavljanja oštih reformi. Narod je po svemu sudeći morao stati iza cara iz prostog razloga što se ni on nije slagao u potpunosti sa tim reformama ali su pod pritiskom plemića i vlade morale biti stavljene na snagu kako bi se Rusija izvukla iz problema prouzrokovanih Krimskim ratom. Iako je "Car Oslobodioc", kako su ga zvali, sproveo mnoge važne reforme na početku svoje vladavine, mnogi su i dalje ostali nezadovoljni njegovom politikom. *Organizacija* i dalje smatra cara svojevrsnim simbolom jednog sistema koji je još uvek, uprkos pokušajima reformi bio i ostao u suštini nefer prema, onima kojima su te reforme i bile namenjene. U 1866. došlo je rastućih konzervativnih reakcija protiv reformi Aleksandra II, naročito nakon što Dmitri Karakozov pokušava oduzeti život caru 4. aprila. Ali Aleksandar je bio tvrdoglav i nastavio je svoj zacrtan put. Svakako da su refeorme same po sebi privlačile sve više i više kritičara. Iz dva razloga jedni su smatrali da su napori cara i vlade da menjaju zemlju preoštri i izuzetno teški dok su drugi smatrali da car ne ide dovoljno daleko sa tim

¹⁷A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

¹⁸A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

reformama. Zato je Aleksandar II postao žrtva i jednih i drugih, što je otvorilo prostora daljim dramatičnim pokušajima atentata na njega.

Takodje je ovo bio period kada je veliki broj učenih i školovanih ljudi napuštalo zemlju u potrazi za boljim životom, istomiljenicima i sponzorima za potporu revolucije. Konkretno u Cirihu je čuveni Nečajev počeo da prikuplja pristalice i ojačava organizaciju kako spolja tako i iznutra. Ova organizacija imala je sledeći program¹⁹: „Jedini cilj *Društva*, to je potpuno oslobođenje i blagostanje naroda. Ali budući da je *Društvo* ubeđeno da se taj cilj daje postići samo narodnom revolucijom, ono će se služiti svim mogućim sredstvima da bi se u narodu razvila i raširila svest o patnjama, koje mogu najviše da iscrpe strpljenje narodnih masa, te da se digne neophodna opšta buna. *Društvo* ne podrazumeva pod revolucijom neki pokret udešen prema klasičnim evropskim uzorima. Moramo napomenuti i da ova organizacija ima jedan konkretan cilj a to je ne samo da se određene političke forme koje i dalje deluju iskorene, nego da se ovaj korov saseče u samom korenu a to znači samo jedno da svi postojeći elementi trenutne države trebaju biti totalno uništeni, čak šta više smatraju da treba izvršiti ogroman atak i na samu tradiciju društva kao i potpuno uništenje postojećih staleža. Sledeći citat to jasno opisuje: „Naš posao, to je strahovito rušenje, potpuno rušenje, opšte i bez sažaljenja. I zato, čim dođemo u dodir sa narodom, mi treba da se ujedinito pre svega sa pukom beskućnika, tih jedinih pravih ruskih revolucionara, i stvorimo od njih jednu nepobedivu i sve uništavajuću silu, — to je celokupnost našeg zadatka, naše organizacije, i naših ideala!...“²⁰.

Zahvaljujući brzom reagovanju vlade i njenih činovnika, mislimo konkretno na državne službe i ova kao i mnogo druge organizacije pre nje, otkrivene su pre nego što su počinile neke ozbiljnije i drastičnije oblike nasilja. Zato je kako to navodi Aleksej Jelačić u svom delu *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, dovelo do toga da vlada jasnim dekretom naredi vraćanje emigracije zabranjujući im bilo kakvo dalje školovanje u inostranstvu. Nakon povratka inteligencije iz emigracije, dolazi do formiranja *Čajkovskog kruga* koji ima za cilj "propagandno snažan ulazak u narod", čiji bi cilj bio neka vrsta propagandno edukacionih aktivnosti. Kao što smo već napomenuli Nečajev je imao velikog udela u regrutaciji istomišljenika kao van tako i unutar Rusije. U takvoj jednoj akciji došlo je do formiranja

¹⁹A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

²⁰A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

Čajkovskog kruga, u izuzetno turbulentno vreme, za vreme studentskih demonstracija tačnije između 1868-1869. godine u Sankt Petersburgu.

Iako je namera Nečajeva bila da se u krugu nadju najvatreniji zagovornici nasilne i krvave revolucije, ta želja mu nije bila ispunjena. Prevažno iz jednog prostog razloga koji se odnosio na običan narod odnosno seljaštvo. Ovaj deo naroda je oduvek bio lojalan caru, zavisio je i u neku ruku bivao zaštićen od vlastele, a sa druge strane seljaštvo je revoluciju posmatralo kao jednu oluju koja za sobom vuče nasilje, ubistva, pljačkanja i uništavanja. Što se kasnije pokazalo kao tačno. Samim tim njihove težnje i uverenja su se u mnogome kosile sa Nečajevim idejama. Zato se ovaj krug prvo bavio jednim propagandno edukacionim aktivnostima sa ciljem pridobijanja većinske podrške naroda koji će im kasnije pomoći u organizaciji i otpočinjanju jedne sveopšte revolucije. Osnivači *Čajkovskog kruga* su bili: Mark Natanson, V. M. Aleksandrov, Anatolij Serdjukov (Anatoly Serdyukov), Nikolaj Čajkovski (Nikolai Tchaikovsky) i Feofan Ljermontov (Feofan Lermontov)²¹. Početne aktivnosti kojima se krug bavio bile su štampanje knjiga koje su pod carskom zabranom a to su pre svega "*Kapital*" Karla Marksa (Karl Heinrich Marx) i "*O slobodi*" Džona Stjuarta Mila (John Stuart Mill). *Čajkovski krug* je počeo da funkcioniše kao dobro zauljena mašina i za dve godine su skupili 60 članova. Sa ovolikom grupom ljudi postali su ozbiljna mašinerija koje se ne sme više baviti samo štampanjem knjiga već ozbiljnijim aktivnostima. Pošto je Čajkovski bio pacifista i protiv bilo kakvih sukoba, njegova sledeća ideja ogledala se u organizaciji radničkih krugova, koji su masovniji za razliku od studentskih kojima su se do sada bavili. Ta ideja je urodila plodom i u 1872. godini²², i Čajkovski je uspeo da okupi radnike u masovne krugove od 400 ljudi, pre svega u Sankt Petersburgu i Odesi.

Sledeći događaj koji je bio fatalan po *Čajkovski krug* je debata između *Narodnjaka* i *Boljševika*. Narodnjaci su verovali da seljaštvo treba da bude revolucionarna klasa, za razliku od boljševika, koji su verovali da industrijski proletarijat treba da bude predvodnik sveopšte revolucije. Međutim, narodnjaci su se složili sa boljševicima po tom pitanju i konstantovano je da seljaštvo ne može postići revoluciju samostalno, insistirajući da istorija može biti skrojena samo od " istaknutih ličnosti " koji će sprovesti revoluciju do kraja i ako toliko žele da uvedu seljaštvo u revoluciju urade nešto po tom pitanju. Tako da narodnjaci kreću u masovnu propagandu po selima u želji da dokažu boljševicima da seljaštvo može učestvovati

²¹ M.C. Wren, T. Stults, The Course of Russian History 5th Edition, Wipf and Stock Publishers, 2008

²² M. C. Wren, T. Stults, The Course of Russian History 5th Edition, Wipf and Stock Publishers, 2008

u revoluciji samo ga treba "podpaliti". *Čajkovski krug* je podržao dogovore ove dve strane što se samom Čajkovskom nije svidelo.

Narodnjaci su zatekli ono što nisu mogli ni poverovati a boljševici i sam Čajkovski su to znali, da seljaštvo toliko voli cara da ga smatra sakralnim ili čak natprirodnim bićem. Svaka ružna reč, nepropisno ponašanje upućeno caru dovodilo je do salve psovki druge strane, a pominjanje ubistva nekoliko puta je umalo koštalo glave narodnjačkih agenata. Nakon propalih propagandnih aktivnosti jedan deo narodnjaka je napustio grupaciju a drugi deo pridružio boljševicima i agresivnijim metodama. *Čajkovski krug* je podržao inicijativu boljševika i ostatka narodnjaka koji je vodio sve agresivnijim metodama, ali ne i sam Čajkovski. Čajkovski se zbog predhodnih događaja i svojih pacifičkih ubedjenja odcepio od kruga koji nosi njegovo ime i emigrira u Kansas. I ovaj pokret je uništen pod jarmom represivnih mera vlade koje su se ovog puta odnosile na inteligenciju a to su proterivanja, progoni itd.

Zato 1876. ponovo dolazi do osnivanja, ali sada na mnogo široj bazi, organizacije *Zemlja i volja*, koja je svoj dolazak najavila na veoma spektakularan način i to demonstracijama u Petrogradu 19. novembra iste godine. Organizacija je ovaj put nastupila vrlo jedinstveno, došlo je do okupljanja aktivista širom zemlje što im je pružilo priliku da razmene mišljenja, ideje, stavove i formulišu jedan jasan plan što možemo zaključiti iz sledećeg teksta: „Bilo da vreme za revoluciju mora da dođe, bilo da ne mora, bilo da čas za nju nastupi pre ili posle stvaranja buržoazije u Rusiji, — revolucija koju mi tražimo mora biti narodna i socijalna! Ona mora biti upućena ne samo protiv vlade, njena svrha ne sme se sastojati samo u tome da se vlast preda u druge ruke, — ona mora iz temelja da sruši sve privredne osnove postojećeg društvenog stanja!“²³ Problem koji se u organizaciji uvek nalazio jeste raštrkanost aktivista, samovolja bez ikakvog nadzora koja najčešće ugrožava osale članove. Zato se došlo na ideju da se formira jedna funkcionalna tajna organizacija sa jasnom hijerarhijom i pre svega na jednom većem nivou tačnije nacionalnom. Mark Natanson uspeva ono što mu je bio zacrtan cilj, ubedjuje nekolicinu iseljenika da se vrate u majku Rusiju, gde njegovi napori posle niza neuspeha konačno dolaze do izražaja, ali ne zadugo. Naime nakon povratka tih iseljenika

²³ A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

dolazi do formiranja prve ozbiljnije revolucionarne organizacije pod nazivom *Zemlja i volja* ali njegovo dalje zalaganje sprečava ponovno hapšenje.

Ovo je bio još jedan udarac za *Organizaciju* ali ne toliko fatalan jer se u kratkom roku, zahvaljujući adekvatnoj propagandi i oslobadjajućoj presudi postignutoj na *Velikom sudjenju* prazna mesta popunjavaju vrlo sposobnim ljudima koji ubrzo formiraju novi krug unutar organizacije na čelu sa Sofijom Pervoskajevom (Sofya Perovskaya)²⁴. Pojedinci i grupe na jugu zemlje, zadržali su svoju odbojnost za disciplinu ali su bili pod uticajem društva i povremeno su saradjivali sa njim, u stvari prema statutu društva predviđeno je da postoje *sparatistički članovi*, koji se mogu pridružiti društvu na osnovu ugovora za izvršenje zadatka, bez bilo kakve obaveze prema partiji²⁵. Na samom početku društvo *Zemlja i volja* formulisalo je svoju platformu koja kaže „Mi moramo suziti naše zahteve, onima koji se mogu realizovati u bliskoj budućnosti, odnosno zahtevima i željama naroda“.²⁶ Prvi i najvažiji zahtev je da zemlja mora biti predata seljacima i jednako distribuirana među njima. Dve trećine zemljišta treba biti komunalno. Takodje u toj platformi piše (revidirana 1878. godine) „Naš krajnji politički i ekonomski ideal je anarhija i kolektivizam“. Članstvo je bilo jednoglasno u jednom, a to je ukidanje države. Bilo je onih koji su smatrali da država pripada narodu i da taj isti narod treba da odredi političku strukturu budućeg društva. Neki su čak hteli i da zadrže monarhiju ako gradjanstvo tako želi.

Članstvo je verovalo da radi pravu stvar. Cilj društva kako navodi Jarmolinski u svom delu *Put ka Revoluciji: vek ruskog radikalizma*, može se obezbediti samo putem nasilnog prevrata. Hercenov ambivalentan odnos prema upotrebi sile je prevaziđen, revoluciju po svemu sudeći moraju nositi mase. Ničim se ne smeju primorati niti im se sme išta raditi iza leđa. Sve što društvo može da uradi je da ponudi početni impuls i da da neke smernice. I naravno mora se apostrofirati da je brzina suština stvari. Rast kapitalističke ekonomije, marljivo negovana od strane Vlade ipak je bila u neku ruku podrivna iz pravca *obshchine ili mira*²⁷, koja je

²⁴ A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

²⁵ A Yarmolinsky, Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

²⁶ Arkhiv „*Zemli i voli*“ i „*Narodnoi voli*.“ Moscow, 1932

²⁷ Obshchina (Ruski : obšina, doslovno : " komuna") ili Mir (ruski: mir , doslovno: "društvo" (jedno od značenja)) ili Selskoie obshestvo (Russian: Cel'skoe obshestvo ("ruralne zajednice", zvanični termin u 19. i 20. veku) bili su zajednica seljaka , za razliku od pojedinih salaša , ili khutors , u carskoj Rusiji. Termin potiče od reči obšii, obshchii (zajednički) .

izobličavala ideje ljudi o vlasništvu nad zemljom i samim tim narušavala postojeći red i mir u društvu. Populizam je sada možemo se složiti, izgubio mnogo od svoje neodređenosti.

Labavi ideološki kompleks je postao svojevrsan *kredo*, organizovanog revolucionarnog tela. U daljem procesu vrenja centar gravitacije je pomeren iz socijalizma ka zahtevima i verovanjima naroda. Shvatajući da pod sadašnjim uslovima nije moguće uticati na ostatak društva, što zbog apstraktnog stanovišta, što zbog plemenitih ideala društvo je rešeno da sastavi istorijsku formulu *Zemlja i volja*, koja je i kasnije revidirana kao platforma društva. To je svakako bilo odstupanje od onoga što su: Hercen, Čarniševski, Bakunjin i Lavrov propagirali. Pošto su Rusi bili svojevrsni naslednici kolektivizma, rekli su sebi zadovoljstvo i težnja naroda mora kad tad dovesti do socijalizma. Neki su smatrali da je program društva jednostavno strana odnosno , ruska varijanta onoga što se naziva socijalizmom. *Kravčinski* koji se se pridružio *Zemlji i volji*, u leto 1878. godine napisao je sledeće „Pre pet godina smo odbacili nemačku (evropsku) odeću i obukli domaći kaftan, u nadi da će nas ljudi priznati u njihovoj sredini. Sada vidimo da to nije dovoljno, došlo je vreme da se skine nemačka odeća samog socijalizma i odenemo ga prostim, domaćim socijalizmom“. Bez obzira da li su populisti pravili ustupak silom prilika ili ne, oni su verovali da će on biti predivno praktičan jer su pre svega smatrali da igraju igru realpolitike.

Sa druge strane njihov program se ubrzo susreo sa naježdom kritika, pre svega iz pravca Bakunjinista, koji su u časopisu koji su izdali u Ženevi negativno ocenili i upozorili na odbacivanje socijalizma i navodno okretanje ka idealima naroda. Ova grupa dalje navodi razlog svog protivljenja i kažu da se je prvo nejasna želja naroda iz prostog razloga što narod i dalje obožava cara. Drugo, dotakli su se vlasništva nad zemljištem, te oni smatraju da uvođenje komunalnog zemljišta može još više da podstakne državu ka konzervativnijim shvatanjima i delovanjima , treće smatraju da *obshchine* nemaju veliki uticaj, čak šta više predstavljaju osiguranje od socijalnih nemira. Ako i uspeju nekako da podstaknu tako zvanu *agrarnu revoluciju* šta će sa rastućim proleterijatom u gradovima, tim radnim ljudima, kako oni navode bez imalo kolektivističke tradicije koji možda predstavljaju i olupinu celom preduzeću. *Zemlja i volja* ipak dobija malu podršku ali i utehu od strane Lavrovista, kojih u uvek bili slabi i lako gubili tlo pod nogama. U decembru 1876. godine delegati iz nekoliko krugova sastali su se u Parizu. Ovo je bila prva i poslednja konferencija Lavrovista. Tokom

nje Lavrov (Pyotr Lavrovich Lavrov) je čak i podneo ostavku uredništvu žurnala *Vperiod*, koji je između ostalog i on osnovao. Odnosi između njega i njegovog stada su postali veoma zategnuti, ne samo iz ideoloških već i ličnih razloga.²⁸

Osim toga finansijska podrška je postala neredovna a osoblje ove grupe je svedeno na stanje polu gladi, zato do kraja 1876. godine ova frakcija bila je bez vodje i bez vodećih organa. Žurnal ***Vperiod*** uspeo je da izadje samo još jednom. Lavrov se privremeno povukao privatnom životu, a nekoliko njegovih bivših učenika nastavilo je da širi socijalizam po fabrikama nazivajući sebe Marksistima. Neki su tvrdili da posao organizovanja proleterijata ne može da počne sve dok liberali ne dobiju ono za šta se zalažu a to je politička sloboda za narod. U međuvremenu ostaci frakcije Lavrovista svelo se na grupu sa ograničenim aktivnostima kulturne prirode. Sam Lavrov lično navodi da je grupa 1878. godine spustila svoju zastavu i prestala da postoji. U ovom periodu zvanično primat preuzima Bakunjinistička frakcija u društvu *Zemlja i volja*, koja predstavlja svojevrsnu revolucionarno populističku grupaciju i koja pre svega vidi stvari u manje nestvarnom svetlu i daleko manje pruža otpor organizacionoj disciplini.

4.1 Organizacija društva

To su potpuno posvećeni muškarci i žene koji nisu mogli da poseduju imovinu, a bili su pod kontrolom organizacije i u pitanjima od ličnog interesa. Izabrali su mali izvršni odbor i trebali su da se sastaju na plenarnim sednicama sa vremena na vreme. Centar nameće određenu količinu discipline na pomoćne grupe, ali im je sa druge strane ostavio veliku meru autonomije. Njihova aktivnost je ograničena na određeno područje ili na posebne vrste posla. Postojala je značajna opozicija pri zatezanju organizacionih veza i jačanju discipline, a to zaključujemo na osnovu nekoliko odredaba koje se nisu zadržale na papiru. Centar je sačinjen od ne više od dvadeset aktivista, ostatak članstva sa gore napomenutim članovima *separatistima*, nikad nije premašio broj od dve stotine članova. I ako taj broj možda deluje osrednje sasvim je dovoljan ukoliko su ti ljudi dovoljno ozbiljni, hrabri i energični. Uz sam centar je postojala asocijacija za kovanje ličnih dokumenata koja se nazivala *Nebeska kancelarija* (Heavenly Chancery) i tajna štamparija koja je bile dragocena za posedovanje, simbol moći i odjednom mesto za okupljanje i svojevrsan *Sanktum*. Kravčinski napominje da se on osećao *prljavim* kad je postavljen da radi u tajnoj štampariji ali „Sa osećajem

²⁸ A.Yarmolinsky, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

strahopoštovanja vernog prelazu praga tog hrama“, u kome je predsedavala sredovečna i kratkovida *Maria Krylova*, koja je sa svojim sradnicima vodila život dobrovoljnog zatvora u svom štamparskom kvartu. Veoma mali broj ljudi je imao dozvolu da udje, ulazili su samo oni koji su dostavljali namjernice i oni koji su iznosili štampani materijal. Tajna štamparija je uspevala da radi četiri godine pod nosom žandarma.

Ona je ispostavila račun Velikog sudjenja, proizvela veliki broj letaka i pamfleta i stvorila dva organa društva i dovela do toga da društvo više ne zavisi od emigranata već ima svoju *podzemnu književnost*. U ovom periodu zaverenici su postali majstori u odredjenim elementima zavereničkih tehnika. Naučili su odredjene trikove kao što su infiltriranje i otkrivanje prikrivenih ljudi, za sastanke koriste posebne tajne prostorije i skrovišta, koriste se tajnim komunikacionim veštinama i kanalima i porukama. Društvo je obično iznajmljivalo stan sa stvarnim ili nominalnim bračnim parom koji je morao da drži *služkinju*. Njen najteži deo bi bio da se suoči sa ostalim službenicima u kući, ili zgradi kao što su portiri, zanatlije itd. Ona je bila ta koja je društvo trebala da upozori na opasnost. Svaki napor je bio usmerena na to da se ne izazove sumnja suseda. Uvek se vodilo računa da se izabere stan koji ima prozore koji gledaju na ulicu radi lakše signalizacije. Kontra špijunažu u društvu je nastavio da obavlja Nikolaj Kletochnikov (Nikolai Vasil'evich Kletochnikov) inače Vladin službenik koji se infiltrirao u službu Trećeg odeljenja što mu je omogućilo pristup tajnim dosijeima pomoću kojih je zadržao informisanost organizacije o aktivnostima policije na zavidnom nivou.²⁹ Na osnovu doprinosa simpatizera ponovo je formiran značajan deo prihoda društva *Zemlja i volja*, a drugi izvor prihoda je bila prodaja publikacija.

Jarmolinski navodi u svom delu *Put ka Revoluciji: vek ruskog radikalizma*, da je dvanaest stotina primeraka prvog broja *Zemlje i volje* prodato samo na osnovu svog izgleda. Naravno pored ovog novca moramo napomenuti da je društvo imalo na raspolaganju imovinu centra organizavije. Medju njima je bio i *milioner* Dimitry Lizogub koji se smatrao svojevrsnim *svecem revolucije* koji transparentnim pseudonimom figurira u Tolstojevoj priči „*Božanski i ljudski*“ („Divine and Human“) kao revolucionar *čije je srce otvoreno za poruku Hrista*. Nasledio je bogatstvo vredno 150.000 do 180.000 rubalja koje je želeo da posveti cilju društva, ali pre nego što je svoju imovinu uspeo da pretvori u novac biva uhapšen a društvo dobija između nekoliko stotina do nekoliko hiljada rubalja. Akt kojim je *Zemlja i volja* prvi put skrenula pažnju javnosti na sebe je sastanak 6. decembra 1876. godine ispred Kazanske

²⁹ A. Yarmolinsky, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

katedrale u Petrburgu. Ovo su bile prve otvorene revolucionarne demonstracije koje su se održale u Rusiji.

Tri ili četiri stotine učesnika, uglavnom studenata okupljeno u katedrali molilo se za zdravlje „Božijeg roba“ Nikolaja (misli se na Nikolay Gavrilovich Chernyshevsky) i sve ostale mučenike i stradalnike puta koji je zacrtala *Zemlja i volja*, kada su demonstranti izašli iz katedrale, ne pripremljen govor je održao jedan mladi vatreni student Georgij Plehanov (Georgi Valentinovich Plekhanov), čije će ime kasnije biti neraskidivo povezano sa istorijom ruskog socijalizma. On u svom vatrenom govoru žigoše Vladu za truljenje najboljih sinova zemlje u zatvoru, demonstrantni počinju da viču parole „Živela zemlja i volja“, „Živeo narod“, „Smrt carevima“, nekoliko minuta kasnije povorka je bila slomljena od strane policije u civilu.³⁰ Neki od demonstranata su bili pretučeni, neke žene zatvorene sve uglavnom nevini posmatrači koji su dobili brzo sudjenje i teške kazne ali niko među njima nije bio član društva. Po svemu sudeći demonstracije su prvobitno planirale grupe radnika kao protest nedaćama koje su ih zadesile, ali su demonstracije preuzeli studenti na veliko gadjenje radnika. Sedamdesete su bile period brze industrijske ekspanzije, a svima je poznato da takve ekspanzije prati besramna eksploatacija radnika koja kasnije kao i uvek stvara nemire. Ovu deceniju obeležilo je šestdeset šest demonstracija u samom Petrogradu.

Društvo ipak nije iskoristilo ovu situaciju, imalo je učešća u nekoliko demonstracija i štrajkova koje se svodilo samo na štampanje pamfleta i letaka, ali je sa druge strane stvorilo ogromnu korist koja se ogledala u posebnoj grupaciji radnika zvanih *nadničari*, smatrajući da ova grupacija ima velike revolucionarne potencijale i mogala bi svakako da postane vredan saveznik. Već u tom trenutku u prestonici je postojalo jezgro revolucionarne organizacije, čisto proletherske *Severna unija ruskih radnika*. Kao izdanak kruga radnika, nastala je krajem 1878. godine činili su je radnici u metalnoj industriji i studenti. Metalni radnici su činili najveći deo članstva, bili su prilično neprijateljski nastrojeni prema svojim mentorima studentima. Zato je unija trajala samo godinu dana. Dva agenta tajne službe, bračni par naći će svoj put u uniju a kao rezultat njihovog ulaska je razbijanje unije od strane policije. Ostatak unije koji je izbegao policiji uspeo je da osnuje podzemnu štampariju, koja je ištapala

³⁰ A. Yarmolinsky, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

nekoliko serija letaka i pamfleta, ali ne dugo jer je već u martu, 1880. godine zaplenjena. Zato je društvo moralo na drugoj strani da traži saveznike, možemo reći da je to bio još jedan uzaludan pokušaj, društvo je pokušalo da pridobije verske sektaše.

Ideja je bila da i njih treba takodje izložiti revolucionarnoj propagandi s obzirom da imaju jako uporište u radikalnim krugovima. Opet ništa nije adekvatno urađeno kako bi se pridobili ovi *razbojnici*, kako je napisano u statutu društva kao veoma obećavajućom socijalnom kategorijom. Nakon svih neuspelih pokušaja, mnogo pažnje se posvetilo studentskom telu, koje je bilo stalno u stanju nemira. Društvo je takodje umešalo prste u nemire na univerzitetima koji su se odigrali 1878. godine. Jedan član je podneo peticiju tražeći pravo da se formiraju *korporativne organizacije*, koju su studenti Medicinsko-hirurškog zavoda predali nasledniku. Proizvod ovog događaja su bili nemiri koji su opet rezultirali hapšenjima i deportacijama. Sa druge strane seljaci su i dalje ostali glavni predmet zabrinutosti, s obzirom da je ostalo malo propagandista odlučeno je da se ograniči aktivnost među seljačkim stanovništvom i krenulo se ka prostoru gde je još tradicija pobune i dalje živa a to je prostor gde se Volga proteže od Nižnjeg Novogorda (danas Gorki) pa do Astrahana. Iznenađne propagandne ture su prestale da se vrše zato što nisu davale nikakvog rezultata, bar ne na tom prostoru i svakako ne među seljacima. Agitatori sada moraju živeti u mestu u kom vrše propagandu i moraju se smatrati *gradjaninom* tog mesta jer jedino tako mogu imati efikasan uticaj na taj deo stanovništva koji je izuzetno sumnjičav prema došljacima.

Sušтина nije bila da se oni maskiraju u muškarce i žene iz tog sloja naroda već da izaberu adekvatno zanimanje i steknu poverenje naroda a pre svega iskoriste svoje mogućnosti da u seljanima stimulišu osećaj dostojanstva i solidarnosti kako bi se ojačao uticaj i prestiž *Mira*, i samim tim naučiti seljake kako da zaštite svoje interese iz dana u dan i kao krajnji cilj spremi ih za borbu protiv zemljoposjednika i zvaničnika. To se stručno zvalo „*propaganda činjenicama*“. Ti revolucionarni doseljenici su takodje imali još jedan veoma važan zadatak koji se ogledao u traženju adekvatnog *nezadovoljnika* a ujedno i *rodjenog lidera* iz tog mesta koji će uz njihovu pomoć oformiti borbene jedinice i pripremiti ih za lokalni ustanak koji bi trebao da bude uvod u jedan sveopšti prevrat. Ideja korišćenja *na prevaru* vere naroda u cara za potrebe agitacije je načet ali od strane ovog dela naroda odlučno odbačen. Ovaj neuspeli pokušaj u istoriji je ostao poznat kao *Čigirinška zavera* (Chigirin Conspiracy), koji su sproveli muškarci i žene van društva *Zemlja i volja*, u nastavku ću detaljnije opisati ovaj događaj.

4.2 Čigirinška zavera (Chigirin Conspiracy)

1875. godine izbili su nemiri među seljacima u Čigirinškom distriktu (današnja Ukrajina), koji se sastojao od deset *volsts*a (mala ruralna područja), sa ukupnom populacijom višom od 50.000 stanovnika.

Članovi ovih *južnjačkih* pobunjenika, pokušavali su da koriste razne metode stvaranja poremećaja u društvu kao osnovu za lokalnu pobunu koja bi se proširila na ostale oblasti. Organizatori *Čigirinške afere* su: V. Stefanovich, L. G. Deutsch, I. V. Bokhanovskii, and S. F. Chubarov. U zimu 1876. godine, V. Stefanovič (V. Stefanovich) je ostvario kontakt sa seljacima iz Čigirinškog distrikta, premaskiran kao Dimitrij Naida (Dmitrii Naida), glasnika koga su seljaci Kerson provincije (Kherson Province), poslali caru. Krajem te godine V. Stefanovich predstavlja se seljacima Čigirinškog distrikta i pokazuje im tajnu *gramotu* (dokument) od cara, i odeljak u kome se osniva organizacija zvana *Tajna družina* (Secret Druzhina) sa tekstom svečane zakletve, a u stvarnosti su te dokumente napisali V. Stefanovič (V. Stefanovich) i njegova družina a štampa ih I.V. Bohanovski (I. V. Bokhanovskii). U falsifikovanoj *gramoti*, car priznaje svoju nesposobnost da pomogne seljake u njihovoj borbi protiv *pomeshchiki* (zemljoposjednika), i uputio ih da formiraju tajnu organizaciju sa ciljem borbe protiv plemića, vladinih zvaničnika i oduzimanja zemljišta.

Od februara 1877. godine, na tajnim sastancima u selu Šabel'-niki (Shabel'-niki), svečanom zakletvom *Tajnoj družini* je do sredine 1877. godine pristupilo 2000 seljaka, prihvatajući da ne plaćaju poreze i da se bore za preraspodelu zemljišta zasnovanu na podeli po glavi stanovništva. E.A Olejnik (E. A. Oleinik), penzionisani podoficir, služio je kao Ataman organizacije, on je bio podčinjen Naidi (Stefanoviču), koji je tvrdio da je bio imenovan za *komesara* od strane cara. Ustanak je bio planiran za 1. oktobar, 1877. godine ali su vlasti saznale za zaveru pre nego što je buknuła pobuna. Usledila je istraga u koju je bilo uključeno oko 1000 seljaka. Viši sud je osudio veliki broj seljaka prema nekim izvorima njih 44, a kasnije je senat i potvrdio i produžio zatočeništvo ovim zatvorenicima. Što se tiče Stefanoviča, Dojča i Buhanovskog oni su se suočili sa smrtnim kaznama, ali su u maju 1878. godine pre njihovog sudjenja, uz pomoć Frolenka i Osinskog (V. A. Osinskii) uspeali da pobjegnu iz Kijevskog zatvora. Na osnovu svega gore navedenog možemo zaključiti da je organizacija *Tajna družina* jedna masovna seljačka organizacija koja proističe iz narodnih

odnosno populističkih pokreta, ali zahvaljujući beskrupuloznoj prirodi sredstava kojima se služila znatno je umanjen njen značaj.

Ova zloupotreba seljačkog sloja stanovništva i stvaranje iluzija u vezi sa carem, veoma je oštro osuđen u revolucionarnim krugovima kao veoma stran populističkim idejama i programu.³¹ Zbog nje mešanja u celu aferu društvo *Zemlja i volja* pokušalo je da ispravi svoju grešku. Ambiciozan plan je napravljen, agitatori u pokrajinama su krenuli da vrše oštru propagandu diktiranu iz *centra* odnosno pokrajinskih glavnih gradova a sve teme konvergiraju sa *osnovnom bazom* iz prestonice. Ova ideja je odmah na početku bila suočena sa velikim problemima. Mnogi su svoje zadatke smatrali dosadnim, neprijatnim, neki su bili opterećeni svojim prikrivenim zadacima, neki su ubrzo morali da napuste svoja *radna mesta* jer su bivali ugroženi zbog hapšenja ostalih članova a u nekim slučajevima se neprijateljstvo lokalnih vlasti pokazalo previše za njih. Slučaj Vere Figner je bio klasičan primer. Kao što smo gore naveli članovi *Zemlje i volje* su morali sada da bi vršili adekvatan uticaj na seljake biti prihvaćeni od strane istih kao građani tog mesta, i baviti se adekvatnim zanimanjem sa kojeg se moglo najviše uticati. Vera Figner je bila u Švajcarskoj na medicinskom kursu, pred samo diplomiranje kad ju je Natanson (Natanson) kao članicu *Zemlje i volje* angažovao. Ona se po zadatku naselila u Samari (danas Kujbišev) kao medicinska sestra. To je oblast koje je bila preplavljena siromaštvom i bedom u koj su živeli seljani. Problem koji se njoj javio ona je detaljno opisala ovim rečima u svojim memoarima „Previše sam zauzeta hordama svojih pacijenata da ne mogu da milsim ni o čemu osim o svom neposrednom zadatku, što se propagande tiče nisam ni otvorila usta“.³² U sred svog posla morala je da pobegne jer je pronađeno pismo kod njenog uhapšenog druga koje i nju uključuje u zaveru. Do kraja 1879. godine nije postojala ni jedna tajna ruralna ćelija. Pupulizam je doživeo još jedan poraz.³³

³¹ Dokumenty k Chigirinskomy delu. "Byloe", 1906, no. 12.

L. G.Deutsch, "Za polveka", 3rd ed. Moscow-Leningrad, 1926.

Debogorii-Mokrievich, V. K. *Vospominaniia*. St. Petersburg, 1906.

³² L. A.Hartnett, *The Defiant Life of Vera Figner Surviving the Russian Revolution*, 2014

³³ Poida, D. P. *Krest'ianskoe dvizhenie na Pravoberezhnoi Ukraine v poreformennyi period* (1866 - 1900 g.). Dnepropetrovsk, 1960.

Leshchenko, M. N. *Klasova borot'ba v ukrains'komu seli v epokhu domonopolistichnoho kapitalizmu* (60–90 rr. XIX st.). Kiev, 1970.

4.3 Dezorganizovanost u svojim redovima

Nakon neuspele agresivne propagande, koja se kao malj obrušila na glavu organizacije, društvo se statutom pozvalo na niz totalno dezorganizovanih aktivnosti koje su narušile red u već uzdrmanoj organizaciji. U ove aktivnosti uključujemo nasumična tajna oslobađanja zatvorenika: Kropotkina iz zatvorske bolnice koja se nalazila na periferiji prestonice, uspeali su da ga prokrijumčare iz Rusije a on je ostao emigrant sve do svojih poznih godina dok mu revolucija nije omogućila da se vrati. Zatim ostao je zabeležen uzaludan pokušaj oslobađanja Miškina (Myshkin), koji je bio osuđen na *Velikom sudjenju*, i gore navedeno oslobađanje zatvorenika osuđenih u *Čirginškoj aferi*, uz pomoć Frolenka (M. F. Frolenko). Kao još jedna ustaljena dezorganizujuća praksa jesu ubistva i pokušaji ubistva infiltriranih državnih špijuna u svojim redovima. Neuspešan pokušaj zabeležen je u junu 1876. godine iste godine špijun je ubijen ali je vlast ubrzo za to saznala. Mladi idealisti u organizaciji gajili su nešto što možemo nazvati *hladna okrutnost*, i najčešće ali ne i uvek na svoju štetu. Zbog tog brutalnog tretmana propagandista, vlada je uspela da od *komarca napravi magarića*, i još represivnije odgovara na pretnje društva. To naravno nije sprečilo mlade idealiste da posegnu za još oštrijim merama, a pre svega nošenju vatrenog oružja koje je kasnije prourokovalo niz oružanih otpora hapšenju, što je još više skretalo pažnju na društvo i stvaralo kontra efekat.

Pod tačkom *dezorganizovanost* po statutu društva propisano je sistematsko uništavanje najštetnijih ili najistaknutijih članova vlade, i uopšte ljudi koji su oslonac političkog i društvenog reda koje društvo mrzi.³⁴ Ovaj period je jako bitan kako za ovu organizaciju tako i za samu Rusiju jer događaji koji slede nose sa sobom veliku dozu nezadovoljstva koja će u jednom momentu dovesti do niza atentata koji će samo uzdrmati organizaciju i proklamovati je kao terorističku. Dakle ovaj period tačnije 1877. godina je godina kada je Rusija odlučila da pomogne svojoj bratskoj državi Srbiji u ratu protiv Turske. Vlada je jedva izašla u susret agresivnim narodnjacima pa je kako tako htela ili ne morala ući u rat jer bi se vatra nezadovoljnih narodnjaka, članova organizacije i mnogih drugih rasplamsala širom Rusije. Kako je Rusija ušla u rat još brže je iz njega i izašla već 1878. godine, što je otvorilo vrata nezadovoljnim krtičarima da otpočnu konkretne akcije protiv vlade i njenih službenika.

³⁴ A. Yarmolinsky, Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

Prvi na udaru je bio general Trepov inače šef policije u glavnom gradu, razlog pokušaja atentata na njega je pre svega kršenje zakona o kažnjavanju zatvorenika koju je sproveo uz podršku samog ministra pravde. Pošto je ova vest brzo našla put do najagresivnijih grupa u zemlji došlo je do neizbežnog. Naime, Vera Zasulič (Vera Ivanovna Zasulich)³⁵, jedna od kadrova sa prostora Ukrajine tačnije iz Kijeva, čuvši za torturu nad zatvorenicima istog momenta šalje dopis organizaciji za pokretanjem bilo kakve organizovane akcije protiv policije u glavnom gradu i tužioca *Velikog sudjenja*. Naravno organizacija je ostala gluva na njene dopise, i Vera Zasuluč uz pomoć još jedne atkivistkinje preuzima stvar u svoje ruke i odlazi direktno kod generala Trepova u kancelariju sa jasnim zadatkom a to je njegovo ubistvo kao svojevrsna kazna za zlodela sprovedna nad njenim saborcima. Naravno atentat nije sproveden kako je planirano, jer meta nije ubijena nego ranjena, uvidevši da nema kud i neželivši da još nekoga povredi, predaje se svojevolljno.

Najčudnije u celoj ovoj akciji kako navodi Jarmolinski u svom delu *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty*, 1956 je to što nesudjeni atentator biva optužen kao običan a ne kao politički kriminalac, samim tim sudjenje nije ekspresno već javno. Ispostavilo se na kraju da je advokat koji je branio optuženu bio sjajan advokat za razliku od tužioca a predsedavajući sudija bio čovek liberalnih shvatanja, što je dovelo do oslobadjajuće presude. Vera Zasulič hteli mi to priznati ili ne postala je svojevrsan uzor, možemo reći i heroj među mladim revolucionarima, čak je i Plehanov (Georgi Valentinovich Plekhanov) napisao u posebnom letku za *Zemlju i volju* sledeće: „Slava ruskom narodu koji je izrodio ženu sposobnu za ovakvo delo.“³⁶ Takodje ni zapadna štampa nije ostala nema na ovaj izrazito hrabar podvig, i navodi se dalje u časopisu *Revue des Deux Mondes*, Evropa je sve zaboravila za 48 sati i svu pažnju preusmerila na rusku Charlotte Corday³⁷, i oslobadjajuću presudu nazvala padom ruske Bastilje. Ali ruska Bastilja je stajala čvrsto, sat dva nakon što se sud ispraznio car je izdao naredbu za njeno ponovno hapšenje.³⁸

³⁵ J. H. Billington, *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith*, 1980

³⁶ A. Jarmolinski, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty*, 1956

³⁷ Marie-Anne Charlotte de Corday d'Armont (27. Juli, 1768 – 17. Juli, 1793), poznata kao Charlotte Corday bila je jedna od vodećih figura Francuske revolucije 1793. godine, osudjena je na giljotinu zbog ubistva vodje Jakobinaca, Jean-Paul Marat.

³⁸ A. Jarmolinski, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty*, 1956

4.4 Nacionalni sport

U svakom slučaju, njen hitac jeste otvorio novu eru, eru u kome je ubijanje visokih zvaničnika i protivnika postao *nacionalni sport*. U februaru iste godine ubijen je jedan infiltriran špijun, pokušano je ubistvo javnog tužioca u Kijevu, u maju je ubijen načelnik žandarmerije takodje u Kijevu. Sa druge strane Vlada nije bila zastrašena, nastavila je pa čak i pojačala maltretiranje političkih zatvorenika, a u Odesi je već 2. avgusta bilo pogubljenje revolucionara koji su se opirali hapšenju. Dva dana kasnije, Kravčinski (Kravchinsky)³⁹ se vratio iz inostranstva i izbo na smrt u sred bela dana u samom srcu glavnog grada, šefa treće divizije (tajne policije) generala Mezenceva (general Mezentzev). On je napao svoju žrtvu sa ledja kao najstručniji plaćeni ubica i uspeva da beži sa mesta zločina u istoj kočiji koja je Kropotkina odvezla na oslobodu. Rezultat ovog akta je ukaz kojim se vrši primopredaja svih političkih dela koja uključuju upotrebu sile vojnim sudovima. Ipak ni ovaj ukaz nije odvratio pobunjenike od daljih akcija i ako ukaz deluje izuzetno zastrašujuće. U februaru, 1879. godine rođak anarhiste Petra Kropotkina (Pyotr Alexeyevich Kropotkin, knez Dimitri Kropotkin (Dimitry Nikolajevich Kropotkin), inače guverner Hrakova, proglašen je odgovornim za okrutno postupanje sa političkim zatvorenicima u hrakovskom zatvoru biva smrtno ranjen od strane pobunjenika, marta iste godine izvršen je neuspeo pokušaj ubistva Mezencevog (Mezentzev) naslednika, generala.

Drentelna koji je poznat po tome što je u sistem deportacije ubacio i zastrašujuću Jakutsku tundru (Yakutsk tundra). Napad na njega je izvršio Leon Mirski dvadeseto-godišnji student. Kao razlog napada kako sam Mirski navodi je težnja da impresionira svoju verenicu koja je bila oduševljena delima Kravčinskog (Kravchinsky). Uhapšen je nekoliko meseci kasnije i zatvoren u tvrdjavi Petra i Pavla, takodje se veruje da je on bio taj koji je dao informacije o svom kolegi Nečajevu (Nechayev). Ujutru 2. aprila Aleksandar Solvjov (Alexander Solovyov), *ilegalac* koji se vratio u Petrograd, oslobođen optužbe da je revolverom pucao na cara biva uhapšen i 28. maja osuđen na smrt.

³⁹ Sergey Mikhaylovich Stepanyak-Kravchinsky, (Juli 1, 1851 – 23 Decembar, 1895) je bio jedan od najistaknutijih revolucionara i boraca ruskog oslobodilačkog pokreta. Bio je ljubimac kruga zbog, kako kaže Kropotkin „čestitog, čvrstog karaktera, mladalačke energije, zdravog razuma, nesvakidašnje pameti i jednostavnosti, zbog odanosti, hrabrosti i postojanosti”, a o njegovim delima možda najbolje svedoči A. Volodin u predgovoru *Izabranih dela Kravčinskog-Stepnjaka*

Ranije istog meseca Valerijan Osinski (Nikolai Valerian Osinski Obolenski) krhki mladić koji je vodio *južnjačke teroriste* takodje je osuđen na smrt uz dvojicu svojih drugova. Do kraja godine još jedanaest ljudi iz organizacije je osuđeno na smrt, što je zadalo snažan udarac organizaciji. Iz prva su ove *dezorganizovane aktivnosti*, kako se nazivaju prema statutu *Zemlje i volje*, bile srdačno prihvaćene od članstva, a potom *teror* koje su ove aktivnosti proizvodile počele su da stvaraju bore nekim članovima organizacije. Neki su smatrali da čine veliki udeo u teško ograničenim resursima u organizaciji kako finansijskim tako i ljudskim, a sa druge strane pozivanje na ovaj statut organizacije kod nekih članova stvarao je bunt smatrajući ga *jeretičkim*, pre svega kod istinskih populista, a neki su verovali da *dezorganizovane aktivnosti* treba da igraju podređenu ulogu i mogu biti zaposlene samo kao oružje samoodbrane, dok neki sa druge strane smatraju da posao *Zemlje i volje* nije ubijanje državnih zvaničnika već pozivanje masa na aktivne proteste u ime svojih ekonomskih interesa. "Imućne klase oni su istinski neprijatelji, neka vlada zauzme neutralan stav između revolucionara i eksploatatora i neće biti više zlostavljanja"⁴⁰, naivno je Kravčinski tvrdio (Kravchinsky).

U svakom slučaju politički režimi su narodu bili zadnja rupa na svirali. *Kad je šuma raščišćena vukovi stradaju sami od sebe* u prevodu kad se grešan društveni poredak uništi, monarhija će pasti svom svojom težinom. Ovaj strogi apolitični stav, i svojevrzne *aberracije* karakteristika populizma počinju ozbiljno da bivaju osporavani. Ideja ofanzive protiv monarhije u ime političke demokratije dolazi do izražaja. Pokušaj da se probudi masa je očigledno opet propao, i to uprkos činjenici da agitatori više nisu nezreli mladići i da su usvojili ono što se naziva praktičan program. u nadi da izađu iz ćorsokaka, populistu su stavili na dnevni red neke od *dogmata svoje vere*. Da li ustavni režim garantuje građanske slobode?, možda ali samo imućnim klasama zato se od njih i ne očekuje da se bore za promenu režima, njima je monarhija dala sve o čemu su maštali jeftinu radnu snagu i slobodu da pljačkaju. Zato je to esencijalna dužnost revolucionara, da se bori protiv samovlašća vodeći računa da ne žrtvuje krajnji cilj zbog nekog trenutnog. Ako veća revolucija nije mogla biti sprovedena, možda se manje ambiciozan plan može izvršiti, možda zaverenici trebaju izvršiti upadljiv udarac na vladu. Teroristička dela su bila počinjena pre svega iz samoodbrane i osвете, tu politiku treba promeniti i teroristička dela koristiti kao jednu vrstu ofanzive kao *oružje dela*.

⁴⁰ S.Kravčinski Stepnjak, Podzemna Rusija: Revolucionarni profili i kratke priče iz života , 2011

Zar ta herojska dela ne bi trebalo da razbiju apatiju masa i uništi ili bar unizi ugled vlade?⁴¹ Kako je otpočela 1878. godina, ovaj ugled je bio na veoma niskom nivou. Razlog tome je pre svega Rusko-Turski sukob koji je *ogolio* nesposobnost i korumpiranost birokratije, kao i ugovor u Berlinu potpisan u julu koji je bio ponižavajući zaključak za neslavan i veoma skup rat. Činilo se kao veoma laka stvar, zbaciti režim sa ovolikim deficitom u vodjstvu. Prvi broj časopisa *Zemlja i volja*, koji datira iz oktobra 1878. godine jasno i izričito tvrdi da je revolucija pitnje dana možda čak i sata, a dokaz tome je i to da su izuzetno strpljivi liberali postali veoma uzbudjeni. Ubrzo nakon ubistva generala Mezenceva, car je zamolio narod za pomoć u borbi protiv revolucionarnog pokreta, a liberali su otišli toliko daleko da su težili da oforme zajednički front sa revolucionarima radi zajedničkih pregovora. Smatra se da je zatišje u terorističkim aktima tokom zime 1878-79 u stvari rezultat tih zajedničkih pregovora. Nekoliko hapšenja i deportacija dovelo je do toga da razbuktavanje ovog *ustavnog pokreta* bude izuzetno brzo završen ali je ipak probudio i ohrabrio *političku orijentaciju* unutar organizacije *Zemlja i volja*. Ova orijentacija je najjača na jugu zemlje. Radikali jevrejskog porekla čija su elementarna ljudska prava konstantno odbijana bili su članovi ove orijentacije i zato su oni bili skloni da više nego srdačno pruže dobrodošlicu liberalnom režimu. Aron Zundelevič (Aron Zundeleovich), je bio klasičan izdanak ove orijentacije, takodje figurira u *Severnom Savezu Ruskih radnika*. Kada se na stranicama *Zemlje i volje* nežno ukorava ova Unija zbog prljanja populizma sa političkim zahtevima, on staje u njenu odbranu svojim stavom da tu ništa nije u suprotnosti "jer borba za socijanu revoluciju i borba za političku slobodu ne mogu jedna bez druge faktički one su u službi jedna drugoj".

Politička orijentacija stvorila je svoj najekstremniji izraz, odnosno frakciju *Društvo narodnog oslobodjenja* (Society of the People's Liberation), koja je nastala 1877. godine. Ova frakcija sastojala se od šačice Tkačevih (Pyotr Nikitich Tkachev), kolega *Jakobinaca* u zemlji i inostranstvu o kojima ću malo kasnije pisati, a *Nabat* je bio njen glavni organ. Cilj ove frakcije je da zbaci monarhiju, i pošto preuzme vlast uspostavi poredak zasnovan na političkoj i ekonomskoj jednakosti. Prema ovoj frakciji sva sredstva su dozvoljena i dobra ako se iskoriste na adekvatan način, takodje ova frakcija smatra da *Zemlja i volja* ispoveda istu veru, ali je ostala na standardima običnog morala, dok se *Društvo narodnog oslobodjenja* vratilo na Nečajev (Sergey Gennadiyevich Nechayev), put.

⁴¹A. Yarmolinsky, Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

Svemoćni centralni komitet ove frakcije je pozvao svoje članove da špijuniraju jedni druge, ali isto tako da se infiltriraju u druge revolucionarne organizacije i tako forsiraju svoje ideje iznutra. Ova frakcija izbacuje nekoliko letaka i pamfleta koji naglašavaju politiku frakcije koja teži osvajanju političke vlasti. Pamflet izlazi odmah nakon pucnja Vere Zasulič (Vera Ivanovna Zasulich), odnosno njenog pokušaja da se opravda politika sistematskog terora. Ona prezire *anarhističke himere i utopiju*, kao i *buržoaskе teorije individualne slobode*, a pozdravlja povratak na put praćen idejama Karakzova i Nečajeva. Neizvesno je da li je *Društvo narodnog oslobođenja* uspjelo da uspostavi svoje ideje u praksi. Njegova popularnost je bila veoma mala ali ne i zanemarljiva, jer je to vreme kad su svi radikalni trendovi bili predstavljeni u liliputanskim grupama. Ova frakcija ipak tvrdi pazar za dela terorizma koji su obeležili 1878. godinu. Ovi populisti uključujući Veru Zasulič (Vera Ivanovna Zasulich), Kravčinskog(i Stefanoviča odlučno negira, izjavljujući javno da ovi ruski revolucionari nemaju ništa zajedničko sa *Nabatom* niti teorijom koju on promovise. Nije nemoguće da je ova grupa imala udela u nekim terorističkim aktima.

Eksproprijacija Herson ogranka (Kherson), carskog trezora u leto 1879. godine bilo je delo jednog člana društva.⁴² 1.500.000 rubalja je otuđeno kroz ovu transakciju, ali je policija uspjela da povрати većinu novca. Kasnije u 1878. godini, na koferenciji urednika časopisa *Zemlja i volja*, Morozov je potvrdio da je pomagao *Nabatu*, u tom trenutku ustuknu jedan kolega urednik i "povika ne postoji ni jedan revolucionar u Rusiji, koji će odobriti oduzimanje vlasti od strane grupe zaverenika, ako takvi i postoje oni su naši neprijatelji"⁴³. Pitanje mesta terorizma u *Zemlji i volji* postao je olujni centar. Zagovornici noža i pištolja usmerili su svoje snage na obezbeđivanje podrške *derevenshchiksa* seljaka partizana koje su neki smatrali smešnim i miroljubivim, dok ih drugi smatraju dvoličnim i prevrtljivim. Jedinstvo organizacije opet je bilo u opasnosti.

4.5 Frakcije podele i prestanak rada organizacije

Nedostatak harmonije posebno je upadljiv u menadžmentu časopisa *Zemlja i volja*. Redakcijska kuća je podeljena između Kravčinskog (Kravchinsky), Klemenca (Klemenz) i Morozova. Kravčinski(Kravchinsky) i ako sam sprovodi spektakularno političko ubistvo bio je protiv terora i kao Klemenc(Klemenz) pravi je pravoslavni narodnjak.

⁴² A. Yarmolinsky, Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 11: Land and Liberty, 1956

⁴³ S.Kravčinski Stepnjak, Podzemna Rusija: Revolucionarni profili i kratke priče iz života , 2011

Sa druge strane Morozov je oduševljeni pristalica terorističkih zavera protiv vlade, krhki mladić se baca u ulogu Vilijama Tela i uvek hoda naoružan do zuba. Kada Kravčinski (Kravchinsky) beži u insotranstvo brzo biva zamenjen Plehnovim (Georgi Valentinovich Plekhanov) i Tihomirovim. Tihomirov je bio na sred puta, tako reći balansirao je između mira i terora, dok je Plehanov bio beskompromisan neprijatelja gore pomenute *političke orijentacije* i terora, a kao rezultat Morozov je bio totalno blokiran. Ipak papir (časopis) nije uspeo da održi konzistentnu politiku o akutnom pitanju terorizma i predstavljao je samo *spektakl ideološke konfuzije*. Ovaj problem nikako ne uznemirava one koji su kao Mihajlov, koji malo ili čak ni malo ne brinu za teoriju. Ono što je važno kako Mihajlov navodi "nije bio sadržaj časopisa, ali je činjenica da je štampan i distribuiran u suprotnosti sa zakonom". U martu 1879. godine društvo je počelo da štampa još jedan časopis koji je izlazio u kraćim intervalima. Ovde je Morozov imao dosta slobode da radi stvari na svoj način, osim što je morao da se nosi sa načelnikom štamparije Marijom Krilovom. Ovaj časopis *Listok* (bilten) kako su ga zvali, je u stvari organ terorističke frakcije društva. Njegovo drugo izdanje je nosilo hvalospev za politička ubistva, kao najvažnije i najefikasnije oružje u revolucionarnom arsenalu. Ovaj članak je uverio sve u društvu da im se bliži raskol. Kao i uvek teroristi su bili aktivni na jugu zemlje, pre svega zato što je komunikacija unutar organizacije bila labava, sa druge strane njihova veza sa centrom u Petersburgu skoro da nije ni postojala. Zato su oni sebe stilizovali kao *Izvršni odbor socijaldemokratske revolucionarne partije*, njihova grupa nikad ne broji više od petnaest članova.

Njihov pečat odnosno žig je brzo postao poznat, sekira, nož i revolver prvi put su korišćeni u letku izdatom od strane odbora, povodom ubistva špijuna u Rostovu 1. februara, 1878. godine i ovi letci su postali poznati zato što predstavljaju listu optužbi protiv osobe koja je bila žrtva terorističkog akta, takodje odbor se bavio i zastršivanjima, upućivajući upozorenja i pretnje državnim službenicima. Solvjovov (Vladimir Sergeyevich Solovyov), smatra da bi pokušaj regicida izazvalo veliku pometnju u društvu, pa je po dolasku u prestonicu tražio pomoć od *Zemlje i volje* u sprovođenju svog plana. Sastanak na kome se raspravljalo o ovom pitanju doveo je do nasilnog sukoba između dve frakcije. Pravoslavni narodnjaci kako su sebe nazivali, su smatrali da treba poštovati ljubav i obožavanje cara koje je i dalje prisutno kod stanovništva i da napad na cara može dovesti do odmazde agitatora društva koji su raspoređeni po selima i samim tim ugroziti i dovesti u pitanje postojanje samog društva.

Tako je na kraju i odlučeno regicid se odbacuje kao mogućnost, ali pojedinim članovima društva nije bilo zabranjeno da mu pomognu u ovom delu. Odbijena je mogućnost korišćenja trkačkog konja koji je na slobodu odneo Kropotkina (Pyotr Alexeyevich Kropotkin) i Kravčinskog (Sergey Mikhaylovich Stepnyak-Kravchinsky) i apostrofirano je da se taj konj koristi samo za takve slučajeve, odnosno potrebe bekstva. Ali to nije predstavljalo problem drugim članovima da mu obezbede revolver sa kojim bi trebao da puca na cara i otrov sa kojim bi trebalo da se ubije. Kako je i predviđeno Solvjovov (Vladimir Sergeyevich Solovyov) pucanj se desio i sa sobom povukao niz teških represivnih mera koje su izuzetno ometale dalje aktivnosti društva. Zbog ovog događaja odlučeno ja da se sazove konferencija u Voronježu (Voronezh) i već jednom se utanači dalja politika organizacije. Članovi koji su pomogli pokušaju regicida precenili su snagu svojih protivnika. Oni su verovali pošto su u manjini da će jednostavno biti isključeni iz društva, pa su odlučili da se organizuju kao grupa kako bi mogli da deluju nakon proterivanja. Shodno tome 15 juna, oni su se okupili tajno od ostatka u Lipecku (Lipetzk) nedaleko od Voronježa (Voronezh). Sastanak koji je trajao tri dana održan je u parku koji je bio piknik centar toga grada, svega desetak osoba učestvovalo je u ovim sastancima. Među njima je bilo aktivista koji nisu članovi društva kao što je Stepan Širjajev (Stepan Shiryayev), pokretačka snaga novoformiranog terorističkog kruga koji će postati poznat po imenu *Sloboda ili smrt*. Po svemu sudeći izgledalo je kao da se šizma uveliko priprema, ali ovaj teroristički krug odlučio je da deluje pod zastavom *Zemlje i volje*, samo ako budu imali slobodu da nastave borbu na sebi svojstven način.

Konferencija u Lipecku (Lipetzk) je donela zaključak da treba da odustane od narodnjačkog pravoslavlja i da krenu putem političke revolucije, naravno sa terorom kao delom svojih taktika. Takodje frakcija je usvojila statut njihovog ogranka gde je *Sloboda ili smrt* konspirativno, centralizovano, hijerarhijski podeljeno i usko povezano društvo. Mihajlov vatreni govor optužio je cara i ukazao na potrebu i nastavka pokušja ubistva na njega. Ova grupa, sada dobro pripremljena kreće na konferenciju u Voronježu (Voronezh) koje je počelo 18. juna i trajalo je tri ili četiri dana. Desilo se ono što nikako nisu očekivali *politička orejentacija* je bila u većini tako da njihovo proterivanje nikako nije dolazilo u obzir. Duh kompromisa je vladao konferencijom, sam Plehanov (Georgi Valentinovich Plekhanov) je zauzeo beskompromisan stav, tvrdeći da je teror bio nespojiv sa propagandom među masama i zaista značio smrt revolucionarnog populizma. On ljutito napušta konferenciju i daje svoju otavku ističući, izmedju ostalog da *dezorganizacione* aktivnosti ne dezorganizuju vladu kao što bi i trebalo već samo društvo.

Program društva *Zemlja i volja* ostao je praktično netaknut, propaganda je uskladjena sa tačkom statuta koji se odnosi na *dezoranzacione aktivnosti* koja je trebala da sadrži vrstu agrarnog terorizma, podećajući na irski *Ribonizam*, a većina je glasala ovaj put za regicid. *Izvršni odbor socijaldemokratske revolucionarne partije* kao teroristička grupa nastavlja je da postoji sa tim što je dobila jednu trećinu sredstava i punu autonomiju, šta više *politička orijentacija* je uspela da obezbedi kontrolu u časopisu društva i da dobiju dav od tri čoveka u odboru časopisa a to su sada Mihajlov i Frolenko. Nakon pucnja, Solvjovova (Vladimir Sergeyevich Solovyov) postalo je nemoguće nastaviti propagandu među radnicima Petersburga, tako da je Plehanov koji je napustio društvo otišao u Kijev dok je Mihajlov takodje bio tamo. Bivši prijatelji sada su protivnici "Ja volim rad u narodu, bio sam spreman da to radim po bilo koju cenu, ali mi smo nemoćni da postignemo ništa osim autokratije, svi naši ljudi će nestati bez ikakvog rezultata. Zato mi imamo samo jednu alternativu ili da odustanemo od revolucionarnih aktivnosti ili da izazovemo vladu na borbu. Ja mislim da mi imamo dovoljno snage, heroizma, samopožrtvovanja da pratimo ovaj drugi kurs",⁴⁴ reči su koje je Mihajlov preneo Plehanovoj ženi. Jedno vreme je izgledalo kao da je *Zemlja i volja* prebrodila oluju, ipak pokazalo se suprotno.

U vreme konferencije u Voronježu (Voronezh), redovno članstvo društva se sastojalo od 33 ljudi, ali mir koji je sklopljen nije dugo trajao. Trenje dve frakcije, nije prestala već je porasla, ojačano novim dolascima iz inostranstva pre svega Vere Zasulič (Vera Ivanovna Zasulich), koja sada stavlja odvratn naglasak na teror i trend političke revolucije. Napravljen je plan da se opet nekao približi seljacima ali se sva energija uglavnom koristi za uklanjanje nesporazuma i zaustavljanju natezanja između dve frakcije unutar društva. nakon pokušja ubistva cara situacija je bivala sve teža, hapšenja su gotovo zbrisala sve ćelije na jugu i izuzetno oslabila severni centar. Nije bilo alternative osim da se prekinu sve veze koje su društvo povezivale sa *Izvršni odbor socijaldemokratske revolucionarne partije*. komisija je sastavljena da izvrši likvidaciju organizacije i podeli imovinu između dve frakcije. Dana 15. avgusta, 1879. godine organizacija *Zemlja i volja* prestaje da postoji, i nastaju dve organizacije *Narodna volja* i *Chyorny peredel*.

⁴⁴A. Yarmolinsky, Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, Chapter 12, The People's Will, 1956.

5 Jakobinizam

Ostao sam dužan da pojasnim *jakobinizam* i njegov uticaj na rusko tle i neke organizacije koje su se na jakobinizam i delom na blankizam oslanjale. Pristalice zavereničke političke struje poznate kao jakobinska grupa, razvile su se pre svega u populizmu. Uprkos veri i nadi koja je vladala u revolucionarnom miljeu u mogućnost pobeđe seljaka, ruski jakobinci su ipak sumnjali u revolucionarni potencijal ovog sloja društva. Oni su verovali da revolucija mora početi od državnog udara koji će sprovesti organizovana revolucionarna manjina ili da se preuzme vlast, uspostavi diktatura i donese revolucionarna uredba društvene promene.

Za razliku od francuskih jakobinaca koji su bili pežorativ za radikalnu, levičarsku revolucionarnu politiku pogotovu kad se pokazuje dogmatizam i nasilna represija, ruski jakobinci su utopijski socijalisti organizaciono i ideološki bliži francuskim blankistima, koji su bili revolucionari po instinktu. Smatrali su da odabrana zaverenička manjina može u određenom povoljnom trenutku da izvede revoluciju. Zalagali su se za centralizovanu, disciplinovanu organizaciju. Blankisti nisu shvatili da se pomoću starog državnog aparata ne može izgrađivati nova revolucionarna vlast. Nedopustivo su stali pred vratima Francuske banke, što je bila velika politička greška. Banka u rukama komunara bi vredela više od hiljadu talaca. To bi omogućilo efikasan pritisak na buržoasku vladu da poštuje primirje. Određeni aspekti *jakobinizma* mogu se naći medju ranijim revolucionarima, konkretno medju *decembristima* ili *dekabristima*.

5.1 Dekabristi

Dekabristi (rus . Dekabristy) bili su pripadnici ruskog plemićkog opozicionog pokreta članovi tajnih društava i organizatori pobune protiv carskog režima u decembru 1825. godine. Ime su dobili po mesecu decembru (rus . Dekabr'). Ruski oficiri zajedno sa 3.000 vojnika su protestovali protiv imperatora Nikolaja I Pavloviča, nakon što se njegov stariji brat, veliki knez Konstantin Pavlovič odrekao prestola. Pobuna se odigrala na Senatskom trgu u Sankt Peterburgu. Bila je surovo slomljena od strane imperatora Nikolaja I. Kada je imperator Aleksandar I Pavlovič umro 1. decembra 1825, imperatorska garda je položila zakletvu njegovom bratu Konstantinu, za kojeg se pretpostavljalo da će postati imperator.

Kada je veliki knez Konstantin javno objavio da se odrekao prestola u korist velikog kneza Nikolaja, članovi Severnog društva su počeli delovati. Pošto je prestonička vojska već položila zakletvu Konstantinu, Severno društvo je organizovalo tajni sastanak na kome su nagovarali komandante da ne polažu zakletvu pred imperatorom Nikolajem. Vođe Severnog društva su izabrale kneza Sergeja Trubeckog (Sergei Petrovich Trubetskoy) za privremenog diktatora.⁴⁵ Ujutru, 14. decembra 1825, grupa oficira koje je komandovala sa oko 3.000 vojnika se okupila na Senatskom trgu, koja je odbila položiti zakletvu pred Nikolajem, i objavila da će biti lojalni Konstantinu i Konstituciji (ustavu). Oni su očekivali da će im se pridružiti i drugi garnizoni stacionirani u prestonici, ali su ostali razočarani.

Još veće razočaranje su doživeli kada se knez Trubecki (Trubetskoy) i njegov zamjenik pukovnik Bulatov nisu pojavili na Senatskom trgu. Nakon brzog savetovanja, pobunjenici su izabrali kneza Evgenija Obolenskog za novog vođu. Nekoliko sati je bilo suprotstavljeno 3.000 pobunjenika i 9.000 lojalnih jedinica stacioniranih van zgrade Senata, praćeno sa nekoliko nehotičnih ispaljivanja hitaca sa pobunjeničke strane.⁴⁶ Takođe su bili prisutni i građani posmatrači, koji su razgovarali sa pobunjenicima ali nisu bili pozvani da učestvuju u pobuni od pobunjeničkih vođa. Novi imperator Nikolaj I Pavlovič se pojavio na Senatskom trgu i poslao je grofa Mihaila Miloradoviča (Mikhail Miloradovich), vojnog gubernatora prestonice i vojnog heroja koji je bio veoma poštovan među redovnom vojskom, da smiri pobunjenike. Mihail Miloradovič (Mikhail Miloradovich) je skoro uspeo da mirno okonča pobunu, ali ga je za vrijeme držanja govora ubio pobunjenički oficir Petar Krahovski (Pjotr Kahovski). U isto vreme, pobunjenički grenadirski vod predvođen poručnikom Nikolajem Panovim je uspeo da uđe u Zimski dvorac, ali ga nije mogao zauzeti i povukao se.

Nakon bezuspešnih pokušaja da smiri pobunjenike, imperator Nikolaj I je naredio konjici da pojuri na njih, ali zbog klizave podloge konjica nije ništa mogla da uradi. Imperator Nikolaj I je na kraju dana naredio trima artiljerijskim grupama da pucaju na pobunjenike. Pobunjenici su pokušali da pobegnu da bi izbegli pokolj. Neki su pokušali da se pregrupišu na površini smrznute reke Neve, na severu. Njih je takođe zakačila artiljerijska vatra, i mnogi su poginuli na Nevi kada je led pukao od artiljerijskih hitaca, dok su drugi poginuli bacani u nju.

⁴⁵A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

⁴⁶A. Jelačić, *Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

Nakon što je lojalna vojska i policija potukla preostale pobunjenike na severu, pobuna je slomljena. Pobuna je možda doživela krah zbog slabe komunikacije između vojnika umešanih u pobunu i pobunjeničkih vođa. Vojnicima u Sankt Peterburgu je govoreno da izvikuju Konstantin i Konstitucija (ustav), ali za vreme ispitivanja mnogi vojnici su izrekli da su mislili da je Konstitucija žena velikog kneza Konstantina. Ovo je možda samo bila glasina, zbog toga što je Petar Krahovski (Pjotr Kahovski) pisao generalu Levaševu (Vasily Vasilievich Levashov): "Priču koju je čulo Vaše prevashodstvo, da su za vreme pobune 14. decembra pobunjenici uzvikivali Živela Konstitucija, a nakon toga pitani šta je Konstitucija, a oni odgovorili žena Njegovog visočanstva velikog kneza, je netačna. To je samo humoristička glasina."⁴⁷ Dana 3. januara, pobunjenici iz preostalih tajnih društava su poraženi i njihove vođe si dovedene na suđenje u Sankt Peterburg.

Dekabristi su bili odvedeni u Zimski dvorac, gdje su bili ispitivani, suđeni i osuđeni. Dekabrističke vođe: Kahovski (Pjotr Kahovski), Pavle Pestelj (Pavel Ivanovič), pesnik Riljejev (Kondratij Fjodorovič), Sergej Muravjev (Sergey Ivanovich Muravyov) i Mihail Bestužev - Rjumin (Mikhail Pavlovich Bestuzhev) su osudjeni na smrt.⁴⁸ Drugi dekabristi su prognani u Sibir, Kazahstan i Daleki istok. Kada je pet dekabrista vešano desilo se nešto neoubičajeno. Užad kojima su bili zavezani su pukla prije nego što su umrli. Svetina je verovala da prema vekovnoj tradiciji svaki osuđeni zatvorenik koji preživi vešanje da treba biti oslobođen. Umesto da oslobodi ove zatvorenike, imperator Nikolaj I je naredio da im se naprave nova užad, i bili su obešeni ponovo. Ovo je bila poslednja javna egzekucija u ruskoj carskoj istoriji.

5.2 Grupe ruskih Jakobinaca

Prvi krug ruskih jakobinaca, poznat kao slovenski krug je formiran u Cirihu u ranih 1870-ih godina, uključivao je Nečajeva (Nechaev), Turskog (Turski), Ianickog (Ianitskii) i Iuzakova (Iuzhakova). Među onima koji su se pridružili ovom krugu sredinom 1870-ih su Tkačev (Tkachev), Grigorev (Grigor'ev) i Šrejder (Shreider).

⁴⁷ P. Miljukov, Istorija Rusije, Beograd: Narodna kultura, 1939

⁴⁸ A. Jelačić, Istorija Rusije: Velike reforme, reakcija i revolucija, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

Slovenski ili slavjanofilski krug kako ga neki nazivaju, kao što sam već pominjao je objavio časopis *Nabat* i održava kontakte sa poljskim, francuskim i balkanskim revolucionarima. Drugi krug koji sam takodje pominjao je *Društvo za oslobodjenje naroda* osnovan u Švajcarskoj 1877. godine. Ovi jakobinski krugovi su formirani u Orel krug (eaglets circle), odnosno u krug orlova kako su se nazivali. Ruski jakobinci imali su malo uticaja na ruske revolucionare iz 1860-ih i 1870-ih godina, ali su zato svojom propagandom doprineli *Bakunjinizmu* odnosno priznavanju neophodnosti političke borbe. Ruske jakobinske grupe su delovale u Moskvi, Kursku, Smolensku a tokom 1880. godine određeni elementi jakobinizma pojavili su se u programima raznih populističkih organizacija.⁴⁹

6 Anarhizam

Istorijsko nasledje i teorijske temelje ruskog anarhizma treba tražiti među najstarijim filozofijama i teorijama, iako ne postoji jedinstveno mišljenje o tome da li ova ideja ima svoje neposredne izvore u drugim filozofskim pravcima i učenjima.⁵⁰ Prema mišljenjima Petra Kropotkina ruskog anarhiste, anarhistička misao se razvijala uglavnom u masama, dakle u narodnom pokretu a ne u "malobrojnoj aristokratiji obrazovanih". Razlog tome je što su filozofi i naučnici više voleli da idu na ruku etatiističkoj orijentaciji misli i duhu hijerarhijske, stepenaste potčinjenosti. Njihov omiljeni predmet izučavanja bila je veština upravljanja ljudima, i zato se ne treba čuditi što su filozofi anarhističke orijentacije bili retki.⁵¹

Mišljenja su podeljena dok neki smatraju da anarhizam nema istorijskih preteča u teorijsko-istorijskom smislu što tvrdi Sekelj, drugi smatraju da se anarhizam pronalazi u delu taoističkog mislioca Lao Cea (Lao Tzua) u Kini, starijih grčkih filozofa Aristipa i kinika, kod Zenona i nekih stoika, napominje Kropotkin dok Berdjajev anarhizam vezuje isključivo za rusku misao XIX veka.

⁴⁹ E. Kusheva, "Iz istorii 'Obshchestva narodnogo osvobozhdeniia.'" *Katorga issylka*, 1931, no. 4.
V.I. Grosul, "O balkanskikh svyaziakh russkikh 'iakobintsev'." Kishinev, 1974.

⁵⁰ M. Djoković, *Ruski anarhizam ideal koji izmiče*, Dosije, Beograd, 2007, str 29

⁵¹ P. Kropotkin, "Anarhizam i moral", Prosveta, Beograd, 1984, str 76.

6.1 Najstarije preteče anarhizma

Kao što sam napomenuo anarhizam se vezuje za Lao Cea (Lao Tzua) iz Kine koji je živio u VI veku pre Hrista. Osnivač je *Taoizma*, savremenik čuvenog Konfučija (Confucius). Neki tvrde da je živio kao pustinjač u klancu Hang-ku (mada su podaci o njemu veoma nepouzdati), pa kad je napisao svoje čuveno delo *Tao-te-king* za jednog svog učenika odlazi u planine i više ga niko ne vidi. U svom delu *Tao-te king*, izražava apsolutnost principa *Tao*. *Tao* je za Lao Cea (Lao Tzua) kosmički, etički, logički princip. stoga je on prapočetak svega, suština celokupnost bitka i života. Čuveni citat iz *Tao-te kinga* je " Um je proizveo jedno, a jedno je provelo dva, dva je proizvelo tri a tri je proizvelo celi svet " Lao Ce (Lao Tzua) se povezuje sa anarhističkom misli zbog toga što je u svome vremenu bio jedinstven po tome što je bio protivnik "svake vlasti i državne politike" , sanjajući male, miroljubive zajednice.⁵² Aristip iz Kirene (oko 435-355. p.n.e) je Sokratov učenik i osnivač *kirenske škole*.

Pridavao je značaj obrazovanosti duha i razmišljanju on smatra da je "sreća osećaj zadovoljstva i nasleđe, ali se mudrac ne potčinjava zadovoljstvima već njima gospodari". Ono što Aristipa povezuje sa anarhističkom misli je njegov kritički odnos prema institucijama svog vremena. Kinici kao što su Antisten i Diogen isticali su asketski život kao svojevrstan ideal. Antisten je u mladosti učio retoriku kod Gorgije, a možda i kod Hipije i Prodika. Neki ispitivači pretpostavljaju da je Antisten prvobitno bio dobrog imovinskog stanja, ali da je kasnije zapao u siromaštvo. U svakom slučaju, najzad je postao odani učenik Sokratov i njegov odani pristalica. Kažu da je bio tako željan da čuje svaku Sokratovu reč da je svaki dan pešačio od Pireja do Atine, ubeđujući svoje prijatelje da mu se pridruže. Za njega vrlina postala, jednostavno, nezavisnost od materijalnih dobara i telesnih uživanja: to je zapravo bio negativan koncept vrline – suzdržljivost, samodovoljnost. Prema jednoj od sačuvanih anegdota, Diogenov otac imao je menjačnicu novca i bio je uhvaćen u kovanju lažnog novca, u čemu mu je pomagao i Diogen. Kako je ovaj zbog toga morao pobeći iz Sinope, stigao je u Atinu. Izgnan iz svog grada Diogen je veći deo života proveo u Atini, gde je živio na ulici, u jednom buretu, i svoje siromaštvo načinio najvećom vrlinom kojoj čovek treba da teži.

⁵² M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 30.

Prezirao je civilizacijski napredak i zagovarao neku vrstu "povratka na animalizam", odnosno život u skladu sa životom koji vode životinje, pa je i samoga sebe izgleda nazivao psom (κύων), što je možda bio jedan od elemenata koji su ovom filozofskom pravcu doneli ime "kinički". Ono što njih dvojicu povezuje sa anarhizmom je ravnodušnost prema zakonima i obavezama civilizacije, ispoljavajući na svoj način anarhistički ideal.⁵³ Zenon iz Kitijuma (333-264 god. p.n.e.) bio je antički grčki filozof, osnivač *stoičke filozofije*. Vodi poreklo iz Kitijuma (mesta takođe poznatog pod nazivom Kitijon, današnja Larnaka). Zenon je bio pristalica ideje idealno uređene svetske države (kosmopolisa) koju, po njemu, ljudi mogu da uspostave udruživanjem i zamenom opšteg političkog zakona moralnim zakonom zbog čega je smatran jednim od prvih anarhista. Jasno je da je kinička škola izvršila veliki uticaj na njega - Zenon je bio asketa, odbacivao je savremene društvene vrednosti i trudio se da se otarasi poroka. Ono što Zenona i *stoičku* školu povezuje sa anarhizmom je mišljenje koje kaže da je "dobar život onaj koji se vodi u skladu sa prirodom a mudar je onaj koji u sebi sve vrline i volju podvrgava razumu". Zenon je težio vremenu u kom će ljudi živeti bez zakona, sudova i potrebe za novcem.

Savremeni anarhizam je, međutim, nastao na temeljima svetovne misli Prosvetiteljstva, posebno na temelju spisa Žan Žak Rusoa (Jean-Jacques Rousseaua) i njegovih tvrdnji o tome kako u moralnom smislu središnji položaj ima sloboda. Sam izraz "anarhizam" odnosno "anarhisti" se prvi put počeo koristiti godine 1642. za vreme engleskog građanskog rata kao pogrđni izraz koji su rojalisti koristili za one koji su širili nered. Ruso (Rousseaua) u svom delu "*Društveni ugovor*", dovodi u sumnju pravednost tadašnjih država Engleske, Francuske. On daje oštru kritiku apsolutističkim državama i njihovom pravu da budu gospodari nad pojedincima i narodom. Mnogi delovi kritike apsolutizma Rusoa (Rousseaua), podsećaju na Bakunjinove (Bakunin) ocene o svemoći države.⁵⁴ U takvoj klimi je Vilijam Godvin (William Godwin), razvio ono što mnogi smatraju prvim izrazom savremene anarhističke misli. Kako smatra Kropotkin, Vilijam Godvin (William Godwin) je u svom delu "*Istraživanje o političkoj pravdi*" (*Enquiry concerning Political Justice*, 1793, u 2 toma), prvi formulisao političke i ekonomske zamisli anarhizma, iako nije upotrebio tu reč, kako bi dao ime idejama koje je razvio u svom izuzetnom delu.

⁵³ <http://classicpersuasion.org/pw/diogenes/dldiogenes.htm>

⁵⁴ M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 32

"Zakoni, pisao je, nisu proizvod mudrosti naših predaka; oni su proizvod njihovih strasti, njihovih strahova, njihovih zavisti i njihovih ambicija. Lek koji nude je gori od zla koje navodno leče. Ako, i samo ako, svi zakoni i sudovi budu ukinuti, i odluke u nastalim sporovima budu prepuštene razumnim ljudima izabranim za tu svrhu, istinska pravda bi se postepeno razvila". Što se tiče države, Godvin (Godwin) je iskreno zagovarao njeno ukidanje. Društvo bi, pisao je, moglo savršeno dobro funkcionirati bez vlasti; samo što bi zajednice trebale biti male i potpuno autonomne. Što se tiče vlasništva, govorio je kako prava svakoga „na imetak sposoban doprinieti koristi ljudskog bića“ moraju biti regulisana isključivo pravdom; imetak mora ići „onome kome je najviše potreban“. Njegov zaključak je bio komunizam. Međutim, Godvin (Godwin) nije imao hrabrosti ostati dosledan svom mišljenju. On je kasnije potpuno prepravio poglavlje o vlasništvu i ublažio svoje komunističke stavove u drugom izdanju *Političke pravde* (1796.).⁵⁵

Slobodno možemo reći da je Prudon (Pierre Joseph Proudhon) bio prvi koji je, 1840. godine, u svom delu "*Šta je vlasništvo?*" (*Qu'est-ce que la propriété?*)⁵⁶ upotrebio izraz *anarhija*, primenjujući ga na društvo bez vlasti. On je konkretno smatrao da ljudi treba da se organizuju u slobodne komune, a komune daljim razvojem putem federacije u provincije, a provincije daljom evolucijom uz pomoć konfederacija u države. Kako bilo, sama bit ovog razvojnog puta jeste da svaka federalna jedinica iako se udružuje apsolutno zadržava svoj suverenitet a građani preko svojih komuna vrše stalnu kontrolnu svih organa koji ih predstavljaju i samim tim komune jedine, kako je bilo prvobitno i zamišljeno postaju najači izvor moći. Dakle partije, klase, konstantne političke i klasne borbe stalna su prepreka koje treba zaobići i suštinski najpotrebnije je uspostaviti jedan jasan i održiv poredak koji se zasniva na apsolutnoj socijalnoj pravdi, i ekonomskoj stabilnosti. Ove Prudonove ideje se podudaraju sa idejama Rusoa koji smatra da "*prvostepeni poredak jednakosti i slobode stoji pre svake nejednakosti i neslobode*"⁵⁷ ili sa Kantovim koji smatra da "*prvostepeni moralni poredak stoji iznad svakog političkog poretka, i mora stajati u osnovi svakog političkog poretka*"⁵⁸. Moramo napomenuti da je momenat u kom se anarhizam oblikuje vreme izrazito socijalističkih učenja, i sam pojam je bio izuzetno konfuzan i nejasan ali uz pomoć gore navedenih filozofa anarhizam uspeva da zauzme svoje mesto kao jedna jasna političko revolucionarna platforma.

⁵⁵ P.Kropotkin, „Anarchism“, *The Encyclopaedia Britannica*, 1910.

⁵⁶ <http://anarhisticka-biblioteka.net>

⁵⁷ <http://www.filozof.rs>

⁵⁸ <http://plato.stanford.edu/entries/kant-social-political>

7 Škole anarhizma

„Anarhisti zahtevaju ukidanje svih ekonomskih monopola, a u korist zajedničkog vlasništva nad zemljom i nad svim drugim sredstvima za proizvodnju čija upotreba mora biti dostupna svima bez razlike. Lične i društvene slobode su zamislive samo na osnovu jednakih ekonomskih uslova za sve građane. Anarhisti zastupaju stav da će rat protiv kapitalizma biti u isto vreme rat protiv svih institucija političke moći, jer su kroz istoriju ekonomske-eksploatacije uvek išle ruku pod ruku sa političkim i društvenim ugnjetavanjem.”⁵⁹ Anarhizam je politička filozofija sa mnogo raznovrsnih i raznolikih škola mišljenja kojima je zajedničko odbacivanje prisilne vladavine. Anarhističke škole mišljenja odlikuje "uverenje da je vlada i štetna i nepotrebna", ali se mogu temeljno razlikovati, podržavajući krajnji individualizam i potpuni kolektivizam.

7.1 Mutualizam

U anarhizmu razlikujemo nekoliko pravaca, odnosno nekoliko škola koje su u svojoj biti iste ali ipak na sebi svojstven način i različite. Prudonov (Proudhonov) "Mutualizam" koji sam već pominjao je jedna od tih pravaca odnosno škola anarhizma. Mutualizam se drugačije naziva i "ekonomska teorija", što sam donekle i objasnio u gore navedenom tekstu. Ovaj pravac se pre svega razvio u engleskom i francuskom radničkom pokretu 18. veka, pre nego što dobija anarhistički oblik koji ga direktno povezuje sa Prudonom (Proudhon) u francuskoj i drugim misliocima u SAD kao što su Taker (Benjamin Tucker) i Grene (William Batchelder Greene).

Mutualistički pokret kao što sam već pominjao bavi se uzajamnošću, udruživanjem, kreditnim i valutnim reformama. Prema Greneu (Greene), u mutualističkom sistemu će svaki radnik će primiti *"pravičnu i ispravnu platu za svoj rad; usluge ekvivalentne ceni rada se mogu dobivati za cenu rada ekvivalentnu usluzi, bez profita ili popusta."*⁶⁰ Mutualizam se kasnije karakterisao kao ideološki između individualističkog i kolektivističkog oblika anarhizma. Prudon (Proudhon) je prvi kao svoj cilj odredio *"treći oblik društva, sintezu komunizma i imovine"*.⁶¹

⁵⁹ R. Rocker, Anarho-sindikalizam, str 17-18

⁶⁰ P. Avrich *Anarchist Voices: An Oral History of Anarchism in America*, Princeton University Press, str 6

⁶¹ *Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*, Blackwell Publishing, 1991 str.11

7.2 Individualistički anarhizam

"Individualistički anarhizam" ili drugačije anarho-individualizam je ideja o slobodi individue u takvom smislu da svest individue i ostvarenje sopstvenih interesa ne treba da bude ograničeno, sputavano od strane bilo kakvog kolektivnog tela ili javne vlasti. Takođe, uvođenje "sistema demokratije i većinskog odlučivanja" nad odlukom individue, je beskorisno. Anarho-individualista smatra da samo individua ima pravo da upravlja sopstvenim životom i da je svako spoljnje upravljanje tiranija.⁶² Postoji nekoliko tradicija individualističkog anarhizma. Raniji su teoretičari bili motivisani progresivnim racionalizmom u slučaju Godvina (William Godwin-a) i racionalnim egoizmom Štirnera (Max Stirner-a). Može se rekonstruisati razvoj njegove filozofije kroz seriju članaka koji su se pojavili kratko pre njegovog centralnog dela. U *Egu i njegovom vlasništvu* Štirner (Max Stirner) daje provokativnu anti-autoritarnu i individualističku kritiku tadašnjeg pruskog društva i modernizma i modernog zapadnog društva kao takvog i nudi put ka ljudskom postojanju, što se graniči sa jezikom i stvarnošću. Prva i najznačajnija konsekvencija Štirnerovog (Stirner) egoizma je radikalni politički anarhizam.

Iz jednog prostog razloga, ako je Štirnerov idealista egoist, onda su vrlo male šanse da će drugima dozvoliti potpunu slobodu jer pružajući apsolutnu slobodu drugima ugrožava svoju sopstvenu. Možemo reći da individualni anarhizam odbacuje vladavinu demokratije kao oblik vladavine nad pojedincem. Čak i ako pojedinac učestvuje u procesu glasanja, on nije dužan da dozvoli da izabrana većina vlada nad njim, jer sam čin glasanja ne znači pristanak da se dominira nad drugima. U ovoj vrsti anarhizma, vladar nad svakim pojedincom je da sam pojedinac, odnosno pojedinac je vrhovni autoritet. Znači možemo doneti zaključak da u društvu pojedinaca gde svi odobravaju stavove i postupke drugih dominira sloboda autonomije, ili da u individualističkoj anarhiji postoje one koje možemo nazivati samo dobrovoljnim liderima koje podržavaju dobrovoljni sledbenici.

⁶² B.R.Tucker, (March 10, 1888, 1886). "State Socialism and Anarchism: How far they agree and wherein they differ"

Nešto manje radikalni oblik individualističkog anarhizma su zagovarali "Bostonski anarhisti," odnosno grupa američkih individualista koji su podržavali privatno vlasništvo s kojim se moglo raspolagati na slobodnom tržištu. Oni su se zalagali za zaštitu slobode i imovine od strane privatnih ugovornih strana, te razmenu rada za platu.⁶³

7.3 Socijalni anarhizam

Socijalni anarhizam je totalna suprotnost individualističkog anarhizma. Glavna pitanja oko kojih se vode sporovi su pre svega nejednakost, ograničenje i negativan uticaj tržišta. Neuspeh individualističkog anarhizma da reši ove goruće probleme dovelo je do razvoja socijalnog i kasnije kolektivističkog anarhizma, gde se nekadašnji pojedinac sada okreće grupi i kolektivu kao jedinom načinu opstanka u predatorskom društvu. Glavni izvor razvoja ovog anarhizma je ideja da je pojedinac rezultat decenijskog napora društva, bez koga pojedinac ne bi ni postojao ni razvijao niti bio slobodan.

7.3.1 Kolektivistički anarhizam

Kolektivistički anarhizam se najčešće povezuje sa Bakunjinom (Mikhail Bakunin). Pripadnici ove vrste anarhizma jasno primećuju tenzije i nesuglasice individualista i socijalista. Smatraju da individualisti svojim stavovima sprečavaju dalji razvoj zajednice i da im je potrebna veća solidarnost za adekvatan i potpun razvoj. Slažu se da je potrebno ukidanje države kako bi se razvila individualnost u društvu u potpunosti ali da je za to potrebno nešto što je veoma teško postići a to je ekonomska jednakost među svim članovima društva. Što nam dalje govori da individualni anarhizam jednostavno nije moguć i Bakunjin uz pomoć Kropotkina, definiše da je kolektivizam jedini put ka razvoju društva jer se jedino ekonomska jednakost postiže kolektivnim vlasništvom nad resursima i njihovom jednakom raspodelom na sve članove društva. Treba dakle izvršiti kolektivizaciju resursa a ukoliko radnicima to ne bude dozvoljeno lako će se pobuniti, znači treba im dati povod tako da ukoliko ne dobiju te resurse dobrovoljno, silom će ih preuzeti.

⁶³ U.Heider, *Anarchism: Left, Right and Green*, San Francisco: City Lights Books, 1994., str. 95.–96.

Znači jasan je stav novac treba ukinuti, izvršiti prisilnu kolektivizaciju i stvoriti slobodno, egalitarističko društvo bez društvenih slojeva i vlade što se jasno vidi u Bakunjinovom stavu: *"Kada uspostavimo jedan kolektivistički sistem, novac bi se ukinuo i zamenio sa radnim beleškama (bonovima) na kojima bi plate radnika bile jasno navedene i određene prema težini posla, dakle na osnovu težine i količine vremena kojima su doprineli proizvodnji. Ove plate bi se koristile za kupovinu robe na komunalnom tržištu koje bi odžavalo celu komunu."*⁶⁴

7.3.2 Anarhistički komunizam

Anarhistički komunizam ili Anarho-komunizam je jedna varijanta anarhizma koja je nastala nakon rascepa anarhistickog pokreta na kongresu jura-federacije u *chaux-de-fonds* 1880. ono nasuprot Bakunjinovom kolektivistickom anarhizmu, povezuje osnovnu ideju anarhizma-slobodu, i komunizma-jednakost! Sa anarhistima se slaže u pogledima na revoluciju, na neposredno dokidanje države i klasa i organiziranje samoupravljanja. Razlike su najveće u pitanjima raspodele. Dok su bakunjisti smatrali da proizvodima rada raspolažu pojedini radni kolektivi te ih slobodno raspodeljuju po učinku, *anarhokomunisti* su smatrali da takva raspodela opet vodi do stvaranja autoriteta koji će se nametnuti radnom kolektivu. Smatraju da se raspodela treba vršiti samo prema potrebama. Osnovno pitanje anarhokomunista jeste kako doći do slobode posredstvom same slobode. Oni se zato zalažu za ukidanje hijerarhija, klasnih razlika, nejednake raspodele bogatstva, novca, kapitalizma, dakle anarhokomunisti u potpunosti zagovaraju jedan egalitaristički sistem. Svaki pojedinac ili grupa moraju biti slobodni ali i sposobni da doprinesu proizvodnji samim tim i društvu u celini ali i da zadovolje svoje sopstvene potrebe bazirane na samo sopstvenom izboru. Anarhokomunizam, možemo slobodno reći se javlja kao jedan vapaj nastao zbog ugroženosti slobode, humaniteta i svakako zbog jedne opšte degradacije ljudskog dostojanstva. Ovaj pokret nam pokazuje jednu vrlo jasnu činjenicu, da pod jarmom represivne vladajuće klase sloboda kojoj se teži postaje jedan izuzetno snažan instrument dominacije, i zato imperativ anarhokominizma ne sme biti pomirenje države i društva već pobuna protiv nasilja vladajuće klase.

⁶⁴ M. Bakunin: Bakunin on Anarchism, Black Rose Books, 1980, str 369

Zaključak je svakako da anarhokomunizam uzima najbolje od komunizma i anarhizma i da stvara jednu skoro savršenu ideju, dokaz tome je anarhistička komunistica Emma Goldman koja je bila pod uticajem Štirnera (Maxa Stirnera) i Kropotkina te je njihove filozofije sintetizirala u svoju.

7.3.3 Anarho sindikalizam

Anarhosindikalizam je oblik anarhizma koji se ustremkuje na stvaranje sindikata organizovanih na anarhističkim principima i koji se u svojoj borbi za slobodnije društvo koriste anarhističkim taktikama, a pre svega direktnom akcijom. Drugi naziv koji se nalazi u literaturi za pojam anarhosindikalizma je i *revolucionarni sindikalizam*.⁶⁵ Ideja je da se kombinuju dve borbe, tačnije ekonomska borba bazirana na sindikalizmu i politička borba bazirana na anarhizmu i kao rezultat javlja se gotov proizvod odnosno anarhosindikalizam. Rudolf Rocker jasno navodi u svom delu *"The Origins of Anarcho-Syndicalism"* da su ciljevi anarhosindikalista vrlo jasni to su pre svega solidarnost, direktna akcija i samoorganizacija. Korenite promene se moraju sprovesti odmah uz pomoć masovnih solidarnih organizacija, ali te promene moraju biti osetne u svakodnevnom životu i kao takve one će sigurno podizati duh i moral među radnicima. I u ovom kao i u predhodnim anarhističkim pokretima nema mesta hijerarhiji, klasnom porteku i eksploataciji radničke klase, već je cilj slobodarsko bezklasno društvo bazirano na solidarnosti i ravnopravnosti po načelu „od svakoga prema njegovim sposobnostima, svakome prema njegovim potrebama”⁶⁶ Metodi kojima bi se služili kako bi došli do svojih zacrtanih ciljeva su daleko umereniji od predhodnih anarhističkih pokreta a to su pre svega razne vrste štrajkova počev od socijalnih, solidarnih pa sve do generalnih štrajkova. To su pre svega borbe za radno mesto na radnom mestu za bolju i uspešniju zajednicu. Prema anarhosindikalcima politička partija gubi svoje mesto u društvu koje zamenjuje sindikat predvodjen radničkim pokretom prožet jednim socijalističkim duhom. Za njih sindikat je stub budućeg društva, osnova socijalizma i pre svega tvorac društvenog bogatstva. Taj sindikat mora imati moralno uverenje, definitian pravac i etički koncept bez kojeg celokupna društvena transformacija ne bi bila moguća.

⁶⁵ Revolutionary syndicalism, Encyclopedia Britannica

⁶⁶ I. Spasić, M. Subotić, Revolucija i poredak: o dinamici promena u Srbiji, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2001

Takav sindikat pruža radnicima jasnu priliku za direktnu akciju ali i svojom snagom pruža uslove za reorganizaciju kompletnog društva. Najjače oružje koje radnici imaju je svakako generalni štrajk koji u isto vreme predstavlja izraz njihove snage ali i socijalnog faktora. On može biti ili poslednji stadijum milosrdnog štrajka ili sredstvo skretanja pažnje na represivni omraženi sistem. Anarhosindikanci imaju XI svojih principa ili postulata od kojih je naravno I- vi i najvažniji, koji glasi: "Revolucionarni sindikalizam, bazirajući se na klasnoj borbi, teži ujediniti sve radnike/ce u borbene ekonomske organizacije koje se bore za slobodu od dvostrukog jarma kapitala i države. Njegov cilj je reorganizacija društvenog života na bazi slobodarskog komunizma kroz revolucionarnu akciju radničke klase."⁶⁷

7.3.4 Anarho-kapitalizam

Anarho kapitalizam je tvorevina dveju teorija koje na prvi pogled deluju nespojivo, sa jedne strane imamo anarhizam a sa druge strane stoji objektivizam potpomognut ekonomskim libertarijanizmom odnosno "*Laissez-faire*" politikom zasnovanoj na slobodnim kretanjima na tržišta. Objektivizam donekle uzdiže individualizam odnosno zdravi egoizam ali samo do određenog nivoa to jest nivoa zadovoljenja spostvene sreće svakog pojedinca ponaosob. Najvećim zastupnikom i tvorcem ovog pravaca u anarhizmu svakako možemo smatrati Mareja Rotbarda (Murray N. Rothbard), koji je u svom delu *Etika slobode (The Ethics of Liberty)*, do tančina objašnjava i brani ovaj pravac odnosno pravac "*libertarijanskog pravnog poretka*". Dakle osnovni postulat anarhokapitalista jeste činjenica koju svi anarhisti podvlače da je država zlo koje treba uništiti, a sa druge strane imamo stav koji se razlikuje od ostalih anarhističkih pravaca a to je da slobodno tržište mora postojati i da u njemu privatna svojina mora delovati. Znači anarhokapitalisti veruju da će društvo biti jače, sposobnije, harmoničnije ako ne postoji država jer je država ta koja sprovodi nasilje, represiju i eksploataciju radnika i društva u celini. Možemo reći da anarhokapitalisti nisu zastupnici tipičnog anarhizma jer ne podržavaju kaos i nasilje koje ono za sobom nosi već se zalažu za nešto što se naziva *princip objektivizma*⁶⁸ odnosno princip nezapočinjanja nasilja bez preke potrebe jer se nasiljem smatra nepoštovanje ranije dogovorenog ugovora bez prisile i apsolutni princip privatne svojine.

⁶⁷ <http://www.iwa-ait.org/content/statutes>

⁶⁸ <https://markusmaki.wordpress.com/>

I zato, Anarho-kapitalisti zagovaraju društvo zasnovano na dobrovoljnoj razmeni, privatnim vlasništvom i uslugama (uključujući novac, potrošačke robe, zemlju, i kapitalna dobra), a sve u cilju povećanja lične slobode i prosperitea⁶⁹. Dakle oni teže jednoj zdravoj konkurenciji, podstičaju u cilju prosperiteta društva ali bez žrtvovanja ili stradanja nekoga u tom istorijski ključnom procesu, s tim što naginju jednom pragmatizmu koji se oslanja na društvo oslobođeno jarma države i njenih institucija u kom su pojedinci moralno i etički čisti, i teže jednom zdravom slobodarskom društvu.

7.3.5 Anarho-feminizam

Anarho-feminizam se suprotstavlja i anarhosindikalizmu i anarhokomunizmu, ali samo u meri u kojoj se žene ne eksploatišu više od muškaraca, anarho-feminizam je u suštini isti kao i anarhosindikalizam. Naglasak se samo stavlja na delu anarhizma koji se bavi ličnim i seksualnim iskorištavanjem. Glavna karakteristika anarhofeminizma je brzo organizovanje na radnom mestu iz prostog razloga što je broj zaposlenih žena dramatično porastao poslednjih decenija, takodje shodno tome njihov udeo u sindikalnim organizacijama je veći svakako kreativniji i oplodjeniji jednim slobodarskim duhom. Jačanje feminističkog uticaja dovelo je do žestokog prodora žena u političke krugove, gde zagovaraju jedan jasan stav da samo ako imaju slobodu odlučivanja imaće i moć koja im je dugo uskraćivana a to je moć upravljanja sopstvenim životom. Dakle anarho-feministkinje ne teže izmišljanju nekih novih društvenih formi već se jasno bore protiv patrijarhalnog društva i teže uspostavljanju jedne jasne socijalne pravde u kojoj će grupacije i institucije u kojoj one učestvuju moći slobodno da evoluiraju.

7.3.6 Zeleni anarhizam

Zeleni anarhizam (Green anarchism) je najmladja grana ili škola anarhizma koja predlaže političko, društveno i ekološki održivo ponašanje ljudske zajednice. Svremene ideologije koje propagiraju ekološke neravnoteže, kao i hijerarhije uopšte (neekonomičan rast, ekonomizam, struktura vlasti, međunarodne nepravde, ratovi, rasizam i centralizam) jasan su rezultat sklopa industrijske civilizacije.

⁶⁹ K. Hess, The Death of Politics, March 1969

Iako zeleni anarhisti dele mnoge od svojih ideja sa pripadnicima zelenih stranaka, oni ipak ne koriste takozvanu predstavničku demokratiju. Magazin *Green Anarchist* je britanski magazin koji zagovara spoj slobodarskih socijalističkih i ekoloških razmišljanja. Magazin je pokrenut 1984., a činilo ga je uredništvo složeno od novinara Albona (Alana Albona), Hanta (Richarda Hunt) i Kristoa (Marcusa Christoa), inače aktivista zelenog i mirovnog pokreta. Sadržaj magazina činile su anarhističke i ekološke ideje. No, unutar uredništva magazina došlo je do sukoba zbog nepomirljivih stavova između suštinskih pacifističkih pristupa Albona i Christoa, te zagovaranja nasilnih sukoba s državom, kojeg je preferirao Hunt. Dakle zalažu se pre svega za povratak prirodi, eko sela, permakulturu, održivi rast i ukidanje vlasti i države.⁷⁰

8 Anarhizam u Rusiji u XIX veku

Anarhistički pokret se začeo i u Rusiji, sa narodnjaštvom, religioznim misticizmom, nihilizmom i izrazito bogatim književnim stvaralaštvom-on dakle postaje ništa drugo do sastavni deo ruske misli XIX veka. Još je anarhizam u ovom periodu veoma mlad, još on *traži* vlastiti put, ali već teži tome da u svome delovanju bude samostalan i nezavisan; on održava drugarske odnose sa ostalim revolucionarnim grupama – u onoj meri u kojoj su one zaista revolucionarne! – ali je istovremeno u njemu jaka tendencija za odvajanjem od svih drugih partija organizovanih na drugačiji način. Dugo su anarhisti, naročito u južnoj i zapadnoj Rusiji, delovali u tesnoj vezi sa socijalrevolucionarima i pristalicama Jevrejskog saveza.

"Ali došao je trenutak kada su naša braća u Rusiji, isto kao i u drugim delovima sveta, shvatila nužnost samostalnog delovanja, nužnost konstituisanja u posebne, direktno anarhističke grupe, da bi se, koliko je moguće, sprečila zabuna koja je nastala zbog toga što nije postojao definisani anarhistički pokret".⁷¹ Postoje mislioci kakav je i Loski koji smatra da je "ruska filozofija počela da se razvija tek u XIX veku kada je ruska država već imala hiljadugodišnju istoriju"⁷².

⁷⁰ Lj.M. Svoboda, *Okolišno novinarstvo*, 2010

⁷¹ P.Kropotkin, *Anarhizam i moral*, Prosveta, Beograd, 1984, str. 201

⁷² N.O.Loski, *Istorija ruske filozofije*, CID, Podgorica, 1995, str.22

Napisao sam da se anarhistički pokret začeo uz pomoć nekoliko grupacija neke od njih su svakako narodnjaštvo i slavjanofilstvo- koje je po meni možda i previše idealistički i romantičarski nastrojeno jer su oni (slavjanofili) odbacivali ideju autoriteta i u crkvi koja je oduvek bila najviši autoritet ruskog seljaštva, odmah ispod cara, sa obzorom na to da su slavjanofili negovali tradiciju i ruski način života njihov odnos prema crkvi se najblaže rečeno isticao kao neadekvatan. Sa druge strane što se tiče narodnjaštva, slažem se sa Dr Miloradom Djokovićem koji smatra da se u narodnjaštvu mogu primetiti osnovne crte revolucionarnih ideja kao što su: veličanje slobode i odricanje pravnih normi što su takodje zastupali ruski anarhisti i to je ono što ih svakako povezuje. Černiševski (Nikolay Gavrilovich Chernyshevsky) kojeg smo u nekoliko navrata već pominjali, kaže sledeće "*da se slavjanofilima mogu oprostiti svi gresi, zbog toga što su oni otkrili opštinu (общину)*"⁷³ o kojoj sam takodje već pisao. Za razliku od slavjanofila koji su bili dakle okrenuti tradiciji i budućnosti ruskog naroda, *Zapadnjaci* su verovali da Rusija treba da uči od Zapada i da prodje njegov put razvoja. Najviše uticaja u ovoj grupi je imao niko drugi do Hercen (Aleksandr Ivanovich Herzen) koji je bio jedan od najvećih intelektualaca XIX veka, koji je verovao u budućnost ruskog naroda za čiju je "*prošlost rekao da je mračna a sadašnjost užasna*".⁷⁴

Na razvoj anarhizma u Rusiji svakako je imao i prvi *bolješvik* Tkačev koji je po Berdjajevu (Nikolai Alexandrovich Berdyaev) "najsajjniji teoretičar revolucije tokom sedamdesetih godina" i koji je čitav svoj život posvetio ničemu drugom do stvaranju jedne jake i stabilne revolucionarne organizacije. On naglašava da su ideje anarhista jednostavno neupotrebljive kada se suoče sa praksom i u svom konstantnom sporu sa anarhistima Tkačev (Pyotr Nikitich Tkachev) veoma razložno i detaljno analizira *Državnost i anarhiju* (1873), za koju kaže da "po svom spoljnom izgledu nije lišena sjaja i oštroumne forme, ali da je satkana od protivurečnosti".⁷⁵ Još jedan od mnogih ruskih revolucionara koji su imali uticaj na ruski anarhizam je svakako i Nečajev (Sergey Gennadiyevich Nechayev), čovek koji je izgradio prvi koncept tajne revolucionarne partije, smatrajući da revolucija samo na taj način ima šanse da uspe, on je čovek koji je istovremeno bio i anarhista i komunista iako ga se odriču i Bakunjin (Mikhail Alexandrovich Bakunin) i Lenjin (Vladimir Ilyich Ulyanov alias Lenin) .

⁷³ N. Chernyshevsky, What Is To Be Done?, Cornell University Press, 1989

⁷⁴ M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 52

⁷⁵ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ-Globus, Zagreb, 1988, str 338

Ono što je još veoma karakteristično za Nečajeva jeste da se za razliku od većine ruskih revolucionara koji si poticali iz plemstva on dolazi direktno iz naroda.⁷⁶ On osniva jednu strogo hijerarhijski uređenu organizaciju koju još nisam pominjao a to je "*Sekira ili narodni obračun*". On smatra da položaj čovečanstva ne odgovara njegovoj prirodi i da je usled sebičnosti malog broja ljudi koji uživaju veliko društveno bogatstvo dolazi do deformacije države, porodice stvaranja lažnog morala itd. Prema rečima L.F. Mirskog „Nečajev je faktički bio istaknut revolucionar i ruska vlada je odlučila da ga uništi po svaku cenu. On je posedovao neki gotovo čaroban dar da utiče na bliske ljude i da svojoj volji potčini potrebna mu lica.

Priča se da se čak Karl Marks podao njegovoj mistifikaciji i poverovao da Nečajev raspolaže milionima revolucionara koji su u nužnom trenutku gotovi na pobunu. Nije se ustručavao od sredstava i načina za postizanje svojih ciljeva i zbog toga su se čak spremali da mu sude u emigrantskim krugovima. No, on je dospao u ravelin i tamo uposlio svoj talenat: četvoricu žandarma je naučio da na stvari gledaju svojim očima, a preko žandarma je uticao i na stražare, sastavljajući za njih brošure poznate sadržine. Rečju, Nečajev je u zatvoru postao autoritet: nadzornik ga se bojao, žandarmi i vojnici su ga obožavali i bili su spremni da za njega učine sve što im zatraži. Samo su veze sa spoljašnjim svetom bile nemoguće. Nečajev je dugo živeo u inostranstvu, zatim su ga izdali, sudili mu i strpali ga u tajni zatvor. Za to vreme se sve promenilo, pređašnje veze su prekinute, a preko vojnika i žandarma ih je bilo nemoguće obnoviti”. Po mom skromnom mišljenju i mišljenjima mnogih autora najveći uticaj na anarhizam je ostavio Bakunjin, ideolog savremenog anarhizma, najdosledniji anarhistički revolucionar. Hegel je imao veliki uticaj na Bakunjina, koji je lično prvi preveo njegova dela na ruski jezik. U ovom periodu upoznaje slovenofile Konstantina Aksakova, Petra Čadajeva i socijaliste Aleksandra Hercena i Nikolaja Ogarjova, te počinje da razvija svoje panslavističke stavove.

Posle dugih prepirki sa ocem, Bakunjin odlazi u Berlin 1840. godine. Još uvek je gajio nade da će postati profesor filozofije na Moskovskom univerzitetu i neko vreme marljivo pohađao predavanja, da bi u slobodno vreme svraćao u književne salone u pratnji Ivana Turgenjeva, koji je Bakunjina iskoristio kao model za junaka svog prvog romana „Ruđin“. Njegov plan je još uvek bio da postane „apostol istine“, kako je to sa svojim prijateljima zamislio.

⁷⁶ M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 55

Ovladavši Hegelovom filozofijom, koju je kasnije karakterisao kao „Algebru revolucije“, Bakunjin 1842. odlazi u Drezden gde upoznaje Arnolda Rugea, vođu mladohegelijanaca, radikalnih Hegelovih sledbenika čija će tvrdnja da bi se Hegelove dijalektičke metode mogle uverljivije koristiti u podršci revoluciji od reakcije uticati na gotovo svaku školu socijalističke filozofije u Evropi sredine XIX veka. Bakunjinova politička ubeđenja temeljila su se na nekoliko međusobno povezanih ideja: sloboda, socijalizam, federalizam, antiteizam i materijalizam. Pod „slobodom“ Bakunjin ne podrazumeva neki apstraktan ideal, već konkretnu stvarnost zasnovanu na jednakoj slobodi drugih. U pozitivnom smislu, slobodu čini „potpuni razvoj svih veština i moći svakog ljudskog bića kroz obrazovanje, bavljenje naukom i materijalno blagostanje“. Koncept slobode je „izuzetno socijalan, jer može biti realizovan samo u društvu“, ne u izolaciji. Federalizmom Bakunjin smatra društvo organizovano „od temelja do vrha i od ruba do centra - na principima slobodnog udruživanja i federacije“. Otuda, društvo bi trebalo da se organizuje „na osnovu apsolutne slobode pojedinaca, proizvođačkih zadruga i komuna“, gde bi „svaki pojedinac, svako udruženje, svaka komuna, svaki region, svaka nacija“ imala „apsolutno pravo samoodlučivanja, pravo da se udružuje ili ne i sarađuje sa kime god to želi“. Bakunjin je tvrdio da „ideja Boga nagoveštava odbacivanje ljudskog razuma i pravde; to je odlučujuća negacija ljudske slobode i uvek se završava porobljavanjem čovečanstva, u teoriji i praksi.“⁷⁷

Bakunjinovo neslaganje sa Marksom ilustrovalo je rastuća razilaženja između antiautoritarnog krila Internacionalne, koji je zagovaralo direktnu revolucionarnu akciju i organizovanje radnika u cilju rušenja države i kapitalizma i Marksovog socijaldemokratskog krila koje je zagovaralo osvajanje političke moći od strane radničke klase. Bakunjin je bio Marksov najžučniji protivnik na sastanku u Hagu i proročki je upozoravao na uspon komunističkog autoritarizma koji će preuzeti vlast nad radnicima: „Uzmite najvatrenijeg revolucionara i dajte mu neograničenu moć i za godinu dana biće gori od samog cara.“⁷⁸ Bakunjinove metode ostvarenja revolucionarnog programa bile su u skladu sa njegovim principima. Radnici i seljaci bi trebalo da organizuju federalističku osnovu „stvarajući ne samo teoriju već i praksu same budućnosti.“ Radnički sindikati će „posedovati alate za proizvodnju kao i objekte i kapital“, dok je seljaštvo trebalo da „preuzme zemlju i zbaciti sve one gazde koji žive od tuđeg rada“⁷⁹.

⁷⁷ <http://kkusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin>

⁷⁸ <http://kkusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin>

⁷⁹ <http://kkusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin>

Bakunjin se okrenuo „*ruľji*“, ogromnoj masi siromašnih i iskorišćavanih, takozvanom lumpenproleterijatu, koji je trebalo da započne i ostvari socijalnu revoluciju, budući da je u pitanju jedini deo društva koji je bio gotovo nezagađen buržoaskom civilizacijom. Bakunjin nije slovio za velikog idejnog stvaraoca, s obzirom da je bio pod uticajem Hegela, Komtea, Prudona, Rugea, Darvina, pa čak i Marksa. Ono što je originalno kod Bakunjina jeste njegova jasna procena savremenih događaja i krajnje živa moć da stvori sintezu pozajmljenih ideja oko kojih će se iskristalisati anarhistički pokret. Njegov doživotni prijatelj Hercen jednom je primetio: „Ovaj čovek nije rođen pod običnom zvezdom, već pod kometom“. ⁸⁰

8.1 Utemeljivači ruskog anarhizma

Šest veoma značajnih ličnosti, svaka na svoj način čine okosnicu i temelj anarhizma koji je uglavnom kako Berdjajev navodi "*ruska tvorevina*", a to su svakako: najekstremniji revolucionar Bakunjin, umereni Kropotkin, religiozni anarhisti Dostojevski i Tolstoj. Ovoj nazovi galeriji anarhista moramo pridodati i renesansno krilo a to su Konstantin Asakov (Konstantin Sergeyevich Aksakov) i Nikolaj Fjodorov (Nikolai Fyodorovich Fyodorov) o kojima sa divljanjem piše Berdjajev (Nikolai Alexandrovich Berdyaev) a anarhistički mislioci ih ne pominju rado.⁸¹ Asakov je među slavjanofilima bio najveći anarhista i često je navodio da je "*Država kao princip zlo*" i "*Država po svojoj ideji laž*" što ga je docnije svrstalo u anarhiste ali religioznog krila. Proučavajući istoriju ruskog naroda, kako bi utvrdio zakonitosti njegovog razvoja, došao je do saznanja da su ratnički narodi primorali ruski narod da stvori svoju državu. Smatrao je da je ruski narod veoma skroman i da svoje pobede ne prepisuje sebi već volji Božijoj.⁸² Asakov je imao sve osobine anarhiste izraženu samosvest, slobodu intelektualnog traganja i moralnu autonomiju. Zahtevao je ukidanje kmetstva i oslobađanje seljaštva, tvrdeći da se odnos između države i naroda može urediti društvenim ugovorom.⁸³ U pismu caru Aleksandru II zalaže se da vlada ima pravo akcije, a narod pravo mišljenja odnosno reči.

"Ruski revolucionari, anarhisti i socijalisti bili su nesvesni hijalisti, oni su čekali hiljadugodišnje carstvo"⁸⁴. Jedan od čudesnih mislioca koji se može svrstati u red najvećih umova Rusije jeste svakako Nikolaj Fjodorovič Fjodorov (Nikolai Fyodorovich Fyodorov),

⁸⁰ <http://kkusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin>

⁸¹ M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 85

⁸² M. Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 85

⁸³ S. Živanov, Rusija na prelomu veka, Službeni list, Beograd, 2002, str 112

⁸⁴ N. Berdjajev, Ruska ideja, Brimo, Beograd, 2001, str 181

Već poreklo Fjodorova ukazuje na njegovu teleološku kognitivnu nekonvencionalnost. Fjodorov, genetski i filogenetski, potiče iz aristokratske sredine: njegov otac je bio knez Rurikid Pavel Ivanovič Gagarin. Međutim, formalno, Fjodorov nije bio zakoniti sin kneza Gagarina. U skladu sa (neformalnim) aristokratskim nasleđem, studirao je na prestižnom Richelieu Lyceum-u u Odesi. Njegova karijera je, međutim bila tegobna i daleko od aristokratske: od 1854. do 1868., radio je kao učitelj u neuglednim ruskim varošicama. Preduslovi za filozofski rad, utemeljen stabilnim društvenim statusom, stekli su se tokom 1878., kad se pridružio osoblju Muzeja Rumjantsev kao bibliotekar. Njegov ekstremni individualizam dolazi do izražaja u osobenom ličnom stavu prema pisanoj reči i autorizaciji: Fjodorov se protivio ideji o vlasništvu nad idejama i nikada tokom života nije objavio nijednu knjigu. Njegova filozofska zaostavština, zajedno sa „*Filozofijom opšte stvari*“ (takođe poznata i pod nazivom „Filozofija fizičkog vaskrsenja“), štampana je tek posthumno.

Njegova misao je intuitivna, slobodna i vizionarska. Inspirisan ruskim pravoslavljem, rukovođen idejom o humanističkoj unifikaciji na duhovnoj osnovi, Fjodorov doseže originalnu scijentističku reinterpretaciju ortodoksne dogmatske hrišćanske vere.⁸⁵ On, iako formalno pravoslavan, poziva na primordijalnu tradiciju. U „*Filozofiji opšte stvari*“, pripoveda: „Neznabošcima su nazivana upravo ona plemena koja su, nasuprot semitskom plemenu, sačuvala najmanje jedinstvo jezika (tj. u najmanjoj meri zaboravila svoj rod, zajedničko poreklo), tako da su izgubila svaku mogućnost međunarodnog razumevanja. Kod ovih istih plemena izgubljen je i pojam o Jedinom Bogu, jer su pridevi, koji su označavali svojstva Jedinog Bića, postali imena za posebna bića, bogove. A semiti su čak sačuvali ime osnivača arijskog plemena, Jafeta, Japetosa, Jupitera; nema naroda koji je od semita pravičniji u odnosu na svog osnivača Sima, u odnosu na zajedničkog oca svih ljudi, koga nazivaju Adamom. U nauci je ovo otkriće (srodnost svih naroda) najnovijeg datuma i još nije dokazano; a u religiji, ne samo hrišćanskoj nego i judejskoj – to je stara istina.“⁸⁶ Fjodorov je teleološki usmeren ka spiritualnoj kolektivističkoj utopiji: ujedinjenju čovečanstva. On je podstaknut idejom jedinstvenog ishodišta celokupne ljudske vrste, koje sagledava kao fundamentalno integrativni faktor za potencijalno ostvarivo svejedinstvo planetarne populacije.

⁸⁵ kpv.rs-Kroz prostor i vreme

⁸⁶ kpv.rs-Kroz prostor i vreme

Autentična i posve originalna misao Fjodorova, kao da, na nekom sinkretsko-sinarhijskom nivou arhetipova kolektivno nesvesnog toga doba, spaja hrišćansku „Apokalipsu“ sa scijentističkim idejama naučno-industrijske revolucije XIX veka. Razlika, između Rusije i Zapada kako navodi Fjodorov je pre svega u tome što Zapad u prvi plan prvo postavlja sebe i svoju ličnu slobodu. Nije međutim, vredno zadobijati život za sebe, za svoju dragocenu ličnost i štiti svoju ličnu slobodu, jer tako postupa svaka zver.⁸⁷ Ruski pisci Dostojevski (Fjodor Mikhailovich Dostoyevsky) i Tolstoj (Lev Nikolayevich Tolstoy) su se visoko uzdigli u svojim delima ali su još više bili pobornici društvene pravde i dubinske vezanosti za ruski narod i njegovu „protivurečnost“. Da bi pričali o Dostojevskom moramo se vratiti u njegovu prošlost koja je bila u izuzetno turbulentna jer veliki broj istraživača književnih dela Dostojevskog, uvideli su autobiografsku crtu u njegovim romanima. Fjodor je bio drugi od sedmero dece Mihaila i Marije Dostojevski, koji su bili potomci beloruskih imigranata. Porodica Dostojevski vuče poreklo od beloruskih unijatskih (grkokatoličkih) plemića koji su se kasnije vratili u okvire pravoslavlja. Otac mu je bio mali tiranin koga su ubili pod nepoznatim okolnostima. Pretpostavlja se da su Mihaila ubili njegovi kmetovi, za koje je poznato da su u više navrata bili ogorčeni Mihailovim ponašanjem u pijanom stanju. Zajedno sa svojim bratom nakon smrti majke i pogibje oca biva smešten u moskovsko sirotište, gde je u ono vreme beskrajno mnogo čitao i danju i noću. Pun najsnažnijeg oduševljenja za čovečanstvo, on se upravo bolesno počeo kloniti ljudi.

Nateran novčanom oskudicom otišao je u vojsku, ali ni onde nije našao prijatelje. Usledile su mukle mladenačke godine. Kao junaci svih njegovih knjiga on je živeo u nekakvom kutku, sanjareći i razmišljajući. Noću je prevodio Balzacovu Evgeniju Grandet i Schillerova Don Carlosa. 1844., u dobi od dvadeset i četiri godine, napisao je "strastveno, gotovo u suzama" majstorsku studiju *"Bedni ljudi"*. Pesniku Nekrasovu poverio je rukopis na ocenu. Dva dana prošla su bez odgovora. Noću je sedeo osamljen i zamišljen kod kuće i radio sve dok se svetiljka nije ugasila. Najednom oko četiri sata ujutro neko je žestoko zazvonio, a kad je Dostojevski začuden otvorio vrata, Nekrasov ulazi u kuću, grli ga, ljubi i kliče mu.⁸⁸ Onda se Nekrasov žuri ka Bjelinskom, svemoćnom ruskom kritičaru. *"Uskrsnuo je novi Gogolj"*, viče s vrata, mašući rukopisom kao zastavom. *"Kod vas Gogolji rastu kao gljive"*, rekao je nepoverljivi Bjelinski kojega je ozlovoljilo toliko oduševljenje.

⁸⁷ N. Fjodorov, Senke zaboravljenih predaka, Logos, Zepter book world, Beograd, 1999, str 113

⁸⁸ <http://www.znanje.org/>

Ali kad ga je Dostojevski sledećeg dana posetio Bjelinski se sav izmenio. *"Ta ne razumete što ste stvorili"*, više on sav uzbudjen na smetenog mladića.⁸⁹ Uspeh je bio ogroman, a Turgenjev ga je nazvao novom bubuljicom na nosu ruske književnosti. Ubrzo biva uhapšen zbog druženja s jednim tajnim društvom mladih ljudi koji su prihvatili socijalističke teorije Sen-Simona i Furijea. Ovi mladi ljudi sastajali su se u kući činovnika Ministarstva spoljnih poslova, Mihajla Petraševskog. Posle ustanka 1848. godine u nekoliko evropskih zemalja, u Rusiji je došlo do vala reakcije; vlast je bila uznemirena i poduzela je drastične mere prema svim protivnicima. Dostojevski je uhapšen i zatvoren 23. aprila 1849. pod optužbom da je učestvovao u revolucionarnim aktivnostima protiv Cara Nikolaja I. Na dan 16. novembra iste godine je osuđen na smrt zbog delanja protiv vlasti u sklopu intelektualnog kruga, tzv. *Kruga Petraševskog*. Presuda je glasila: *„Inžinjerski poručnik F. M. Dostojevski, star 28 godina, zbog učešća u zločinačkim planovima i pokušaja širenja brošura i proklamacija štampanih u tajnoj štampariji - osuđuje se na smrt streljanjem“*.⁹⁰ Rečeno im je da će biti pogubljeni; odveli su ih na mesto određeno za izvršenje kazne, svezali su im oči, svukli ih do košulja i zavezali za stubove. Tek tada su im pročitali presudu kojom se smrtna kazna pretvara u osam godina robije u Sibiru. Taj dan je ostavio dubok ožiljak u duši Dostojevskog. Nikad ga nije sasvim preboleo. Četiri godine prinudnog rada Dostojevski je proveo u društvu ubica i lopova, jer tada još nije bilo uvedeno izdvajanje običnih osuđenika od političkih. Opisao ih je u *"Zapisima iz mrtvog doma"* (1862). Tu su do pojedinosti su ocrтана sva poniženja i teškoće kojima je bio izložen, kao i zločinci među kojima je živio. Taj roman, jedna od najpoznatijih knjiga o robovanju, prethodnica mnogobrojne ruske "logoraške literature" (Solženjicin, Šalamov), ostvaruje velik uspeh i donosi autoru delimičnu carevu rehabilitaciju. Ovaj period se smatra za prekretnicu u njegovom životu.

Dostojevski je napustio ranije političke stavove i vratio se tradicionalnim ruskim vrednostima. Postao je ubeđeni hrišćanin i veliki protivnik filozofije nihilizma. U to vreme je upoznao i Marju Dmitrijevnu Isajevu, udovicu prijatelja iz Sibira, kojom se potom oženio. Dostojevski je imao problem sa kockom. Tako je i jedno od njegovih najpoznatijih dela, *„Zločin i kazna“* napisano u rekordno kratkom roku i brzo objavljeno da bi uspeo da isplati kockarske dugove, a pošto ih je otplatio ponovo je ostao gotovo bez novca. Roman mu je doneo slavu, ali ga nije spasao bede. Izdavač Stelovski ga ucenjuje, nudi tri hiljade rubalja za pravo da izdaje njegova dela, ali uz obavezu da napiše još jedan roman.

⁸⁹ <http://www.znanje.org/>

⁹⁰ <http://knjige.pravac.com/>

Nemajući izbora, Dostojevski je pristao. U isto vreme je napisao i knjigu „*Kockar*“ da bi zadovoljio ugovor sa svojim izdavačem.⁹¹ Smatrao je da mora još upoznati još jednu zemaljsku patnju, muku emigracije i onaj užasan strah za bedni svakidašnji hleb. Sibir i Katorga, najjezovitija karikatura Rusije, sve je to ipak bila domovina, sada treba da zbog preterane ljubavi prema svom narodu upozna još i čežnju što je „*nomad oseća za šatorom*“. Još jednom se mora vratiti u bezimenost, još dublje u tamu pre nego postane pesnik, junak svog naroda. I sada, počinje ono besciljno dugogodišnje lutanje Europom, ona jezovita odvojenost od Rusije, izvora krvi njegovog života. Za vreme boravka u inostranstvu on mrzi Nemce u Nemačkoj, Francuze u Francuskoj i to samo zato jer nisu Rusi. On želi jedino osećati Rusiju, domovinu, samo želi videti ćirilično pismo i bar letimično osetiti dah domaće reči. Nastaju monumentalna dela „*Idiot*“, „*Zli dusi*“ i „*Igrač*“.

Ako je Puškin „*najveselije*“ ime ruske književnosti, Dostojevski je „*najtragičnije*“. Niko kao on nije prikazao svet sena, što se nevidljivo prelamaju kroz ljudsku dušu, niko tragičnije ocrtao beznadne, sive horizonte i onaj zagušljiv oblak briga. Kod Dostojevskog se javlja konstantno ta „*protivurečnost*“ koja se odlikuje u tome da on zastupa neke ideološke stavove, on veruje, na primer, u pravoslavlje i osuđuje svaku ideju napretka, ali njegovi romani zapravo ništa određeno ne zastupaju nego opisuju tek moguće životno važne ideje i tokove njihovog razvoja odnosno ostvarivanja. Premda Dostojevski strogo razlikuje između etički pozitivnih i etički negativnih likova, u njegovim romanima etički negativni likovi nisu tek primeri za način kako ne valja živeti, nego su redovno „*životniji*“, pa čak i prikladniji za neku vrstu identifikacije, od pozitivnih likova. Iz malobrojnih političkih spisa, saznaje se da pored književnog rada i borbe da preživi Dostojevski ima znanja i hrabrosti da raspravlja o teorijskim pitanjima položaja ruskog naroda u Evropi, sa pozicija hrišćanskog anarhizma, verujući da se čovek može popraviti vaspitanjem i učenjem i da se na miran način može izmeniti struktura vlasništva u Rusiji. Ipak poznati su i njegovi stavovi da „*Ruse u Evropi niko ne voli*“⁹² zato što su Rusi opasni liberali i prilaze krajnjoj levici. Takodje esej o potrebi rata Dostojevski završava rečima „Da, rat u naše doba, neophodan je, bez rata bi se survao svet, ili bi se u najmanju ruku, pretvorio u neku sluz, u neku ružnu kačkavicu zaraženu gnojnim ranama“⁹³.

⁹¹ <http://knjige.pravac.com/>

⁹² F.M.Dostojevski, Politički spisi, Narodna prosveta, Beograd, 1933, str. 207

⁹³ F.M.Dostojevski, Politički spisi, Narodna prosveta, Beograd, 1933, str. 202

A nevelik tekst *"Rusko rešenje pitanja"* anticipira buduće postburžoasko društvo gde pisac zagovara idealističku izmenu sveta na anarhističkim osnovama i ne pominjujući revoluciju, već emocije " Treba raditi ono što naredjuje srce: naredjuje li dati imanje-dajte, naredjuje li da idete da radite za sve-idite"⁹⁴ Dostojevski želi da kaže ako je bogatima žao kako žive siromašni, neka oni svoja imanja poklone njima jer time sebi obezbeđuju nebeski raj. Sa druge strane kao religijski mislilac koji stalno traga za čovekom u Bogu i obratno, Dostojevski je nastojao da pomiri zapadnu civilizaciju sa idejom da je ruski narod, narod koji će ostvariti hrišćansko bratstvo među ljudima.⁹⁵ Tolstoj je je kako mnogi smatraju bio raspolućena ličnost. Sa jedne strane imamo Tolstoja kao književnika tvorca dela *"Ana Karenjina"*, *"Rat i mir"*, a na drugoj strani bio je Tolstoj kao filozof do kraja života neshvaćen mislilac, jeretik odbačen od Crkve.⁹⁶ Lav Nikolajevič Tolstoj (Lev Nikolayevich Tolstoy) rođen je u mestu Jasna Poljana u pokrajini Tula kao četvrto od petoro dece. Njegova porodica bila je plemićkog porekla. Naime, titulu grofa njegovim precima dodelio je u 18. veku lično Petar Veliki. Tolstojevi roditelji umrli su dok je još bio diete pa su ga stoga odgojili i za njega se brinuli rođaci. Možda i zbog toga njegov život obeležen je brojnim ljubavnim vezama. Grof Tolstoj bio je blizak čuvenom ruskom anarhisti Petru Kropotkinu o kome sam već pisao, koji je takođe, bio plemićkog porekla. Činjenica da je Kropotkinov otac pod sobom imao dvanaest hiljada kmetova, nije smetala ovom mladom buntovniku da postane glasnogovornik razaranja državnog aparata i da uz Bakunjinu, u istoriju uđe kao guru ruskog anarhizma.

Kropotkin je zagovarao samoorganizovanje društva, bez posredstva države, koju je smatrao – ozakonjenim bezakonjem! Tolstoj je, po uzoru na Kropotkinovo samoorganizovanje društva, zagovarao samoorganizovanje duhovnog života. Vrlo rano pokazuje nezadovoljstvo zbog društvenih nepravdi i povlastica vlastele, tražeći uspostavu novih društvenih odnosa i napredak za seljake. Osim na imanju, u mladosti vrijeme provodi u Moskvi i Sankt Peterburgu u razuzdanom životu. Kako bi pobjegao od kockarskih dugova 1851. pridružuje se starijem bratu Nikolaju, oficiru ruske vojske na Kavkazu i ulazi u vojnu službu.

⁹⁴ F.M.Dostojevski, *Politički spisi*, Narodna prosveta, Beograd, 1933, str. 284

⁹⁵ M. Djoković, *Ruski anarhizam ideal koji izmiče*, Dosije, Beograd, 2007, str 98

⁹⁶ M. Djoković, *Ruski anarhizam ideal koji izmiče*, Dosije, Beograd, 2007, str 99

Već 1852. objavljuje svoje prvo delo, u kojem nostalgично slika vlastitu mladost pod naslovom *Detinjstvo*, a slede *Dečastvo* (1854.) i *Mladost* (1857.). Od 1953. tri godine učestvuje u Krimskom ratu i piše *Sevastopolske skice*. Na prvo putovanje Evropom odlazi 1857. i ponovno 1860., kada upoznaje Victora Hugoa i francuskog anarhistu Pierrea-Josepha Proudona. S tih se putovanja vratio razočaran u građansku civilizaciju koja je neosetljiva na društveno zlo (novela *Luzern* 1857.) i među ostalim piše: "Istina je da je država obična urota namenjena ne samo iskorištavanju građana, nego i opštoj korupciji... Tako da nikada neću služiti nikakvoj državi" Traganje za Slobodom bilo je u fokusu svih njegovih stremljenja. Po njemu, Sloboda podrazumeva odsustvo svih "zapreka" (piše on 1904. godine). "Čovek je slobodan jedino ukoliko niko od njega ništa ne zahteva, pod pretnjom primene sile,"⁹⁷ Idealizirajući tako shvaćen koncept Slobode, on piše: "Ništa te ne sme prisiliti da govoriš što ne smeš govoriti...ili da živiš onako kako ne želiš."⁹⁸ Tolstoj se uzdaje u snage onih koji "žele poboljšati društveni život". Da bi u tome uspeli oni moraju "osloboditi ljude". Ali od koga? Njegov je odgovor decidan: "Od Vlada - čija beskorisnost je sve očiglednija u našoj epohi: " Taj ga stav do kraja približava anarhizmu i negiranju svake Vlasti - kao glavnom suspenzoru ljudske slobode. Ali njegov odgovor na pitanje: Koja se metodologija pri tome treba upotrebiti svrstava ga u zagovaratelje "hrišćanskog anarhizma". Nakon Kropotkina, Lav Tolstoj je produbio ideje, koje čine značenje reči anarhizam Tolstoj je doneo "hrišćanski anarhizam" (odbacivanje crkvenog autoriteta, ali verovanje u boga) i proširio značenje anarhizma. Možemo slobodno reći da je Tolstoj je težio duhovnom, a Kropotkin socijalnom preporodu. Tolstoj je, u korist širenja anarhizma, napisao "Anarhisti su u pravu kada izjavljuju da, bez autoriteta, ne bi bilo goreg nasilja, od onog koje sprovodi autoritet, pod postojećim uslovima."⁹⁹

Tolstoj je razmišljao o Isusovom učenju i primetio da je čovečanstvo bilo uhvaćeno u opaki krug zub-za-zub zla i nasilja. Ljudi su oduvek pokušavali da na nasilje odgovore nasiljem, da deluju nasilno s problemima nasilja, da vode ratove da bi sprečili buduće ratove. Ali su takvi odgovori samo uspevali u širenju ogorčenja, ljutnje i jeda – a sve to je garantovalo buduće zlo i kasnije patnje. Jedini lek za taj opaki ciklus nasilja,

⁹⁷ L.N.Tolstoj, *Ruska revolucija*, The Free Age Press, London, 1907

⁹⁸ <http://archive.org/>

⁹⁹ <http://www.geocities.ws/>

Tolstoj sada shvata, bilo bi opkoliti taj ciklus besprekornim krugom ljubavi kako je odlično objasnio Isus. Destruktivni ciklus zla, ljutnje i jeda jedino može biti savladan strpljivim ciklusom ljubavi, praštanja i žrtvovanja. Okrenuti drugi obraz znači više patnje u kraćem vremenskom periodu, ali nada je da će se na duže staze nasilnik pokajati i promeniti svoj način delovanja. Baš kao što je nasilje zarazno, isto tako je i ljubav.¹⁰⁰ Najveća Tolstojeva zasluga je izmeštanje socijalizma, anarhizma i revolucije iz područja maglovitog sanjarenja na tlo realne i surove borbe. Za njega ne postoje međustadijum, nikakve ekonomske relacije i ljudski mas kvaliteti u približavanju socijalnom idealu ljudskosti. On s pravom zna, da se oni javljaju tamo gde duh shvatanja i spoznaje miruje i živi – on zna još više: Naime, da taj duh nastaje i da ga tvori bezobzirni čin ostvarenja kao i jedan beskompromisni život. Kako piše Pierre Ramus : "Ukratko, ono što ja osjećam i što sam, zahvaljujući Tolstoju naučio je sljedeće: Najveća zabluda je pretpostaviti da će socijalna revolucija voditi kapitalizmu i anarhizmu; naprotiv, ostvarenje socijalizma i anarhizma kroz pojedinca, malu i rastuću manjinu – takvo ostvarenje vodi socijalnoj revoluciji koja nužno predstavlja jedan kratki završni stadijum završetka jednog postepenog, uvek postajućeg i postojanog procesa ostvarenja oslobođanja". Tek kod Tolstoja anarhizam sve manje predstavlja jedan sociološki sistem, već jedan kulturalni pojam duhovnog života sadašnjosti i njegovo realno dopunjavajuće i samooslobađajuće delovanje. To se manifestuje na način da Tolstoj nove tvorevine društvenog stanja izdvaja iz okvira čistog sociološkog poimanja, uzdižući ih na najvišu sferu životno smislenog i svega onoga što se čoveku čini kao vredno i bitno: Tolstoj je revolucionirao svetonazore i shvatanja ljudi koji su većinski odrasli i odgojeni unutar evropsko-američke kulture.¹⁰¹ Ono što se naziva svetnadzorom, filozofijom i znanošću jeste u posedu male grupe najčešće privilegovanih ljudi koji, na osnovu svog naučnog ili filozofskog obrazovanja, uspevaju da se trunčice odmaknu i dospeju do jednog individualnog ili socijalno oslobađajućeg koncepta življenja i poimanja stvari.

Čak i poznati, značajni liberalni učenjaci, zbog svojih naučnih ubeđenja nisu u stanju dospeti do slobodarskih stavova i shvatanja. Bez obzira na to, svi ovi elementi duhovno školskih filozofa i naučnog obrazovanja žive izvan naroda kao realiteta. Ne samo da u svojim fundamentima kao i u sadržaju bića ne predstavljaju pozitivne aksiome, oni čak ne nude ni moralnu i etičku garanciju za jedno stvarno idealno uzdizanje ljudskog duha i njegovog socijalnog miljea.

¹⁰⁰ A.Kritojanopolos, Osobenost Tolstojevog hrišćanskog anarhizma, Afirmator, 2013

¹⁰¹ <http://slobodari.wordpress.com/pierre-ramus>

Narod ih naprosto ne poznaje i oni predstavljaju najnesretnije nuspojave socijalizma koje žele da vrede kao „naučne“ pri čemu unapred izmiču shvatanju naroda zatvarajući se pred njim i stvarajući jednu kastu „onih koji znaju“, kao kastu teoretičara koja, s druge strane, koproduciraju kastu beskrajne većine „neznalica“.¹⁰² Iako sebe nije nazivao anarhistom, Lav Tolstoj je, kao i njegovi prethodnici u narodnim verskim pokretima petnaestog i šesnaestog veka, zatim Chojecki, Denk i mnogi drugi, usvojio anarhističke stavove vezane uz pitanja države i vlasničkih prava, izvodeći svoje zaključke iz opšteg duha učenja Isusa Hrista i iz nužnih naloga zdravog razuma. Svom silinom svog talenta, stvorio je, posebno u delu "*Kraljevstvo Božje u Vama*" (*Царство Божие вьнупи вас*, 1894) veoma snažnu kritiku crkve, države i zakona, a posebno današnjeg zakona o vlasništvu.

Državu je opisao kao dominaciju pokvarenih, podržanu brutalnom silom. Pljačkaši su, rekao je, daleko manje opasni od dobro organizovane vlasti. Oštro je kritikovao današnje predrasude vezane za koristi koje čovek dobiva od crkve, države i postojeće podele vlasništva, dok iz Hristovog učenja izvlači pravilo o nepružanju otpora i apsolutnu osudu svih ratova. Njegovi verski argumenti su, međutim, toliko dobro kombinovani s argumentima do kojih je došao postojećih nedaća, da se anarhistički delovi u njegovim radovima podjednako dopadaju kako religioznom tako i nereligioznom čitaocu.¹⁰³ Ideje "mirnog" ili "hrišćanskog anarhizma" obuhvatale su izuzetno široke slojeve seljaštva Hrakovske, Poltavske, Jekatarinoslavske i Hersonske gubernije u ukrajini, u delovima centralne Rusije na Kavkazu i Sibiru. Sledbenici Tolstojevog učenja, u organizacionom smislu kao i mnogi anarhisti nakon Oktobarske države, nisu obrazovali grupe već su postali individualni anarhisti bez mogućnosti većeg uticaja na tokove ruskog razvoja društva.

8.2 Konflikti anarhista i boljševika

Ideje koje je Lenjin (Vladimir Iljič Uljanov Lenjin) i njegova socijaldemokratska partija propagira u inostranstvu, stupa na scenu u isto vreme kad i dolazi do ekspanzije anarhističkih ideja, čak šta više misli se da su one svoju životvornost crpile iz kritičkog odnosa jedne ideja prema drugoj.

¹⁰² <http://slobodari.wordpress.com/pierre-ramus>

¹⁰³ <http://anarhisticka-biblioteka.net/>

Tako Dr. Milorad Djoković u svojoj knjizi "*Ruski anarhizam ideal koji izmiče*" navodi kritike Lenjina iz 1894. godine odnosno iz Lenjinovog dela "*Ko su prijatelji naroda i kako se bore protiv socijaldemokrata*" gde Lenjin podvrgava žestokoj kritici teorijske poglede narodnjaka, zameravajući im prvenstveno što su se odrekle revolucionarne borbe protiv carizma, naravno izuzetno slabim i stitnim reformama i neadekvatnoj popravci države. Ono što Lenjinu svakako moramo pripisati jeste formiranje ideje o izuzetno jakom savezu radničke klase i seljaštva kao jedinom načinu da se svrgne ruski carizam, unište spahija i buržoazija. Uzmemo li se u obzir terorističke metode, nasilje i ostracizam kojima je sovjetska država proganjala rodbinu stvarnih i zamišljenih protivnika režima- činjenica da obitelj Uljanov nije snosila nikakve posledice zbog terorističke delatnosti Aleksandra Uljanova, (brata Vladimira koji je osuđen na smrtnu kaznu zbog učestvovanja u atentatu na cara Aleksandra II), te da je Lenjin bez ikakvih ograničenja upisao studije prava iste, 1887. godine na Kazanjskom univerzitetu, dobar je komentar o stepenu malignosti carističkog režima u poređenju sa njegovim sovjetskim naslednikom. Pred kraj iste godine, zbog učestvovanja u studentskim nemirima, Lenjin je isključen sa univerziteta i proteran u selo Kokuškino (Kokoskhino) Moskovska oblast, gde je proveo oko godinu dana. U martu 1889. porodica Uljanovih preselila se u Samaru (Samara), Samarska oblast, gde je Vladimir proveo oko četiri godine. U proleće 1890. dobio je dozvolu za privatno polaganje prava na Petrogradskom univerzitetu.

Već u jesen 1891. položio je sve ispite s najboljom ocenom. Prema tvrdnjama ljudi koji su ga tada poznavali on je već u razdoblju od 1868.-1889. u Kazanu postao uvreni marksist. U jesen 1893. nastanio se u Petrogradu, tadašnjem centru ruskog revolucionarnog pokreta. Iz Petrograda je oko sredine 1895. putovao na četiri meseca u inostranstvo (Nemačka, Švajcarska, Francuska), gde je uspostavio veze s G. V. Plehanovim i P. B. Akseljrodom, osnivačima prve ruske marksističke grupe "*Oslobođenje rada*". Pred kraj 1895. ponovo je uhapšen i proveo je u zatvoru preko godinu dana, a zatim je prema uobičajeno običaju ruskih vlasti osuđen na trogodišnje progonstvo u Sibir. Kao boravište vlasti su mu odredile Šušenskoe (Shushenskoye), zabačeno selo Krasnojarske oblasti. Kada se 1900. našao na slobodi odmah se prihvatio onoga što je smatrao neposrednim zadatkom ruskog marksista - organizovanju političke stranke.

Osnivače ruske socijaldemokratije, marksističke ortodokse Georgija Plehanova i Pavla Akseljroda, Lenjin je kako sam naveo sreo još 1895. u Ženevi: po dostupnim podacima, iako se slagao s njima o glavnim crtama ideološkoga pravoverja (tada je bila aktuelna borba s "revizionizmom" Eduarda Bernsteina, nemačkoga socijaldemokrata i izvršioca Engelsovog testamenta, koji je odbacio praktično sve apokaliptičke tonove marksovske istoriozofije i savetovao socijalistima pragmatičnu orijentaciju na sindikalnu borbu i poboljšanje opštih životnih uslova radničke klase, ne hajući za kvazireligijsku utopiju komunističkog besklasnog društva izraženom u Marx-Engelsovom *"Komunističkom manifestu"* i Marxovoj *"Kritici Gotskoga programa"*; svi su se marksistički pravovernici (Karl Kautsky, Rosa Luxemburg, Georgij Plehanov, Antonio Labriola, August Bebel, Clara Zetkin,...) okomili na revizionističku heresu koja je postala izvor buduće umerene zapadnoevropske socijaldemokratije, svakako odmakle od Marxove ideologije), teško je, preko volje, prihvatio zacrtanu strategiju saradnje s liberalnim strankama." Na njegovu inicijativu pokrenut je marksistički teorijski časopis *"Zora"* i novine *"Iskra"* koji će biti začeci nove stranke. Na II kongresu Ruske Socijaldemokratske partije radnika (1898.) došlo je do raskola unutar stranke na boljševike i menjševike. Nakon kongresa rasep se još više produbio i 1903. Lenjin staje na stranu boljševika (revolucionarnog krila). Ime boljševici potiče od ruske reči za većinu *"bol'sinstvo"*, jer je većina ondašnjih članova poduprla upravo Lenjina.

Drugu frakciju sačinjavali su menjševici. Ime dolazi od ruske reči *"men'shinstvo"*, što znači manjina. Osnovni zadaci kongresa koji će kasnije nastupati bilo je ujedinjenje marksističkih krugova i samostalnih socijaldemokratskih grupa u Rusiji u čvrstu stranačku organizaciju, na programatskim i taktičkim principima koje je, u opštim linijama, formulisao već pomenuti list *"Iskra"* (1900.—03.) u borbi protiv legalnih marksista, ekonomista, bernštajnovaca i drugih oportunističkih grupa i struja, a potanko izložio Lenjin u svojoj knjizi *"Šta treba uraditi?"* U toku kongresa došlo je do razmimoilaženja između *iskrovske većine* na čelu s Lenjinom i *iskrovske manjine* na čelu s Martovom. Lenjin i Plehanov zahtevali su da stranka bude centralistički organizovana, sa strogom disciplinom, i da svaki član bude odgovoran svojoj organizaciji, da idejno ujedinjenje partije na principima marksizma bude učvršćeno materijalnim jedinstvom organizacije. Martov i njegove pristalice zastupali su mišljenje da se u partiju prime svi oni koji prihvataju njen program, a ona da bude decentralizovana i bez stroge discipline. Većina partije na kongresima usvojila je organizacijske principe u

Lenjinovoj formulaciji i izjasnila se za strogi centralizam i disciplinu i bezuslovno podređivanje mesnih organizacija Centralnom komitetu, kome su data najšira ovlašćenja. Među marksistima dugo su trajali sporovi o naravi Lenjinizma. Po sovjetskoj službenoj doktrini to je bio *marksizam par excellence*, reformulisan u uslovima imperijalističkog stadijuma kapitalističkog razvoja. Lenjinovi su protivnici pak naglašavali rusku tradiciju – prema tim je stavovima Lenjin u ruhu marksizma oživeo rusku voluntarističko-terorističku tradiciju epitomiziranu u Tkačevu. Esencijalno, radi se o kvazipitanju je li Lenjin marksistički pravovernik ili jeretik? Lenjin je često napadao doktrinu "ekonomizma"- rusku varijantu britanskog sindikalizma koja je radnički pokret poistovetila s pokretom radnika.

Naravno, takva formulacija nije ostavljala prostora za avangardnu ulogu partije (komunističke- onda se još zvala socijaldemokratska), niti za svesno preobličavanje društva prema ideološkim obrascima marksističke utopije. Lenjin je dobro uočio da radnička klasa ne haje za grandiozne ideje socijalističkih vizionara, nego je orijentisana pre svega na poboljšanje životnih uslova. Ili, po frazeologiji onoga vremena: *"radnička klasa može proizvoditi samo buržoasku svest"*. Sam je Lenjin u više navrata tako ustrojenu avangardu partijskih aktivista usporedio s isusovcima (*"Mi smo mladoturci komunističke revolucije s nečim jezuitskim u sebi.."*), najagilnijim redom katoličkog prozelitizma. Lenjin je svakako bio u pravu u vezi anarhista, on je smatrao da se na uspeh anarhizma ne može ni pod kojim uslovima računati zato što se teorija anarhizma zasniva na odricanju i negiranju partije, organizovane snage koja će podići i usmeravati radnike u revoluciji. U konkurenciji između anarhističke i bolješvičke revolucije, ova druga je na nivou taktike imala prednost, jer je iza sebe već imala organizovanu partiju, sastavljenu od strogo disciplinovanih članova koji su bili kažnjeni ukoliko nisu poštovali demokratski centralizam i norme organizovanosti i partijnosti.¹⁰⁴ Kao i većina socijalista, anarhisti uviđaju da je, kao i kod evolucije u prirodi, spora evolucija društva, s vremena na vreme, praćena periodima ubrzane evolucije, koje se nazivaju revolucijama; i oni smatraju kako era revolucija još uvijek nije završena. Periode brzih promena pratiće periodi spore evolucije, a takvi periodi se moraju iskoristiti – ne za povećanje i širenje moći države, nego za njihovo smanjenje, kako kroz organizovanje lokalnih grupa proizvođača i potrošača u svakom gradu ili komuni, tako i kroz regionalne, i na kraju, međunarodne federacije ovih grupa.¹⁰⁵

¹⁰⁴ M.Djoković, Ruski anarhizam ideal koji izmiče, Dosije, Beograd, 2007, str 137

¹⁰⁵ P. Kropotkin, „Anarchism“, *The Encyclopaedia Britannica*, 1910.

Lenjin i predstavnici njegove partije su principijelno odbacivali svaku saradnju sa anarhistima, jer su njihove poglede na svet smatrali buržoaskim. Sa druge strane anarhisti su imali izuzetno kritički odnos prema marksistima i njihovoj teoriji preuzimanja vlasti, ali su bili spremni na saradnju sa idejno bliskim saputnicima. Kako bilo Boljševička partija je u akciji pokazala kombinaciju najveće revolucionarne smelosti i političkog realizma. Ona je po prvi put između avangarde i klase osigurala poveznicu koja je mogla osigurati pobjedu. Ona je iskustvom dokazala kako je savez između proletarijata i potlačenih masa ruralne (*seljaci*) i urbane sitne buržoazije ostvariv jedino kroz političko obaranje tradicionalnih sitnoburžoaskih stranaka.

Boljševička partija je celom svetu pokazala kako treba sprovesti oružani ustanak i zauzeti vlast. Oni koji su predlagali odvajanje Sovjeta od partijske diktature trebali bi razumeti kako su upravo zbog te diktature Sovjeti bili u mogućnosti uzdignuti se iz blata reformizma i zauzeti državnu vlast. Boljševička partija u građanskom je ratu uspostavila optimalnu kombinaciju ratnog umieća i marksističke politike. Čak ako staljinistička birokratija i uspe uništiti ekonomske osnove novog društva, iskustvo planske ekonomije pod vođstvom boljševičke partije u istoriji će ostati zapisano kao jedno od najvećih uspeha čovečanstva. Te se stvari ne mogu ignorisati od strane sektaša koji, uvređeni modricama koje su zadobili, okreću leđa istorijskom procesu.¹⁰⁶

8.3 Otac modernog anarhizma

Iako sam ga u više navrata pominjao u ovom radu bilo bi ne primereno sa moje strane, da "*ocu anarhizma*" ne posvetim bar još malo redova ovog rada. Anarhizam se u drugoj polovini 19. veka profilisao kao koherentna teorija sa sistemskim, razvijenim programom zahvaljujući pojavi "*velike četvorke*": Nemca Maksa Štirnera (Johann Kaspar Schmidt, 1806-1856), Francuza Pjera Prudona (Pierre-Joseph Proudhon, 1809-1865), i dvojice Rusa Mihaila Bakunjin (Mikhail Alexandrovich Bakunin, 1814-1876) i Petra Kropotkina (Pyotr Alexeyevich Kropotkin, 1842-1921).

¹⁰⁶ L. Trocki, Staljinizam i Boljševizam, Prilog pitanju o istorijskim i teorijskim korenima Četvrte Internacionalne, 1937. god

*"Vlast utiče jednako nemoralno na one koji je nose,
kao i na one koji su primorani da joj se pokoravaju.*

*Pod njenim kužnim uplivom
jedni postaju častohlepni i gramzljivi despoti,
eksploatatori društva u svoju ili stalešku korist,
a drugi postaju robovi."*

Mihail Bakunjin

Bakunjin je rođen 18. maja 1814. u aristokratskoj porodici u selu Prjamuhino, u Tverskoj oblasti, severozapadno od Moskve. U četrnaestoj godini je otišao u Sankt Peterburg gde je upisao vojnu akademiju za artiljerce. Godine 1832. je prebačen u Rusku kraljevsku gardu i poslat u Litvaniju. Izbačen je iz škole zbog loših ocena i dodeljen kasarni na poljskoj granici. Tog leta Bakunjin uleće u porodičnu svađu, držeći stranu svojoj sestri u pobuni protiv nesrećnog braka. Iako je njegov otac želeo da Mihail nastavi službu, bilo vojnu bilo civilnu, on ipak ne ispunjava očevu želju i 1835. godine kreće put Moskve nadajući se upisu na Fakultet filozofije. Na početku je centralno mesto u njegovom izučavanju zauzimala je Kantova filozofija, a potom i Šeling, Fihte i Hegel. Do jeseni 1835. Bakunjin je razrađivao ideju o formiranju filozofskog kruga u svom rodnom mestu, vatrenom okruženju za mlade ljude. Sledeće godine Bakunjin objavljuje prevod Fihteovog *"Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten"* („O pozivu naučnika“) i *"Die Anweisung zum seligen Leben"* („Put do blagostanja“). Sa Stankovičem čita i Getea, Šilera i Hofmana. Ovladavši Hegelovom filozofijom, koju je kasnije karakterisao kao „*Algebru revolucije*“, Bakunjin 1842. odlazi u Drezden gde upoznaje Arnolda Rugea, vođu mladohegelijanaca, radikalnih Hegelovih sledbenika čija će tvrdnja da bi se Hegelove dijalektičke metode mogle uverljivije koristiti u podršci revoluciji od reakcije uticati na gotovo svaku školu socijalističke filozofije u Evropi sredine XIX veka. Poznanstvo sa Rugeom i iščitavanje Fon Štajnovih (Lorenz von Stein) tekstova o Furijsu i Prudonu za rezultat su imali promenu njegovih shvatanja koja je bila gotovo jaka kao promena vere. Gubi interesovanje za akademsku karijeru i sve veći deo svog vremena posvećuje propagiranju revolucije. Što možemo primetiti iz sledećih citata njegovih čuvenih dela *"Državnost i anarhija"*, *"Pariska komuna i pojam države"*.

*"Država nikada ništa drugo ne zastupa
nego prvenstvo pojedinaca,
temeljeno na robovanju svih ostalih."*

Mihail Bakunjin

*"Politika se može sažeti u sledećem pravilu:
Narod treba držati u jarmu na takav način i
opljačkati ga da on ne jadikuje glasno o svom usudu,
da ne zaboravi da sluša i
da nema vremena da misli na otpor i pobunu."*

Mihail Bakunjin

Svakako da je prva manifestacija Bakunjinove promene vatreni esej Reakcija u Nemačkoj koji je objavio pod pseudonimom Žil Elizar, oktobra 1842. godine. Ovaj esej označava Bakunjinov prelaz sa čisto filozofskih studija na aktivno učešće u revolucionarnom društveno-političkom pokretu. Kritikovao od strane njegovih prijatelja kao i suviše apstraktan, on koristi hegelijanski filozofski jezik da opravda koncept stalne društvene i političke revolucije, skrojen prema Bakunjinovom temperamentu. Meta njegove polemike su „kompromisti“ – koje Bakunjin naziva „pozitivisti“, upravo suprotnost radikalnih „negativista“, naravno, u odnosu na status quo ili establišment – i radikali. Međutim, naupečatljivija karakteristika eseja je njegov apokaliptički ton kojim Bakunjin najavljuje temu koja će često biti prisutna u njegovom pisanju, temu razaranja kao neophodnog elementa u procesu društvene transformacije.¹⁰⁷ Reakcija u Nemačkoj, sa veličanjem ideje neprestane pobune, jeste bio prvi Bakunjinov korak ka potonjem anarhizmu, ali on je prošao kroz brojne etape pre nego je stigao do ovog odredišta. Uprkos svojoj neodređenosti i filozofskom izražavanju, ovaj esej predstavlja poziv na društvenu revoluciju, oslobađanje čovečanstva kao konačni istorijski cilj, te isticanje vere u revolucionarne kapacitete najnižih društvenih klasa, siromašnih. Sledeće godine odlazi u Pariz gde se udružuje sa francuskim i nemačkim socijalistima, uključujući Prudona i Marksa (iako je Bakunjinova odbojnost prema Marksu sprečila ličnu bliskost između njih), kao i sa brojnim poljskim emigrantima koji su ga

¹⁰⁷ <http://anarhisticka-biblioteka.net/library/mihail-bakunjin-reakcija-u-nemackoj>

nadahnući da objedini pitanje nacionalnog oslobođenja slovenskih naroda i pitanje socijalne revolucije. Bakunjin postaje Prudonov sledbenik i narednih nekoliko godina svog života posvećuje okretanju socijalnog demokratskog pokreta anarhističkom i međunarodnom usmerenju. Ubrzo nakon toga, Marks, Foerbach, Ruge i Bakunjin osnivaju *Deutsch-Französische Jahrbücher* („Nemačko-francuski godišnjak“), koji je doživeo samo prvi broj.¹⁰⁸ Svesna buđenja Bakunjinovog radikalizma, ruska vlada poništava odobrenje o njegovom boravku u inostranstvu. Po odbijanju da se vrati u Rusiju decembra 1844. godine, njegova imovina u domovini je zaplenjena, a on lišen svog plemićkog statusa i u odsustvu osuđen na težak rad u Sibiru. U pokušaju da diskredituje Bakunjina, ruski ambasador čak pušta glasinu da je Bakunjin agent ruske vlade koji je upošljen da glumi revolucionara.¹⁰⁹

Ponuđeno je deset hiljada rubalja za njegovo hapšenje. Umesto da se pokori drskoj naredbi da se vrati u Rusiju, na banketu koji je organizovan u Parizu 29. novembra 1847. godine u spomen na Poljski ustanak iz 1830, Bakunjin poziva Poljake i Ruse da se ujedine u panslavističku revolucionarnu konfederaciju i napada rusku vladu. Zbog svojeg zalaganja za demokratiju i anti-kolonijalizam, postao je glavni neprijatelj većini evropskih političara/vladara. Iz Francuske je proteran 1848. godine zbog govora podrške za poljsku nezavisnost. Njegova strast prema slobodi i jednakosti te osuda privilegovanosti i nepravde, doprinela je snažnom odjeku njegovog imena u savremenom radikalnom pokretu. Sledeće godine odlazi u Dresden gde ima glavnu ulogu u majskoj buni. To je dovelo do njegovog hapšenja i osuđen je na smrt. Izručen je Austriji i ponovo osuđen na smrtnu kaznu. No, pre nego što je kazna trebala da bude izvršena, Rusija je zatražila njegovo izručenje i sledećih je šest godina proveo kao zatvorenik bez suđenja u Tvrđavi sv. Petra i Pavla. Nakon otpusta iz zatvora, usledilo je izgnanstvo u Sibir. Dramatičan beg izveo je 1861. i vratio se u Evropu preko Japana, Panamskog kanala i San Francisca. Guverner Istočnog Sibira je bio rođak Bakunjinove majke i verovatno je preko te veze Mihail dobio dozvolu za put do Amura 1861. godine, tobože zbog trgovačkih poslova. Dokopavši se obale, ruskim brodom se prebacuje na američki trgovački brod kojim je doplovio do Japana, a onda i do San Franciska. U novembru je stigao do Njujorka, a 27. decembra i do Liverpula, odakle odmah hita u London da se vidi sa Hecenomom.

¹⁰⁸ kusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin

¹⁰⁹ kusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin

Te večeri je upao u salon dok je porodica obedovala. „Šta? Sedite i jedete ostrige? Dakle? Dajte novosti! Šta se dešava i gde?“ Sledeće je tri godine proveo boreći se za poljsku nezavisnost. Tada je počeo ponovo preispitivati vlastite ideje. Bi li nacionalna nezavisnost kao takva vodila prema oslobođenju radničke klase? To ga je udaljilo od nacionalizma i prema svemu sudeći usmerilo ga na put prema anarhizmu. Bakunjinov četrnaestomesečni boravak u Londonu doveo je do raskola sa Hercenom, koji je donekle odbacio revolucionarni žar iz svoje mladosti i već ukrstio mačeve sa kritičarem i romanopiscem Černiševskim i drugim ruskim radikalima naredne generacije. Nalazio je da se Bakunjinova finansijska i politička neodgovornost ne može trpeti. Ova dva čoveka su bili toliko neusaglašeni po temperamentu da ne bi mogli biti drugovi po oružju, mada su ostali vrlo dobri prijatelji koji iako nisu više saradjivali ostali su pri stavu bar da se poštuju. Nakon propasti Poljskog ustanka 1863., Bakunjin se željno ukrcava na tovarni brod poljskih dobrovoljaca za Baltik. Stigao je do Švedske, gde je proveo besplodno leto. Neuspeh Poljskog ustanka 1863. godine bio je veliko razočarenje za Bakunjina, koji će ubuduće biti zaokupljen kampanjom univerzalne anarhije. Godine 1864. nastanio se u Italiji gde provodi naredne četiri godine. Upravo će tamo on dati glavne konture anarhističkoj veri koju će propovedati spontanom, ali nepokolebljivom silom do kraja života. Ovde je takođe započeo sa tkanjem složene mreže, što stvarne, što izmišljene, tajnih revolucionarnih društava koja su zaokupljivala svu njegovu energiju i zbunjivala sledbenike koje je u njih upisivao.¹¹⁰

Međunarodnom udruženju radništva, savezu radikalnih i sindikalnih organizacija s podružnicama u većini evropskih zemalja, pridružio se 1868. Njegove su se ideje širile velikom brzinom i postale su deo anarhističkog pokreta. Iako se slagao s većim delom Marksovih ekonomskih teorija, odbacivao je autoritarnu politiku i glavna podela kasnije u Internacionali bila je ona između anarhista i marksista. Dok je Marks verovao da se socijalistička struktura može izgraditi preuzimanjem države, Bakunjin je razmišljao o uništenju postojeće strukture i stvaranju novog društvenog uređenja utemeljenog na slobodarskim savezima slobodne radničke klase. Takvu su politiku uskoro počele slediti zemlje Interncionalne - Italija i Španija, i ona se širila dalje u Švajcarsku, Belgiju i Francusku.

¹¹⁰ kusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin

Nakon neuspelog napada na anarhističku teoriju, Marks i njegovi sledbenici započeli su kampanju protiv Bakunjin. U međuvremenu, Međunarodni savez socijaldemokratije je 1869. godine ukinut kada su Bakunjin i njegovi sledbenici pristupili Međunarodnom udruženju radnika - Prvoj internacionali, savezu radikalnih i sindikalnih organizacija sa odeljenjima u većini evropskih zemljama koji je za cilj imao transformaciju kapitalističkog društva u socijalističke države i njihovo konačno ujedinjenje u svetski savez. Usred političkih debata i rasprava, Bakunjin je ponovo 1870. godine pokušao da podigne narodni ustanak u Lionu na principima koji su kasnije služili kao primer Pariskoj komuni.

Ustanak je na vreme sprečen od strane vlasti, pa je Bakunjin morao ponovo da beži pred nalogom za hapšenje. Moram naglasiti da je Bakunjin snažnu podršku pružao Pariskoj komuni iz 1871. godine koja je takodje brutalno zaustavljena od strane francuske vlade. On je komunu video kao „ustanak protiv države“ i odao je priznanje komunarima zbog odbacivanja ne samo države već i revolucionarne diktature. U brojnim pamfletima branio je Komunu i Prvu internacionalu protiv italijanskog nacionaliste Macinija, čime je mnoge italijanske republikance privoleo Internacionali i ideji revolucionarnog socijalizma. To možemo zaključiti na osnovu sledećeg citata iz Bakunjinovog dela *"Pariska komuna"*

*Ja sam pristalica Pariske komune, koja je sasečena,
u krvi ugušena od strane krvnika monarhističke
i klerikalne reakcije, time samo postala življa
i moćnija u doživljajima i srcu evropskog proletarijata
; njen sam pristalica prie svega jer je
ona bila smerno, vrlo izrazito negiranje države."*

Mihail Bakunjin

Pokret je započet, i kao lokomotiva u pogonu teško zaustavljiv. Kao što sam napomenuo, Marks i njegovi sledbenici iskoristili su ove Bakunjinove stavove i započeli su kampanju protiv Bakunjina, ali uzalud Bakunjin je već tada imao izuzetnu većinu iza sebe što će kasnije i iskoristiti u svoju korist. Komitet je započeo istragu o optužbama protiv Bakunjina i po mišljenju većine, proglašen je krivim i izbačen.

Švajcarska je sekcija zatražila dodatni kongres na kojem su optužbe odbačene. (Na međunarodnom je sastanku Bakunjin je takođe odobranjen i usvojeno je anarhističko stajalište koje odbacuje svaku vladavinu neke manjine). Poraženi, Marks i njegovi sledbenici preselili su Glavno veće Internacionale u Njujorku (New York) gde je postalo posve nevažno. Teorije koje je Bakunjin razvio u zadnjoj deceniji svojeg života, napredovale su od osnovne ideje do savremenog anarhističkog pokreta. Bakunjin je shvatio da je vlast sredstvo kojim manjina vlada. Zaključio je da dosadašnju "političku moć", odnosno koncentraciju moći u rukama manjine, treba ukinuti. Umjesto nje, "socijalnom revolucijom" će se promeniti odnosi među ljudima, a moć će se iz ruku manjine premestiti u ruke većine kroz njihove vlastite federacije i dobrovoljne organizacije. Mada je Bakunjin prihvatio Marksovu analizu klasa i ekonomsku teoriju kapitalizma, lično Marksa je smatrao arogantnim, a njegove metode kompromitujućim po socijalnu revoluciju. Što je još važnije, Bakunjin je kritikovao „nedemokratski socijalizam“ (koji je povezivao sa Marksom) i ideju diktature proleterijata koju je čvrsto odbijao.

Tokom poslednjih godina života koje je proveo u siromaštvu u Švajcarskoj, Bakunjin se vraća preokupaciji o ujedinjenju Centralne i Istočne Evrope sa ruskim, poljskim, srpskim i rumunskim emigrantima među kojima će pronaći željne sledbenike: pisao je proglase i planirao revolucionarne organizacije.¹¹¹ Ipak, on nikada u potpunosti nije izgubio žilavost svojih revolucionarnih ubeđenja. Jula 1874. godine Bakunjin se na kratko pridružio prijateljima u Bolonji, gde su planirali ustanak, ali se onda prerušen vratio u Švajcarsku, povukavši se iz pokreta i nastanivši u Luganu. Umro je u Bernu 1.jula 1876. godine. Njegova je ostavština ogromna. Iako je pisao manifeste, članke i knjige, nikada nije dovršio niti jedno poveće delo. Prvenstveno kao aktivist, znao se doslovno zaustaviti usred rečenice kako bi odigrao svoju ulogu u bitkama, štrajkovima i ustancima. Ono što je ostavio budućim naraštajima, kolekcija je odlomaka. Pa ipak, njegovi su spisi prepuni uvida koji su i danas značajni onoliko koliko su bili u njegovo vreme. Bakunjinove metode ostvarenja revolucionarnog programa bile su u skladu sa njegovim principima. Radnici i seljaci bi trebalo da organizuju federalističku osnovu „stvarajući ne samo teoriju već i praksu same budućnosti.

¹¹¹ kusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin

“ Radnički sindikati će „posedovati alate za proizvodnju kao i objekte i kapital“, dok je seljaštvo trebalo da „preuzme zemlju i zbaciti sve one gazde koji žive od tuđeg rada“. Bakunjin se okrenuo „rulji“, ogromnoj masi siromašnih i iskorišćavanih, takozvanom lumpenproleterijatu, koji je trebalo da započne i ostvari socijalnu revoluciju, budući da je u pitanju jedini deo društva koji je bio gotovo nezagađen buržoaskom civilizacijom. Bakunjin nije slovio za velikog idejnog stvaraoca, s obzirom da je bio pod uticajem Hegela, Komtea, Prudona, Rugea, Darvina, pa čak i Marksa. Ono što je originalno kod Bakunjina jeste njegova jasna procena savremenih događaja i krajnje živa moć da stvori sintezu pozajmljenih ideja oko kojih će se iskristalisati anarhistički pokret. Njegov doživotni prijatelj Hercen jednom je primetio: „*Ovaj čovek nije rođen pod običnom zvezdom, već pod kometom*“. ¹¹²

9 Jedina i prava

Pored gore napomenutih organizacija i raznih revolucionarnih i terorističkih krugova kao što su "*Zemlja i volja*", "*Chyornyi peredel*", "*Društvo narodnog oslobodjenja*", "*Severna unija ruskih radnika*" pa onda Dekabristi, Jakobinci, Blankisti, Nihilisti, Slavjanofili, Zapadnjaci, izdvojila se kao jedina i prva teroristička organizacija koja je bazno delovala na teritoriji Rusije u XIX veku, a to je organizacija pod nazivom "*Narodna Volja*", o kojoj ću dalje pisati u nastavku rada. *Narodna volja* je svakako tajna ruska revolucionarna organizacija nastala 1879. godine, kada se organizacija o kojoj sam takodje pisao "*Zemlja i volja*" raspala i podelila. Iz ove podele nastaje tajni teroristički savez *Narodna Volja*, marksistička skupina *Oslobodjenje rada*, i Crna podela poznatija kao *Chyornyi peredel*.

9.1 Izvršni komitet

Narodna volja vodjena je snažnim Izvršnim komitetom koji su činili pre svega socijalisti i narodnjaci odnosno eminentna imena tog perioda a to su:

- Aleksadar Mihajlov (Alexander Mikhailov)
- Aleksandar Kvejtkovski (Aleksandr Aleksandrovich Kvyatkovsky)
- Andrej Željabov (Andrei Ivanovich Zhelyabov)
- Sofija Perovskaja (Sophia Lvovna Perovskaya)
- Vera Figner (Vera Nikolajevna Figner)

¹¹² kusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin

- Nikolaj Morozov (Nikolai Aleksandrovich Morozov)
- Mihail Frolenko (Mikhail Fedorovich Frolenko)
- Lev Tihomirov (Lev Aleksandrovich Tikhomirov)
- Aleksandar Baranjikov (Alexander Barannikov)
- Ana Jakimova (Anna Yakimova)
- Marija Ošanina (Maria Olovennikova Oshanina)
- Aleksandar Uljanov (Alexander Ulyanov), brat Lenjina kasnije pridruženi član komiteta i vodja ćelije koja je planirala atentat na cara Aleksandra III.

Po svojim uverenjima kao što smo naveli članovi izvršnog komiteta smatrali su se socijalistima i narodnjacima. Uvereni su da samo na socijalističkim načelima čovečanstvo može da ovaploti u svom životu jednakost, bratstvo, da obezbedi opšte materijalno blagostanje i potpuni svestrani razvoj.

9.2 Program izvršnog komiteta

Posmatrajući pažljivo okolnosti, u kojima se narod nalazi tajno udruženje *Narodna volja* uočilo je da se narod nalazi u stanju potpunog ekonomskog i naravno političkog ropstva. Kao radnik, narod radi samo da bi zadovoljio osnovne fiziološke potrebe i izdržavao parazitske slojeve, a kao gradjanin narod je lišen svih prava. Dakle sputan sa svih strana, narod je doveden do fizičke degeneracije, do otupelosti, zaplašenosti, bede, do ropsta u svakom pogledu.¹¹³ Izvršni komitet je zaključio da se državna-buržoaska izraslina održava jedino golim nasiljem, pre svega svojom vojnom, policijskom i činovničkom organizacijom na način kako su se nekan na prostoru Rusije održavali Džingiskanovi mongoli. Tradicionalni principi kao što su pravo naroda na zemlju, opštinska i lokalna samouprava, začeci federativnog uređenja, sloboda svesti i reči, još žive u narodu ali su konstantno osporavani i potiskivani od vlasti. Zato tajno udruženje *Narodna volja* kao skupina socijalista i narodnjaka za svoj osnovni zadatak stavlja uklanjanje "*jarma*" savremene države, i stvaranje prilika za sveopšti politički prevrat u nameri da se vlast preda u ruke naroda. Tajno udruženje će se u potpunosti priklanjati narodnoj volji zato i sa ponosom nosi taj naziv, ali kao partija u nastajanju dužni su da poseduju program koji će narod pratiti.

¹¹³ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 449

Taj program će se propagirati sve do prevrata, preporučivati tokom izborne agitacije i braniti na Ustavotvornoj skupštini. Program izgleda ovako¹¹⁴:

1. Stalno narodno predstavništvo, sastavljeno na način kao što je već rečeno i koje ima punu vlast u svim opštedržavnim pitanjima.
2. Široka oblasna uprava, koja se obezbeđuje putem izbora na sve dužnosti, samostalnost seoske skupštine i ekonomska nezavisnost naroda.
3. Samostalnost "*mira*" kao ekonomske i administrativne jedinice.
4. Vlasništvo naroda nad zemljom
5. Sistem mera, pomoću kojih se sve fabrike i industrijska postrojenja predati u ruke naroda.
6. Potpuna sloboda savesti, reči, štampe, sastajanja, asocijacija i izborne agitacije.
7. Opšte biračko pravo, bez klasnih i imovinskih ograničenja.
8. Zamena stalne vojske teritorijalnom.

9.3 Delatnost partije

Cela ruska stvarnost ne samo da ne odgovara narodnoj volji, ona čak i ne sme da se iskaže i formuliše. Narod ne sme čak ni da razmišlja šta je za njega dobro, a šta loše i sama pomisao na narodnu volju smatra se verovali ili ne prestupom protiv postojećeg poretka. Zato se delatnost partije raspoređuje i definiše na sledeći način¹¹⁵:

1. Propagandistička i agitaciona delatnost
2. Delatnost rušilačka i teroristička
3. Organizacija tajnih društava
4. Sticanje uticajnih pozicija u vlasti
5. Organizacija i izvršenje prevrata
6. Izborna agitacija

¹¹⁴ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 450

¹¹⁵ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 451

Kada govorimo o propagandističkoj i agitacionoj delatnosti sama propaganda ima za cilj da promoviše ideju demokratskog političkog prevrata, kao sredstva socijalne revolucije, a na isti način da promoviše i populiše program *Narodne volje*. Agitacija treba da teži pre svega tome, da narod i društvo izražavaju protest protiv postojećeg poretka i da akcenat stavlja na reforme koje su u duhu partije kao način za izlazak iz ropskog položaja naroda. Sa druge strane moraju se primenjivati daleko oštrije metode koje spadaju u grupu rušilačkih i terorističkih delatnosti. Ta teroristička delatnost ogleda se pre svega u uništavanju najštetnijih vladinih lica, špijuna, u reakciji i kažnjavanju okrutnih slučajeva vladinog nasilja, demonstracija sile i samovolje itd. Takodnje kao skriveni cilj javlja se potkopavanje općinjenosti vladinom snagom, jer se na takav način jedino može ojačati i podići revolucionarni duh i naravno vera u uspeh. Takodje pažnja se stavlja na organizaciju malih tajnih udruženja ili društava, jer se samo na takav organizovan način može sprovesti uspešan prevrat ali uz obavezu da se u bliskoj budućnosti sva ta mala, skrivena društva organizuju i stave pod zastavu jednog zajedničkog centra. da bi prevrat ima bilo kakvog uspeha potrebno je da se agenti društva infiltriraju u vladajuće organe, pre svega u administraciju i vojsku.

Jer postoje razne vrste grupa i mesta za infiltriranje, i velika raznovrsnost razloga da se to uradi: skupljanje podataka o neprijatelju, širenje dezinformacija, ometanje njegovog funkcionisanja. Postoje takođe različiti stepeni infiltracije, kao i različitost u veličini do koje se ona može razviti. Dugoročna infiltracija, ponekad nazivana „*krtičarenjem*“, mora da bude veoma obazriva, dok kratkoročni infiltratori nakon odrađenog posla mogu da "*spale*" mostove iza sebe. Cilj *Narodne volje* nije bio samo puko skupljanje podataka o neprijatelju, širenje dezinformacija, ometanje funkcionisanja organizacija već opšta infiltracije u "*narod*". Jer je glavni zadatak pripremiti narod na učestvovanje u prevratu i mogućnosti uspešne borbe na izborima koji slede nakon prevrata, jer i ovo tajno društvo ima za cilj kao i svako drugo da se na regularnim izborima izaberu "*pravi*" narodni deputati odnosno predstavnici iz redova udruženja *Narodna volja*. Organizacija i kasnije izvršenje prevrata nastaje pre svega pod izgovorom ugnjetenosti naroda i zbog toga udruženje preuzima na sebe inicijativu prevrata jer narod sam neće moći da se snadje bez pomoći i podrške udruženja. *Narodna volja* razmišlja na sledeći način, spoj nepopularnosti režima sa uobičajenom trpeljivošću za socijalne reforme, pored očite bahatosti i okrutnosti režima, obezbediće opoziciji barem mogućnost da na dan izbora objavi pobedu.

Izborna agitacija ogledaće se u tome da li na kakav način da se prevrat odigra *Narodna volja* treba pomaže hitno sazivanje Ustavotvorne skupštine, prenošenje u njene ruke vlasti privremene vlade i na svaki mogući način spreči kandidovanje raznih *kulaka* odnosno poslušnika već da svu snagu i pomoć pruži kandidatima iz "*mira*".

9.4 Statut društva i organizacija

1. Izvršni komitet mora da bude centar i rukovodilac partije u postizanju ciljeva koji su postavljeni u programu.
2. Svi članovi izvršnog komiteta su ravnopravni
3. Svi članovi izvršnog komiteta prigrvataju bezuslovno potčinjavanje većini
4. Sva imovina pojedinih članova u trenutku njihovog stupanja postaje bezuslovno i zauvek vlasništvo Izvršnog komiteta
5. Između članova mora postojati puna solidarnost i uzajamna podrška. Svi za svakog svaki za sve
6. Član je obavezan da čuva u dubokoj tajnosti unutrašnje stvari Izvršnog komiteta, ličnosti koji ulaze u njegov sastav i sve što se smatra tajnom društva
7. Sve lične simpatije i antipatije, sve snage pa čak i život, svaki član Izvršnog komiteta mora da žrtvuje njegovom cilju
8. Obaveze člana prema Izvršnom komitetu stoje za njega iznad svih drugih ličnih i društvenih obaveza.
9. U opštim poslovima organizacija prihvata, sprovodi i preporučuje prilikom pojedinačnih poduhvata princip izborne centralizacije, kao najbolji borbeni princip
10. Član Izvršnog komiteta obavezuje se da će ostati u redovima društva sve do ostvarivanja njegovih ciljeva, to jest do zbacivanja postojećeg poretka. Do tog momenta napuštanje članstva u društvu i uslovi izlaska u potpunosti zavise od odluke Izvršnog komiteta ¹¹⁶

¹¹⁶ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 453

Kad govorimo o grupama koje ulaze u sastav tajnog društva *Narodna volja*, na čijem je čelu Izvršni komitet, podeljene se u dve grupe:

1. Opšte revolucionarne grupe: Vazalne, Savezničke
2. Bobene grupe: Komitetske, Savezničke i Privremene

Vazalne grupe imaju za cilj da oko sebe okupljaju drugorazredne grupe koje će u slučaju prevrata priskočiti Izvršnom komitetu. Razlog ovakvog odnosa nalazi se u tome što vazalne grupe formalno nisu obavezane, već one putem moralnog uticaja pokreću grupe drugog reda u akciju na koju ukazuje Izvršni komitet. Ako zbog nekog razloga nije moguće formirati vazalnu grupu, pribegava se Savezničkim grupama. Saveznička grupa je povezana sa Izvršnim komitetom putem najraznovrsnijih uslova, a prilikom njihovog sastavljanja bitno je samo da se vodi računa o ostvarivanju opštih principa organizacije. Bobrna komitetska grupa sadrži 10 agenata i najmanje jednog člana Izvršnog komiteta. Ova grupa izvršava sve terorističke akcije koje donese Izvršni komitet, ona takodje može na vlastitu inicijativu da vrši terorističke poduhvate ali u granicama instrukcija. savezničke bobene grupe formiraju se samostalno i ugovorom su povezane sa Izvršnim komitetom, čiji se uslovi međusobno usaglašavaju. Privremene bobene grupe formiraju se za određene terorističke akcije od članova, agenata i privatnih lica.

Grupe vode akciju samostalno, pri čemu se član ili agent trudi da sprovede princip atamana. Izvršni komitet može da prekine poduhvat, opozove iz grupa člana ili agenta, pridoda uz saglasnost grupe člana ili agenta, da dobije od grupe potpun izveštaj o toku stvari, da pruži grupi svaku vrstu pomoći: savetima, materijalnim sredstvima itd.¹¹⁷ Ono što je još bitno a nismo napomenuli jeste da tamo gde nema grupa, interesima društva svakako mogu služiti pojedina lica ili agenti.

Tu razlikujemo agenta prvog i drugog stepena. Agent prvog stepena ili *agent pomoćnik* je lični agent Izvršnog komiteta nema nikakvih obaveza ali i nikakvih prava prema društvu. Dok sa druge strane imamo agenta drugog stepena ili *agent izvršilac* koji se bira uz saglasnost Administracije, može biti izabran za člana ali ima i obaveze a to su: bez pogovora izvršava naredbe Administracije, da ne bude u službi društva godinu dana od dana kada je primljen za agenta i prilikom izlaska iz društva ima da prihvati sve uslove koje mu Administracija radi

¹¹⁷ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 459

obezbedjenja i sigurnosti društva postavi. Pored gore pomenutih statuta, grupa, agenata tajnog udruženja *Narodna volja*, postoji još pravila i objašnjenja uzajamnih odnosa ustanova, članova i grupa koji ima za cilj da slomi vladin režim odnosno sistem, naravno kad se stekne povoljan sticaj okolnosti i prikupi dovoljna snaga koja može izvesti fatalan udarac. Ali mi možemo zaključiti da se sve svodi na najneposredniji cilj a to je da se u bliskoj budućnosti *volja naroda* ili *narodna volja* u zavisnosti kako ko tumači, nametne kao jedini izvor zakona.

9.5 Pripremni rad partije: njeni ciljevi, ideje i interesi

Dakle kao što smo već pomenuli, ova partija ima za cilj slom vladinog sistema uz adekvatnu osposobljenu količinu snage u adekvatnom i po partiju blagovremenom trenutku. Iz gore navedenog teksta mi vidimo da ovo tajno društvo, udruženje ili partija, kako god da ga nazovemo ima odlične temelje organizovanosti, ali tlo na kom deluje je izrazito "*trusno*" i pretilo da te temelje uruši. To možemo zaključiti na osnovu mišljenja članova *Narodne volje* koji kažu da uništavanje postojećeg režma može da se odigra na različite načine. Pa na primer može da se desi da ostarela vlada ne čekajući opšte narodni ustanak, odluči da učini najšire ustupke ili progura toliko slobodan ustav da će za partiju biti pogodnije da odloži ustanak. Ali sva i slična razmišljanja ne negiraju potrebu da treba vršiti pripreme za ustanak, jer kakvi god ustupci bili sitni ili krupni bili bi mogući od strane vlade samo i samo ako vlada na to bude prinudjena. Takođe sam pomenu i adekvatan trenutak prevrata.

To pre svega treba da budu oklonosti u kojima se u znatnoj meri olakšava posao zavrenika, a to je kroz istoriju poznato. Dakle najpovoljniji trenutci su svakako narodna pobuna, neki promašeni ratovi pa državno bankrotstvo, izolacije i sankcije od strane Evrope itd. Takav trenutak treba da se namesti da partija sebi stvori pogodan momenat gde će uz niz terorističkih akcija istovremeno uništiti 10-15 ljudi, stubove savremene Vlade, stvoriti paniku, lišiti Vladu jedinstva akcije i privede celu stvar kraju.

Dakle pripremni rad partije mora da obavi sve što je neophodno za uspeh pa čak i da se osloni i osigura ustanak uz pomoć evropskih država, vlada itd.

Stoga najvažniji zadaci pripremnog rad su¹¹⁸:

1. Stvaranje Centralne borbene organizacije, koja je sposobna da započne ustanak
2. Stvaranje provincijske revolucionarne organizacije, koja je sposobna da podrži ustanak
3. Obezbeđivanje podrške ustanka od strane gradskog radništva
4. Pripremanje mogućnosti da se na svoju stranu privuče vojska ili parališe njena delatnost
5. Obezbeđivanje simpatija i saradnje inteligencije, glavnog izvora snaga u pripremnim poslovima
6. Privlačenje na svoju stranu evropskog javnog mnjenja

Dakle Centralna organizacija na početku ne može delovati kao partija već kao tajno društvo i mora imati borbeni karakter. Ono se mora proširiti na sve punktove kako bi se započeo ustanak ali nema potrebe da obuhvata čitavu Rusiju. Da bi bila uspešna mora imati dovoljno sredstava, ljudstva i adekvatnu komunikaciju sa ostalim delovima organizacije. Nesumnjiva je važnost specijalnih, lokalnih odnosno provincijskih organizacija, jer ako njih nema lokalne grupe imaju mali gotovo ne primetan uticaj na terorizaciji kao što je Rusija. Njihov cilj nam je već poznat dakle podizanje duha naroda, uticaj na seljaštvo, saradnja sa lokalnim liberalima i konstitucionalistima, skupljanje materijalnih sredstava itd.

Dakle kao što možemo zaključiti Centralna organizacija je ta koja nosi tu rušilačku moć, dok lokalne organizacije nose stvaralačku moć odnosno onu moć koja je upotrebljiva nakon prevrata. Kad pominjemo podršku gradskog radništva tu pre svega mislim na sticanje položaja u administraciji, jer i najbesmisleniji položaj može imati uticaj u prvim trenucima ustanka. Na primer kad gubernator neke oblasti vidi kolebanja svojih potčinjenih i čuje da je opasno vezivati sudbinu za vladu koja pada, staviće prst na čelo i duboko razmisлити kome će pružiti podršku.

Kad govorimo o vojsci mislim da je logično razumeti njen značaj tokom prevrata koji je ogroman. Može se slobodno reći da kad se ima armija uz sebe vlada se može srušiti bez podrške naroda, a isto tako imajući armiju protiv sebe vlada se ne može srušiti bez naroda. Propaganda medju vojnicima je izuzetno teška pa se uvek ide na slobodnoumnije oficire. oficiri koji postanu članovi partije imaju samo dva cilja, da napreduju u svojoj karijeri i zauzimaju važne položaje ili da stiču popularnost medju vojnicima i privole ih na svoju

¹¹⁸ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 462

stranu. Kad govorimo o inteligenciji i omladini bitno je samo davati podršku revolucionarnim tendencijama, jačati duh soliarnosti, vaspitavati omladinu u revolucionarnom duhu, zahtevati studentska prava i privoleti ih na širenje propagande medju radnicima i raznim drugim slojevima. Pošto sam pomenuo i Evropu, partija mora da obezbedi podršku naroda, e tek onda može da saradjuje sa Evropom i naravno u skladu sa njihovim diplomatskim interesima. Konstantno se mora upoznavati Evropa sa posledicama ruskog apsolutizma, ciljevima partije, značajima revolucionarnog pokreta itd.

9.6 Ubistvo Aleksandra II Romanova

Nakon velikog broja pokušaja atentata na Aleksandra II, oni više nisu bili nikakva novost. Prvi u javnosti znani o kojem sam već pisao je izveden još od fakultetski obrazovanog Dimitrija Karakozova (Dmitry Vladimirovich Karakozov) 4. aprila 1866. godine koji je pokušao ubiti cara iz pištolja dok se on šetao Petrogradom. Takođe fakultetski obrazovani Aleksandar Soloviev je 20. aprila 1879. godine pokušao ubiti cara. U ovom komičnom pokušaju ubistva car star šesdeset godina našavši se pred pištoljem je počeo trčati koliko ga noge nose. S druge strane atentator koji verovatno nikada pre nije koristio pištolj je pucao više puta uvek promašivši. U sledećem pokušaju te iste godine *Narodna volja* se odlučila na akciju, konkretno dignuti u vazduh voz Aleksandra II. Kako je taj pokušaj bio promašio svoj cilj u decembru 1880. godine, oni ponovo pokušavaju takođe neuspešno. A u maju 1881. dignuli su u vazduh prostoriju gde car ruča. Iako je bomba eksplodirala pokušaj je bio potpuni promašaj. Kako su već nekoliko puta promašili metu, morali su brže bolje da daju proklamciju koja je nosila naziv: "*Proklamacija Izvršnog odbora povodom eksplozije u zimskom dvorcu*"¹¹⁹, u kojoj se jasno navodi da je bomba bila dobro tempirana, ali je car taj put zakasnio pola sata na ručak i bomba ga je zatekla na putu do trpezarije.

Nakon velikog broja neuspeha 13. maja 1881. godine mladi član *Narodne volje* Nikolaj Risakov (Nikolai Ivanovich Rysakov) uspeva ono što dugi niz godina nije uspevalo njegovim partijskim kolegama. Dok je prolazio ulicama Petrograda, na svoj standardnoj ruti ka Mihajlovski Manježu (Michael Manege), gde je dugi niz godina odlazio na vojnu prozivku, na oklopne kočije cara je bačena bomba koja ozlijeđuje veliki broj prisutnih civila, carevih telohranitelja, Risakova ali ne i cara pre svega zahvaljujući neprobojnoj kočiji u kojoj se car vozio, poklonu Napoleona III Bonaparte. Iako bi svaki "*normalni*" državni dužnosnik

¹¹⁹ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 476

pobegao u sigurnost svoje palate humanist Aleksandar II je zaustavio kočiju i izašao van da pomogne ranjenima. Tada je još jedan mladi agent *Narodne volje* Ignatije Grinevički (Ignaty Ioakhimovich Grinevizky) bacio bombu na cara od koje on nekoliko sati kasnije umire. atentat je trebalo da bude inicijalna kapisla, da zapali revoluciju ali većina kolega-zaverenika je osuđena na smrt. Videvši u kakvoj se situaciji nalazi, Izvršni komitet *Narodne volje* šalje pismo novom caru Aleksandru III gde pišu da krvava tragedija koja se odigrala nije bila slučajnost i nije bila ni za koga neočekivna. Posle svega što se dogodilo oni smatraju da je ona bila neizbežna i u tome je njen duboki smisao, koji treba da shvati čovek kojeg je sudbina stavila na čelo države.

Tvrde dalje da revolucionare stvaraju okolnosti, sveopšte nezadovoljstvo naroda, težnja Rusije ka novim društvenim formama. Uzalud je vlada uništavala razne organizacije, grupe, krugove, agente, članove samo je time stvorila ideju o stvaranju čvršće forme koja se sada ogleda u Izvršnom komitetu *Narodne volje* sa kojim vlada nije u stanju da izadje na kraj. Ova strašna perspektiva izazvana je pre svega vladom-tom uzurpatorskom bandom čiji postupci nemaju ništa zajedničko sa narodnom koristi i težnjama. Ta imperatorska vlada je stavila narod u ropski položaj u kmetsku zavisnost, predala mase u ruke plemstva i time stvara najštetniju klasu u društvu a to je klasa špekulanata i prekupaca. Dakle zato ruska vlada nema nikakvo moralno pravo niti kakav oslonac u narodu i zato Rusija radja toliko revolucionara i caroubica. Iz takve situacije se može izaći samo na dva načina, koja su apsolutno neizbežna, jer svako dalje odlaganje ne bi bilo u interesu domovine, a svakako bi se izbeglo uzaludno propadanje snaga, strašne nsreće, koje uvek prte revoluciju. Dalje se navodi " Vi ste izgubili oca. Mi smo gubili ne samo očeve, već i braću, žene, decu, najbolje prijatelje. Ali mi smo spremni da smirimo lična osećanja, ako to zahteva sreća Rusije. Isto očekujemo i od Vas."¹²⁰

Dakle prema njihovom mišljenju postoje dva uslova a to su¹²¹:

1. Opšta amnestija svih političkih prestupa iz prošlosti, jer to nisu bili prestupi već građanske obaveze
2. Saziv predstavnika čitavog ruskog naroda radi revizije postojećih formi državnog i društvenog života i njihovo menjanje u skladu sa narodnim željama.

Izbori se moraju izvršiti potpuno slobdno, a to znači¹²²:

¹²⁰ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 479

¹²¹ L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 480

1. Predstavnike šalju sve klase bez razlike i proporcionalno broju stanovnika
2. Nikakvih ograničenja ni za birače, ni za predstavnike ne treba da bude
3. Izborna agitacija i izbori moraju se obaviti potpuno slobodno i zato vlada kao pre vremenu meru mora, s ce do odluke narodne skupštine da dozvoli:
 - Potpunu slobodu štampe
 - Potpunu slobodu reči
 - Potpunu slobodu zbora
 - Potpunu slobodu izbornih programa

I ako je *Narodna volja* predložila mir, razume se da izmirenje između vlade i revolucije nije bilo moguće. Ubice Aleksandra II su pogubljene. Ali mnogo složenije je bilo pitanje o tome, šta da se radi sa projektima reforama koji su ostali od cara Aleksandra II. Na sednicama krunskog veća car je diskutovao sa svojim ministrima o njima. Dok je većina tražila napredni kurs, bivši profesor građanskog prava, lični profesor cara i prestolonaslednika, Konstantin Pobjedonoscev (Konstantin Petrovich Pobjedonoscev), najjači i najobrazovaniji ideolog reakcije, prožet mržnjom prema evropskoj prosveti i parlamentarizmu, odlučno se borio protiv svih reformi.

Reformni projekti biše zabačeni, liberalni ministri otpušteni. Resor unutrašnjih dela poveren je ministru prosvete cara Aleksandra II, grofu Dimitriju Tolstoju (Dmitry Andreyevich Tolstoy), koji je čvrstom rukom uništio poslednje trzaje revolucionarne akcije i, zajedno sa Pobjedonoscevim i ministrom prosvete grofom Djeljanovim¹²³, izvodio na širokoj osnovi zamišljen program reakcije u cilju učvršćivanja načela samodržavne vladavine, pravoslavlja i zvanične ruske narodnosti.

Pošto su se reforme prethodnog carevanja smatrale kao neka vrsta ograničenja samodržavlja, to su u njima učinjene znatne popravke: porota nije uvedena u one okruge, u kojima je nije bilo; tamo, gde je postojala, bila je ograničena, sudski aparat je stavljen pod jači vladin nadzor. Štampa i knjige su gonjene gotovo kao za vreme Nikolaja I. Na univerzitetima je ukinuta autonomija, i nekoliko najboljih profesora naterano je da daju ostavku, ili je prosto otpušteno. Car Aleksandar III zaslužio je naziv *Mirotvorac*, a Rusija nije za njegovo vreme vodila nikakav značajniji rat.

¹²² L.Perović, Planirana revolucija, BIGZ, Beograd, 1988, str 480

¹²³A. Jelačić, Istorija Rusije:Doba Aleksandra III, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929

10 Zaključak

Na osnovu gore navedenog teksta, možemo slobodno reći da terorizam iz veka u vek postaje prepreka na putu razvoja savremenog sveta kao globalnog društva. Terorizam se stalno menja po formi, sadržini, tipovima i oblicima organizovanja, načinima delovanja, tehničkoj opremljenosti i slično. Priroda terorističkog nasilja organizacija koje sam predstavio u svom radu kao što je "*Zemlja i volja*", "*Narodna volja*", "*Dekabristi*" i drugi, nastoji da osnaži otpor, da izazove javnu odmazdu i neslaganje, da izazove snažnu protivterorističku akciju kako bi se ljudi koji sprovode protivterorističku akciju obeležili kao nehumani, što ujedno treba da oslabi pozivanje ovih ljudi na legitimitet, ali često izazove kontra efekat koji nanese snažan udarac ovim organizacijama posle kojeg se ili teško oporave ili budu u krvi slomljene. Terorističke organizacije koje sam opisivao u svom radu su pre svega profesionalne organizacije ali i kriminalne organizacije, koje koriste razna sredstva i vidove nasilja u ostvarivanju zacrtanih ciljeva. Odlikuju ih stroga pravila unutrašnje hijerarhije i militantne organizovanosti, solidarnost i pre svega anonimnost članstva. Njihova programska platforma je pretežno usmerena na ostvarivanje nekog od političkih ili ideoloških ciljeva u čemu dominira najčešće anarhizam i nacional-separatizam. Kao bilo koja organizacija, terorističke grupe razvijaju organizacione strukture koje su funkcionalne za okruženje u kome deluju.

Postojanje više terorističkih grupa povećava mogućnost obmane što je bilo karakteristično za *Narodnu volju*. Zaključak je svako sledeći da terorizam ima dve obavezne komponente: političke ciljeve i strah od nasilja. Na osnovu gore navedenog može se zaključiti da terorizam predstavlja oblik nasilnog suprostavljanja vlasti koji je prisutan kako u prošlosti tako i u savremenom društvu i to ne samo protiv nedemokratske totalitarne vladavine, već je moguć vid subverzivnog delovanja protiv svake, pa čak vrlo demokratske vlasti. S obzirom na to da je delatnost organizacija koje sam pominjao a i mnogih posle njih, izuzetno tajna i dobro organizovana, vrlo ih je teško uništiti, stoga prvo postaju lokalni, regionalni i na kraju dolaze do stadijuma u kojem su danas a to je da postaju svetski problem. Zapravo možemo sa sigurnošću reći da terorizam predstavlja jedan od najbrutalnijih načina za ostvarivanje zacrtanih ciljeva koji vrlo često ne odgovaraju ni stvarnosti ni realnom životu. Fenomen terorizma je zahvatio čitavu planetu. Neprijatelj je postao nevidljiviji i neuhvatljiviji više nego ikada ranije, a sukob koji diktira terorizam nema jasne obrise fronta i karakteristike klasičnog vođenja borbe.

Terorističke organizacije uvek teže i težiće da iskoriste svaku moguću krizu koja nastaje u nameri da se izgradi jedan zdrav demokratski poredak. Uvek će ulagati velike napore da u saradnji sa "podobnim" političkim partijama i organizacijama vrše terorističke aktivnosti ali i rade na obnovi tih istih organizacija stalnim regrutovanjem novih mladih članova. Moramo jednom shvatiti da je terorizam ništa drugo do vid izuzetno krvave komunikacije sa ciljem slanja jedne jasne terorističko-političke poruke vladajućem režimu i da se mora težiti njegovom razjedinjavanju odnosno dezorganizovanju. Ta poruka ima izuzetno veći psihološki nego fizički učinak, jer je namera da se stvori jedan kolektivni strah i nesigurnost kod ljudi u okruženju u kom deluje. Jedini problem koji stvaraju terorističke organizacije i njihove aktivnosti svakako je ta nepredvidivost biranja žrtava, sprovođenja terorističkih akata dakle jedna nepredvidivost celokupnog sistema terorističkog načina ratovanja. Kakav god cilj imale te organizacije, represivne mere uperene protiv njih će sigurno biti izuzetno veće tako da izazivanje tih mera sigurno ne možemo smatrati željenim efektom tih organizacija. Vidimo da nam istorija konstantno govori da terorizam ne možemo uzimati kao vid i metod revolucionarne borbe jer je on u svojoj biti kvazirevolucionaran jer ugrožava brojne živote, materijalna dobra, usporava dalji napredak i prosperitet društava i jedan je izrazito destabilizirajući faktor. Svaki terorizam protežira svoje političke ciljeve koji su u najvećem broju slučajeva ili totalno neostvarljivi ili ih jedan deo društva ni u kom slučaju ne prihvata, zato je danas svaka država meta odnosno svaki državni sistem sam po sebi je dovoljan da bude meta terorizma, baš zbog te raznolikosti ideologija, stavova, uverenja i religija. Zato svaka država samostalno i posle na međunarodnom nivou mora razvijati preventivne mere u kom će učestvovati celokupna društvena zajednica počev od samog stanovništva pa sve do profesionalnih službi zaštite i na taj način pokušati stvoriti jedan prvi stepenik za uspešnu i efikasnu zaštitu države od terorizma i terorističkih aktivnosti, to je jedan konstantan zadatak čija uspešnost zavisi samo od jedne stvari a to je upornost. Terorističke grupacije koliko god da ih mi kudimo imaju razradjene ciljeve, planove, taktike i nepredvidivost, a preventivne mere protiv istih su tek na početku, jasan stav međunarodne zajednice još nije na vidiku, jedni ih podržavaju i obučavaju, drugi se protiv istih bore s toga problem koji nosi naziv terorizam će čovečanstvo sigurno pratiti još dugo vremena, a njegov kraj možemo nazirati tek rešavanjem problema u kojima su njegove temeljne zakonitosti i uzroci. I zato možemo reći da je terorizam je kao takav bezdimenzionalan jer nema granica ni u vremenu ni u prostoru, može se pojaviti bilo gde i bilo kada, bilo na lokalnoj ili globalnoj razini, a latentno visi i visiće još dugo kao mač nad glavom čovečanstva.

11 LITERATURA

KNJIGE

- P.Avrich, *Anarchist Voices: An Oral History of Anarchism in America*, AK Press, 2006.
- S.Best and A. J. Nocella II, *Terrorist or Freedom Fighters? Reflection on the Liberation of Animals*, New York, Lantern Books 2004.
- N. Berdjajev, *Ruska ideja*, Brimo, Beograd, 2001, str 181
- J. H. Billington, *Fire in the Minds of Men: Origins of the Revolutionary Faith*, 1980
- N. Chernyshevsky, *What Is To Be Done?*, Cornell University Press, 1989
- F.M.Dostojevski, *Politički spisi*, Narodna prosveta, Beograd, 1933.
- M. Djoković, *Ruski anarhizam ideal koji izmiče*, Dosije, Beograd, 2007.
- N. Fjodorov, *Senke zaboravljenih predaka*, Logos, Zepter book world, Beograd, 1999.
- V.I. Grosul, . "O balkanskikh sviaziakh russkikh 'iakobintsev'. Kishinev, 1974.
- U.Heider. *Anarchism: Left, Right and Green*, San Francisco: City Lights Books, 1994.
- K. Hess, *The Death of Politics*, March 1969
- A. Jelačić, *Istorija Rusije*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1929
- P. Kropotkin, "Anarhizam i moral", Prosveta , Beograd, 1984
- P.Kropotkin, „Anarchism“, *The Encyclopaedia Britannica*, 1910.
- S.Kravčinski Stepnjak, *Podzemna Rusija: Revolucionarni profili i kratke priče iz života* , 2011
- A.Kritojanopolos, *Osobenost Tolstojevog hrišćanskog anarhizma*, Afirmator, 2013
- E.Kusheva,. "Iz istorii 'Obshchestva narodnogo osvobozhdeniia." *Katorga issylka*, 1931, no. 4.
- N.O.Loski, *Istorija ruske filizofije*, CID, Podgorica, 1995.
- P.Miljukov, *Istorija Rusije*, Beograd: Narodna kultura, 1939
- F. Niče, *Volja za moć*, Evropski nihilizam, Dereta , 2012
- L.Perović, *Planirana revolucija*, BIGZ-Globus, Zagreb, 1988.
- D.Simeunović, *Terorizam*, Beograd, 2009.
- S.Jongman et al. *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*, 1988
- O. Špengler, *Propast zapada*, Utopija, Beograd, 2003.
- L.N.Tolstoj, *Ruska revolucija*, The Free Age Press, London, 1907.
- L. Trocki, *Staljinizam i Boljševizam*, Prilog pitanju o istorijskim i teorijskim korenima Četvrte Internacionalne, 1937. god
- D.Vejnović, M.Šikman, S.Radulj, *Društveni aspekti terorizma*, Banja Luka, 2006
- M.C. Wren, T. Stults , *The Course of Russian History* 5th Edition, Wipf and Stock Publishers, 2008
- A.Yarmolinsky, *Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism*, Chapter 11: Land and Liberty, 1956
- S. Živanov, *Rusija na prelomu vekova*, Službeni list, Beograd, 2002.

ČLANAK U ČASOPISIMA

- Dokumenty k Chigirinskomy delu. "Byloe", no. 12, 1906.
- L. G. Deutsch, "Za polveka", 3rd ed. Moscow-Leningrad, 1926.
- V. K. Debogorii-Mokrievich, Vospominaniia, St. Petersburg, 1906
- V.I. Grosul, "O balkanskikh sviaziakh russkikh 'iakobintsev'", Kishinev, 1974.
- E.Kusheva, "Iz istorii 'Obshchestva narodnogo osvobozhdeniia." Katorga issylka, 1931, no. 4.
- P. Kropotkin, „Anarchism“, "The Encyclopaedia Britannica", 1910
- M.N.Leshchenko, . "Klasova borot'ba v ukrains'komu seli v epokhu domonopolistych noho kapitalizmu" (60–90 rr. XIX st.). Kiev, 1970.
- D. P.Poida, "Krest'ianskoe dvizhenie na Pravoberezhnoi Ukraine v poreformennyi period"(1866–1900 g.), Dnepropetrovsk, 1960.

ČLANAK U ČASOPISIMA ELEKTRONSKA IZDANJA

- P. Avrich. *Anarchist Voices: An Oral History of Anarchism in America*, Princeton University Press, str 6,
<http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=255>
- T. R. Benjamin. (March 10, 1888, 1886). "State Socialism and Anarchism: How far they agree and wherein they differ",
<http://praxeology.net/BT-SSA.htm>
- G. James, "Ideas on Social Organization", 1876,
<https://www.marxists.org/reference/archive/guillaume/works/ideas.htm>
- A. Kritojanopolos, Osobenost Tolstojevog hrišćanskog anarhizma, Afirmator, 2013,
<http://afirmator.org/aleksandar-kristojanopolos-osobenost-tolstojevog-hriscanskog-anarhizma-preveo-milan-balinda>
- kpv.rs-Kroz prostor i vreme, <http://kpv.rs/?p=2344>
- M. Oliver, 'Exclusive Interview With Murray Rothbard, originally published in "The New Banner: A Fortnightly Libertarian Journal", February 25, 1972,
<http://mises.org/library/new-banner-interview-murray-n-rothbard-0>
- L. Patsouras, Marx in Context. iUniverse, 2005, str . 54,
<http://theeconomicrealms.blogspot.com/2013/04/anarchist-economics.html>
- R. Rocker, Anarho-sindikalizam, str 17-18,
<http://kps.kps.rs/edukativni-centar?catid=1&tmpl=component&faqid=28>
- Revolutionary syndicalism, Encyclopedia Britannica,
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/578407/syndicalism>
- Lj. M. Svoboda, Okolišno novinarstvo, 2010,
<http://okolisnonovinarstvo.blogspot.com>
- L. Trocki, Staljinizam i Boljševizam, Prilog pitanju o istorijskim i teorijskim korenima Četvrte Internacionalne, 1937. god,
<https://pavlusko.wordpress.com/2010/04/13/staljinizam-i-boljsevizam>

ELEKTRONSKI IZVORI

- <http://kkusiusk.com/index.php/citan/116-nemacki-i-ruski-nihilizam> (Datum posete sajtu 15.12.2014)
- <http://classicpersuasion.org/pw/diogenes/dldiogenes.htm> (Datum posete sajtu 17.12.2014)
- <http://www.stocitas.org/rudolf-rocker-ideologija-anarhizma.htm> (Datum posete sajtu 18.12.2014)
- <http://kkusiusk.com/index.php/galerija-likova/106-mihail-aleksandrovic-bakunjin> (Datum posete sajtu 19.12.2014)
- <http://www.znanje.org/lektire/i22/09/02iv0918/opiscu.htm> (Datum posete sajtu 22.12.2014)
- <http://knjige.pravac.com/biografije/fjodor-dostojevski-10> (Datum posete sajtu 22.12.2014)
- <http://slobodari.wordpress.com/pierre-ramus> (Datum posete sajtu 24.12.2014)
- <http://anarhisticka-biblioteka.net/special/index> (Datum posete sajtu 25.12.2014)